

12 | Pavel Marek:  
Biskup Gorazd


46 | Richard Jašš:  
Sestra Maria Paschalis

66 | Vlasta Hlůzová:  
Putování za šternbenskou madonou



TÉMA ČÍSLA

Svatí a kacíři



Muzeum a galerie v Prostějově, p. o.  
Vlastivědné muzeum v Olomouci, p. o.  
Katedra geologie Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci

# KARBON

## POZDRAV Z PRVOHOR

9. 9. - 5. 12. 2021

Muzeum a galerie v Prostějově na nám. T. G. Masaryka 2

**MG**  
MUZEUM A GALERIE  
V PROSTĚJOVĚ

[www.muzeumpv.cz](http://www.muzeumpv.cz) / e-mail: [muzeumpv@muzeumpv.cz](mailto:muzeumpv@muzeumpv.cz) / telefon: 582 344 990

Na akci budou pořadatelé obzvláště dbat na bezpečnost a dodržování potřeb hygieny. Organizace je dle možností financována Olomouckým krajem.



## KROK 4/2021

Periodický tisk územně  
samosprávného celku Olomoucký kraj

### Téma čísla.

Svatí a kacíři

### Obálka:

Sarkandrova kaple v Olomouci.

Foto: Olomoucký fotograf.

### Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 18., číslo 4

Vychází čtyřikrát ročně v Olomouci

### Vedoucí redaktor:

Mgr. Tomáš Chalupa

### Odpovědná redaktorka:

Mgr. Michaela Heloňová

### Redakční rada:

RNDr. Bc. Iveta Tichá, Mgr. Miloš  
Korhoň, prof. Mgr. Jindřich Štreit,  
Mgr. Michaela Heloňová, PhDr. Marie  
Gronychová, Mgr. Pavel Rušar,  
Mgr. Filip Gregor, PhDr. Jindřich Garčic,  
RNDr. Lenka Prucková, MgA. Antonín  
Valenta, Mgr. Lubor Maloň

### Adresa vydavatele a redakce:

Vědecká knihovna v Olomouci,  
Bezručova 3, 779 11 Olomouc  
IČO: 100625  
tel.: 585 205 311, fax: 585 225 774  
e-mail: redakce@vkol.cz  
internet: www.vkol.cz/krok  
facebook: [https://www.facebook.com/  
kulturnirevue](https://www.facebook.com/kulturnirevue)

### Grafická úprava:

Petr Macháček

### Předtisková příprava a tisk:

Booksprint s. r. o.

### ISSN:

1214-6420 (tištěná verze)

1214-648X (elektronická verze)

### Registrace:

MK ČR E 6450

### Číslo vychází:

16. 11. 2021

## Obsah

- 03** Úvodník (*Tomáš Chalupa*)
- 04** Světci a heretici  
(*Jindřich Garčic*)
- 12** Biskup Gorazd:  
heretik, nebo reformátor?  
(*Pavel Marek*)
- 18** Meditující a filozofující  
(*František Všetička*)
- 22** Faráře Jaroslava Studeného  
odsoudili komunisté  
za spekulaci  
(*Petr Jirák*)
- 28** Výrobci a obchodníci  
s liturgickými předměty  
v Olomouci  
(*Jana Krejčová*)
- 36** Adam Chmielowski, polský  
povstalec internovaný  
v Olomouci  
(*Jiří Fiala, Marie Sobotková*)
- 46** Sestra Maria Paschalis  
(*Richard Jašš*)
- 51** Vousatá světice v Turovicích  
u Dřevohostic  
(*Jiří Lapáček*)
- 59** Slavná čarodějnice Schmäter  
Ursel ze Zlatých Hor  
(*Michaela Neubauerová*)
- 66** Putování za Šternberskou  
madonou (*Vlasta Hlůzová*)
- VARIA**
- 72** Všichni padlí letci míří  
do nebe (*Filip Gregor*)
- 75** Za rodinou Nikoly Šuhaje  
do Jeseníků (*Matěj Matela*)
- 81** Doklady k rekvizicím  
olomouckých zvonů  
(*Leoš Mlčák*)
- 85** Hraniční čtenáři jsou nároční,  
důležité je zaujmout děti  
(*Tomáš Chalupa*)
- 88** Historici na cestách  
(*Lubomír Novotný, Martin  
Hájek*)
- 93** Aktuality z knihoven
- 94** Kulturní itinerář
- TÉMA ČÍSLA 1/2022:**  
Hvězdné nebe



Foto: Jindřich Štreit.

# Úvodník

Vážení a milí čtenáři revue KROK, poslední letošní číslo našeho magazínu se věnuje tématu svatých a kacířů, což může být v naší navýsost ateistické zemi trochu nejistý počin. Přesto věřím, že vás příběhy mužů a žen víry zaujmou. Dnešní moderní člověk se až zdráhá uvěřit, jakou důležitost měla duchovní stránka života pro naše předky. Věřili na zázraky, na svaté, obávali se heretiků, děsila je představa pekla či možnost, že upadnou v boží nemilost nebo odejdou z tohoto světa a nebudou přitom za dobře s církví a Bohem. Kdyby v oněch dobách udeřila podobná pandemie jako ta dnešní, a že se to také stávalo, lidé by nehledali spásu v medicíně či vědě, která tehdy byla teprve v plenkách, ale upírali by se k víře a modlitbám. Výsledek by to valný nemělo, to si přiznejme, ale přesto se nelze zbavit dojmu, že se nám v našem čistě vědeckém boji s neduhy světa také příliš nedaří.

Čistá racionalita a suchopárná data narážejí na neviditelnou zeď čehosi, co nejsme zatím schopni popsat. Vše přece víme, na všechno máme grafy, jak je možné, že nás drtí nemoci, globální podnebí se dramaticky a nezvratně mění a dějiny jakoby se nám vysmívaly? Možná je to proto, že jsme se odpoutali od víry, nikoli od církve, ale od víry jako takové. Ztratili jsme morální kompas, stále obtížněji rozlišujeme, co je pravda a co lež, co je dobré a co špatné. Bez toho nelze nejen čelit velkým výzvám, ale ani žít dobrý život. Svatí ani kacíři to v životě neměli lehké, ale právě oni tento kompas měli a žili podle pevných morálních zásad. V současné době právě nám tento typ morálních autorit, ať už z řad církve či laiků, tak nějak schází. Není však všem dnům konec a je stále dobrá šance, že se věci otočí k lepšímu. Stačí jen věřit.

Přeji vám příjemné čtení.

*Tomáš Chalupa*

# Světcí a heretici

JINDŘICH GARČIC

## Světcí a heretici

Ve všech významných myšlenkových proudech, včetně náboženských, se setkáváme s kategorií výrazných osobností, které spoluutvářejí povahu těchto hnutí. Do kategorie takových výrazných osobností patří i skupina světců uctívaných v rámci jednotlivých náboženských systémů.

## Svět křesťanských svatých

V křesťanských společenstvích, na které naše úvahy omezíme, jsou za svaté označováni ti, jejichž skutky v sobě obsahují rysy mimořádnosti a došli díky jim spasení. Představují pro ostatní příklad vhodný k následování a současně plní funkci přímluvců u Boha. Okruh uctívaných svatých se z počátku utvářel živelně, ale později (počínaje 10. stoletím) mohla být zařazena do seznamu svatých pouze osobnost prohlášená za svatého (kanonizace) příslušnou církevní autoritou, u katolické církve obvykle papežem, v případě církve pravoslavné příslušným biskupem. Během staletí se ustálil závazný postup kanonizačního procesu. Vedle označení „svatý“ se setkáváme s označením „blahoslavený“. Tyto termíny nevyovídají o větší či menší míře zásluh daných osobností, ale o rozsahu jejich uctívání. Osoba prohlášená za svatou

je uctívána v rámci celé náboženské komunity, naproti tomu osoba prohlášená za blahoslavenou (beatifikována) jen v její místně omezené části.

Dva ze tří základních proudů křesťanství, to jsou církve katolická a pravoslavné, vyznávají kult svatých. Církev katolická v sobě zahrnuje celkem 24 církví hlásících se ke stejné věrouce a uznávající římského papeže za svou hlavu. Při bohoslužbách těchto církví se užívají obřady různých typů (např. římského, byzantského, arménského atd.). Nejvýznamnější z nich je církev římskokatolická, ke které se hlásí 97,5 % všech katolíků.

Pravoslaví tvoří společenství dnes patnácti místních samosprávných (autokefálních) církví, tedy včetně nedávno vzniklé (2018) Pravoslavné církve Ukrajiny. Tyto církve sdílejí stejné církevní učení a jsou řízeny svými biskupy (episkop). Představitelem místní samosprávné církve je její nejvyšší biskup (patriarcha, metropolita, arcibiskup). Čestné místo mezi jednotlivými pravoslavnými biskupy náleží konstantinopolskému patriarchovi, který ale v rámci pravoslaví nedisponuje obdobnými pravomocemi jako papež v katolické církvi.

V třetím základním křesťanském proudu tvořeného církvemi reformovaného typu (především luteránskými, kalvínskými a anglikánskými) není

kult svatých, s částečnou výjimkou u některých směrů v anglikanismu (tzv. High Church, „vysoká církev“) uznáván.

### Hereze a heretici

Heretik (kacíř) je ten, který byl původně členem určitého náboženského společenství, ale později již nesouhlasil s důležitými prvky a praxí oficiálního náboženského systému (ortodoxie), nebo jej dokonce odmítá. Tento jejich postoj téměř vylučoval, aby došli spasení. Z tohoto pohledu tvoří jakýsi protipól ke skupině světců. Heretici nebývali trpěni v žádném církevním společenství, nejen proto, že narušují jednotu daného společenství, ale shovívavost k jejich názorům byla nezdůvodnitelná považována za provinění proti „pravé víře“. V jednotlivých historických obdobích můžeme sledovat různé způsoby jejich postihování a trestání.

Problematika hereze a heretiků vystupovala v křesťanství do popředí zvláště v období „velkých dělení“, jakými byla např. rozdělení prvotní církve na východní (pravoslavný) a západní (katolický) směr, tzv. velké schizma (1054), či pozdější vydělování reformovaných církví v 16. století z tehdy jednotného proudu západní větve křesťanství. Lze konstatovat, že jednotlivé církve se v těchto vypjatých dobách navzájem obviňovaly z odchylek oproti pravé víře a navzájem prohlašovaly za heretické osobnosti, které byly v jednom kulturním

Jana Baudyšová, ikona *Sv. novomučedník Gorazd, biskup český a moravsko-slezský*, 2013, kaple sv. Václava a Ludmily v Jihlavě. V popředí ikony je znázorněn sv. Gorazd II. přemáhající R. Heydricha v podobě plaza, v pozadí pražský pravoslavný kostel svatých Cyrila a Metoděje a skupina sv. novomučedníků českých Jana (Jan Sonnevend), Václava (Václav Číkl) a Vladimíra (Vladimír Petřek) držících v rukou trojramenné pravoslavné kříže. Zdroj: pravoslavi.cz.

okruhu považovány za svaté, mučedníky atd., naopak v jiné pospolitosti bývaly označovány za heretiky. Jen jeden příklad za mnohé. Dva upálení laici v Olomouci roku 1415 jako kacíři za šíření myšlenek Jana Husa byli o několik let později označeni v kázání radikálního husitského kněze Jana Želivského (1380–1422) za mučedníky.

Vidíme tedy, že v daných náboženských komunitách převládl sklon pokládat své názory za jediné správné, a proto nadřazené názorům odlišným



(jeden z projevů etnocentrismu daného společenství), vedoucí ke vzniku pocitu oprávněnosti prosazovat vlastní vyznávané hodnoty násilnou cestou. Uvedený postoj potom vyvolával pochopitelné, u protistran nesouhlasné a často silně emotivní reakce.

### **Myšlenka ekumenismu**

Odmítání názorů těch „druhých“ mělo tedy nezřídka podobu různých forem nenávisti a násilí. Reakci na tento historicky vzniklý, ne zcela vyhovující stav a pokusem o jeho změnu představuje ekumenické hnutí (snaha o sjednocení křesťanských církví). Vzniká někdy v polovině 19. století v prostředí reformovaných církví. Katolická církev se do tohoto hnutí zapojila v šedesátých letech minulého století. Papež Jan XXIII. (1881–1963, kanonizován v roce 2014) svolal II. vatikánský koncil, na kterém byly mimo mnoho jiných dokumentů přijaty *Dekret o náboženské svobodě (Dignitatis humanae)* prohlášující, že „*lidská osoba má právo na náboženskou svobodu*“ a *Dekret o ekumenismu (Unitatis redintegratio)*. V tomto dokumentu nejsou příslušníci nekatolických křesťanských církví označováni jako heretici, ale jsou nazýváni termínem „odloučení bratři“. Papež Pavel VI. (1897–1978, kanonizován v roce 2018), který po smrti papeže Jana XXIII. nastoupil na jeho místo a pokračoval v řízení II. vatikánského koncilu, zahájil společně s pravoslavným konstantinopolským patriarchou Athenagorasem I. (1886–1972) dialog obou církví a formou společné deklarace zrušili vzájemnou exkomunikaci z roku 1054. Je nutné ale poznamenat, že myšlenka ekumenismu není kladně přijímána všemi křesťany a v krajních případech je dokonce označována za herezi.

### **Dnešní svět svatých**

Svět svatých není něco, co patří dávné minulosti. Je součástí dnešního života. Ve 20. i v 21. století jsou různé osobnosti, a to i z nedávné minulosti, prohlašovány za svaté. Např. v loňském roce zahrnuje Pravoslavná církev v českých zemích a na Slovensku do seznamu svých svatých skupinu „*svatých novomučedníků českých*“, to je těch, kteří byli popraveni nacisty (v Praze či Mauthausenu) v souvislosti s ukrýváním českých parašutistů v pražském pravoslavném kostele Cyrila a Metoděje po atentátu na Reinharda Heydricha (1904–1942). Do této skupiny patří např. Václav Číkl (1900–1942), rodák ze Slavětína u Litovle, který působil také jako pravoslavný pomocný duchovní v Olomouci, Tovačově a jako pravoslavný duchovní v Přerově, a dále olomoucký rodák, kaplan v pražském kostele sv. Cyrila a Metoděje. Vladimír Petřek (1908–1942). Již v roce 1987 byl prohlášen za svatého Gorazd II. (vlastním jménem Matěj Pavlík, 1879–1942), biskup České pravoslavné církve, který byl v roce 1942 popravený nacisty ze stejných důvodů jako Václav Číkl a Vladimír Petřek. Gorazd II. zahájil svou duchovní dráhu jako římskokatolický kněz, z římskokatolické církve byl v roce 1920 exkomunikován, potom působil v nově vzniklé národní reformistické Československé církvi, z které byl nucen pro své pravoslavné zaměření v roce 1924 vystoupit. Již v roce 1921 byl vysvěcen v Bělehradě za pravoslavného biskupa. Patřil ve své době ke klíčovým osobnostem utvářejícím pravoslavnou komunitu na území tehdejší Československé republiky a byl 45 let po své smrti v jejím rámci svatořečený. Některé osobnosti nových svatých nejsou ale přijímány jednoznačně, jejich svatořečení budí vášnivé reakce a lze je použít i jako typický příklad úskalí uvádění myšlenek



ekumenismu do každodenního života. Za takový příklad může sloužit svatořečení Jana Sarkandera.

### **Případ sv. Jana Sarkandera**

Jan Sarkander (1576–1620, kanonizován v roce 1995) byl katolický kněz působící především na Moravě, proslulý svou nesmlouvavostí při obracení „heretiků“ na katolickou víru. V roce 1620 byl souzený v Olomouci pro obvinění z velezrady mající spočívat v tom, že měl domlouvat vpád oddílů žoldnéřské polské lehké jízdy (lisovčáků) ve službách císaře Ferdinanda II. (1578–1637) na Moravu, která se připojila v roce 1619 ke stavovskému povstání proti císaři. K obvinění vedla Sarkandera cesta do Polska v roce 1619 i to, že jeho působiště, Holešov, lisovčáci při svém vpádu ušetřili, zatímco v okolních městech plenili a vraždili. Jan Sarkander byl třikrát podrobený výslechu právem útrpným (tortura), přes kruté mučení svůj podíl na příchodu lisovčáků popřel a nesdělil nic, co by mohlo kompromitovat jednoho z čelných představitelů katolické strany Ladislava Popela z Lobkovic (Ladislav IV. Popel z Lobkovic, 1566–1621), který byl majitelem města Holešova a před stavovským povstáním působil ve funkci moravského zemského hejtmána. Jan Sarkander byl jeho zpovědníkem, a když byl při výslechu vyzván, aby sdělil i to, co se od Lobkovic dozvěděl při zpovědi, odmítl. Přibližně měsíc po posledním výslechu umírá na následky mučení v olomouckém vězení. Již krátce po své smrti byl uctíván olomouckou katolickou komunitou jako mučedník. Svědčí o tom mimo jiné i osazení jeho sochy na olomoucký čestný sloup Nejsvětější Trojice více než sto let před jeho blahorečením (1856) a více než 240 let před svatořečením. Oficiálním svatým katolické církve se stal až v roce 1995,

kdy byl papežem Janem Pavlem II. (1920–2005, kanonizován 2014) prohlášený v Olomouci za svatého.

Jeho svatořečení vzbudilo odpor v řadě českých nekatolických křesťanských církví. Shoda na vhodnosti osobnosti Jana Sarkandera jako kandidáta pro svatořečení se ale dala stěží předpokládat. Pohled římskokatolické církve chápajícího Sarkandera



Jana Baudyšová, ikona *Novomučedníci čeští*, detail, 2021, soukromá sbírka. Uprostřed je zobrazený sv. Gorazd II, po pravé ruce sv. mučedníci Václav (Václav Čikl), Vladimír (Vladimír Petřek) a po levé ruce Jan (Jan Sonnevend). Zdroj: pravoslavi.cz.

jako svatého mučedníka zemřelého proto, že odmítl vyzradit zpovědní tajemství, je odlišný od pohledu českých evangelických církví označujících Jana Sarkandera za představitele násilné rekatolizace. Papež Jan Pavel II. (další svatý, který pobýval na území Olomouce) se ve své řeči při kanonizaci Jana Sarkandera neúspěšně pokusil tyto výhrady zmírnit, když řekl: *„Dnes já, papež římské církve, jménem všech katolíků prosím za odpuštění křivd, spáchaných na nekatolících v pohnutých dějinách tohoto národa; zároveň ujišťuji, že katolická církev odpouští všechno zlé, co vytrpěly zase její děti. Ať je dnešní den novým začátkem ve společné snaze následovat Krista, jeho evangelium, jeho zákon lásky, jeho touhu po jednotě věřících v Kristu: ‚Aby všichni jedno byli‘ (Jan 17,21).“* Jádro výhrad českých evangelických církví je např. obsaženo v dopise zaslaném Janu Pavlu II. tehdejším synodním seniorem Českobratrské církve evangelické Pavlem Smetanou (1937–2018) v červnu 1995, ve kterém odmítl setkání představitelů jeho církve s papežem. *„Nechceme se přít o to, zda byl umučen pro své náboženské přesvědčení a věrnost svému úřadu, či jako kněz, který se nešťastně zapletl do politických zápasů té doby. Ať již tomu bylo jakkoliv, mučení, kterým prošel, a následné umírání je hrozným činem, který odsuzujeme, a pokud byl spáchán evangelickými křesťany, pak se za ně omlouváme s hlubokým studem. My evangelíci nechceme jítřit minulost a už dávno jsme odpustili staré zločiny. Co se stalo v dávných dobách, nesmí zatěžovat naši přítomnost a budoucnost. Má však právo dnešní římskokatolická církev v době po II. vatikánském koncilu stavět za vzor svým synům a dcerám člověka, který na sobě nese všechny stopy deformace křesťanského myšlení, kde namísto lásky nastoupila nenávist a kde se křesťané domnívali, že slouží Bohu, jestliže násilím*

*přinutí člověka, aby vstoupil do lůna církve? Mají právo římskokatolíci křesťané uctívat člověka, který působil bože křesťanům jiného vyznání – ‚kacířům‘ – a který pomáhal lámat lidská svědomí?“*

Smíření postojů k římskokatolickému světci nebylo dosaženo ani v následujícím čtvrtstoletí. V roce 2019 uplynulo 400 let od smrt Jana Sarkandera, 160 let od jeho blahorečení a 25 let od kanonizace. V uvedeném roce hlasovalo zastupitelstvo města Holešova o návrhu jmenovat Jana Sarkandera patronem města. Tento návrh byl při prvním hlasování zamítnut a stejně tak byl zamítnutý pozdější návrh na změnu tohoto usnesení. Město Holešov se nakonec rozhodlo uvolnit 200 000 korun na vytvoření stálé expozice o Janu Sarkanderovi a 800 000 korun na vybudování sochařského díla „Strom smíření“ ke čtyřstému výročí úmrtí Jana Sarkandera. Dílo má podobu čtyřmetrového kovového stromu vyrůstajícího ze tří kořenů. Na stromě jsou umístěny stuhý obsahující stejný text v češtině, latině a hebrejštině, česky znějící *„miluj bližního svého jako sebe samého“*. Text má znázorňovat smíření tří náboženských komunit žijících v minulosti v Holešově, to je římských katolíků (latinský nápis), evangelíků (český nápis) a židů (hebrejský nápis). „Strom smíření“, vzniklý v dílně sochaře Ondřeje Olivy (\* 1982), byl slavnostně vysvěcen v říjnu roku 2019. Je osazený na náměstí sv. Anny před stejnojmenným, dnes římskokatolickým kostelem, ve kterém působil Jan Sarkander a který původně, před jeho příchodem, sloužil po padesát let českým bratřím.

### **Epilog. Válečný ekumenismus, vojenský hřbitov v Černovíře**

V Olomouci, v její místní části Černovír, nalezneme příklad ekumenismu uplatněného v praxi

ještě půlstoletí před konáním II. vatikánského koncilu. Pojí se s jménem dalšího světce, který navštívil město. Byl jím poslední rakouský císař Karel I. (1887–1922, prohlášený za blahoslaveného v roce 2004). Vyjdeme-li z dekrety papeže Jana Pavla II. z roku 2003, došlo k beatifikaci císaře pro jeho prokázané hrdinské ctnosti, za které byly označeny císařova touha po míru, uskutečněná sociální opatření a osobní zbožnost. Karel I. se po nástupu na trůn opravdu několikrát pokoušel, i když neúspěšně, o uzavření míru s nepřátelskými dohodovými mocnostmi, jsou také známy jeho snahy o zmírnění válečných krutostí (jako např. zákaz bombardování měst, kostelů i dalších památek, zrušení rozkazu „nebrat zajatce“, zákaz plenění a ničení atd.) i negativní postoj k ponorkové válce. V sociální oblasti je v těchto souvislostech především třeba uvést změnu zákona o sociálním pojištění, nařízení chránící nájemníky a zřízení Ministerstva pro národní zdraví a sociálního zabezpečení v roce 1917, prvního ministerstva tohoto druhu na světě. O zbožnosti císaře nebyly nikdy vysloveny pochybnosti. Projev veřejné úcty k osobnosti blahoslaveného císaře Karla I. nalezneme i na území Olomouckého kraje. V kostele sv. Gotharda na Bouzově, spravovaném řádem Německých rytířů, je od roku 2012 umístěn relikviář s jeho ostatky. Karel I. měl jistě také, jako vrchní vojenský velitel a Nejvyšší protektor péče o hroby válečníků, svůj podíl na vzniku válečného vojenského hřbitova v Černovíře v roce 1917.

Černovířský hřbitov v podobě z roku 1917 byl zřízen vojenským velitelstvím v Krakově. Velitelství organizovalo na příkaz ministerstva války vznik dalších 378 vojenských hřbitovů v západní Haliči, to je v části historického regionu Halič, nacházejícího

se na území dnešního Polska a Ukrajiny, děleného řekou San na tehdejší západní část s centrem v Krakově a tehdejší východní část s centrem ve Lvově. Pro splnění uvedeného příkazu bylo na krakovském vojenském velitelství zřízeno zvláštní oddělení vojenských hrobů (Kriegsgräberabteilung des K. U. K. Militärkommandos Krakau). Činnost oddělení vojenských hrobů pokrývala území v rozloze 10 000 km<sup>2</sup>. Do nově zřízených pohřebišť bylo uloženo více než 60 000 ostatků padlých vojáků pohřbených do té doby na různých provizorních místech. Mezi přibližně 3 000 vojenských a civilních zaměstnanců zmíněného oddělení nalezneme také architekty (mimo jiné slovenský architekt Dušan Jurkovič), sochaře, malíře, fotografy a jiné umělce (např. zde působil český ilustrátor a malíř Adolf Kašpar).

Černovířský vojenský hřbitov se od ostatních pohřebišť zřizovaných vojenským velitelstvím v Krakově liší. Nenachází se na území západní



Fotografie císař Karel I. a podmaršálek Adam Brandner v Olomouci dne 16. 12. 1917, detail, fotograf rytmistr von Kossak. Zdroj: wikipedia.de.



*Pramen živé vody sv. Jana Sarkandera, nádvoří Sarkanderovy kaple v Olomouci. Foto: Jindřich Garčic.*

Haliče, je podstatně rozsáhlejší, je na něm pohřbeno více osob (jeho rozloha činí 1 ha 50 m<sup>2</sup>, počet pohřbených se během let 1914–1919 pohyboval kolem 3 200 osob pochovaných do 1 724 hrobů). Na jednotlivých nově zřízených západohaličských hřbitovech našly místo posledního odpočinku pouze desítky, případně stovky padlých. Na černovířském hřbitově nebyli pohřbíváni ti, kteří padli přímo v bojových akcích, ale ti, kteří byli hospitalizováni v tehdejší Posádkové nemocnici na Klášterním Hradisku a v provizorně zřízených lazaretech na území města, kde zemřeli na důsledky válečných

zranění, chorob nebo z jiných příčin. Olomoucká vojenská nemocnice byla podřízena velení krakovského velitelství, které také organizovalo rozšíření původního vojenského hřbitova (vznik 1869) do reprezentativní podoby z roku 1917. Hřbitov sloužil svému účelu nejen v dalších letech I. světové války, ale i v následujících desetiletích. V období po roce 1951 byl, především díky zanedbané údržbě, značně zdevastován. Postupně zmizelo označení míst jednotlivých hrobů, a i když je dnes pietně upravený, jeho historická podoba přes některé dochované prvky (např. staveb křesťanské a muslimské „kaple“ či betonové stély) v podstatě zanikla. O jeho vzhledu po úpravách v roce 1917 si lze udělat představu pouze na základě dobových materiálů (seznamů hrobů, plánů hřbitova, fotografií atd.).

Autorem návrhu rozšíření černovířského hřbitova v roce 1917 byl architekt Gustav Rossmann, jeden z architektů působících v oddělení vojenských hrobů při krakovském velitelství, který také navrhl podobu více než dvou desítek západohaličských vojenských hřbitovů. Z našeho pohledu není ale ani tak důležité samotné architektonické řešení jako ideový záměr, kterému bylo podřízeno. Zesnulí obou stran válečného konfliktu byli ukládáni do hrobů (po dvou, třech či čtyřech) podle svého náboženského vyznání. Na ploše hřbitova bylo zřízeno 18 hrobových sekcí a jednotlivé hroby byly opatřeny symboly jejich náboženské víry. V případě západních křesťanů, katolíků i nekatolíků, pohřbených ve společné sekci jím byl jednoduchý litinový kříž, u pravoslavných křesťanů (především ruských zajatců) uložených v jiné sekci to byl patriarchální dvouramenný kříž (tento typ kříže se používal také pro označení hrobů padlých ruských vojáků na některých nově vzniklých západohaličských pohřebištích) a uprostřed této

sekce byl vztyčen velký dřevěný patriarchální kříž. Hroby tureckých spojenců muslimského vyznání byly označeny železobetonovými stélami s půlměsícem. Podle písemných pramenů se na hřbitově také nacházelo 12 židovských hrobů, ty byly označeny stélami s šesticípou hvězdou.

Je nutné ale poznamenat, že užitá označení hrobů zcela neodpovídají skutečným náboženským symbolům jednotlivých vyznání a nebyly a ani nemohly být za daných podmínek beze zbytku respektovány zvyklosti jednotlivých náboženství při pohřbívání zesnulých a označování jejich hrobů.

Nejkřiklavějším se v těchto souvislostech jeví použití dvouramenného (patriarchálního) kříže jako symbolu pravoslavné víry. Symbol tohoto vyznání měl ale mít, zvláště ve vztahu k pohřbeným ruským zajatcům, podobu trojramenného kříže s dvěma vodorovnými břevny a s třetím šikmým břevnem ve spodní části kříže pod Kristovým nohama.

Součástí architektonického řešení hřbitova bylo zřízení průchozí křesťanské kaple a obdobné, menší stavby s půlměsícem (ani v tomto případě se nejedná o prvek muslimských hřbitovů). Slavnostního vysvěcení hřbitova se dne 16. prosince 1917 také zúčastnili rakouský císař Karel I. a polní podmaršálek Adam Brandner (1857–1940) stojící v čele vojenského velitelství v Krakově, římskokatolický

polní biskup a muslimský duchovní, polní imám. Duchovní činitelé požehnali, každý podle své víry, oba svatostánky.

Na jednom hřbitově, i když na různých místech, tak odpočívali zesnulí odlišných náboženských konfesí. Jejich smrt učinila jednotlivá náboženství rovnocennými. Ti, kteří rozhodli o celkovém pojetí hřbitova, mohli být vedeni různými důvody. Počínaje např. jejich osobní tolerancí k odlišným vyznáním a konče pragmatickými postoji vynucenými válečnou dobou. Nelze při tom vyloučit, že řada mrtvých by měla proti pohřbení na společném hřbitově a pod použitými symboly jejich víry, navíc s jinověrci, námitky. Jenže mrtví nemohli své námitky již uplatnit a v armádě je zvykem vydané rozkazy plnit. Navzdory všem možným výhradám je i dnes myšlenkové východisko uplatněné při budování tohoto válečného hřbitova podnětné v mnoha ohledech.

Oficiální proklamace a symbolická gesta mají svůj význam, ale nejsou jediným rozhodujícím faktorem. Nejdůležitějším je, aby se zásady, které deklarují, staly součástí běžného života konkrétních jednotlivců. Překonání nevraživosti mezi křesťanskými i nekřesťanskými myšlenkovými proudy a smíření se s historicky podmíněnými skutečnými či domnělými křivdami, je složitý a dlouhodobý proces, předpokládající u všech stran trpělivost a ochotu snášet odlišné názory těch druhých.

---

**Jindřich Garčic** (\* 1950) vystudoval obory teorie a dějiny výtvarného umění a pedagogiku dospělých na FF UP v Olomouci. V popředí jeho odborného zájmu je především problematika kulturních tradic a kulturní změny. Je autorem či spoluautorem několika publikací.

» Jin.Gar@seznam.cz

# Biskup Gorazd: heretik, nebo reformátor?

PAVEL MAREK

**K**dyž Lionel Messi přestoupil z Barcelony do fotbalového klubu Paris Saint-Germain, byla z toho světová senzace. Když politik přejde z jedné politické strany do druhé, tak automaticky dostane nálepkou politického cestovatele. Když se věřící rozejde se svou církví a hledá duchovní jistoty v jiné, stává se heretikem a podezřelým proselytou. Co si však myslet o člověku, který svůj život spojil postupně s dějinami hned tří křesťanských církví?

Životní dílo kněze Matěje Pavlíka (26. května 1879 v Hrubé Vrbce – 4. září 1942 Praha-Kobylisy), pravoslavného biskupa působícího v české pravoslavné eparchii v jurisdikci Srbské pravoslavné církve a sv. novomučedníka Gorazda II., je úzce spojeno především s regionem střední Moravy. Jako katolický duchovní začínal v Kroměříži a v Olomouci, z níž posléze řídil jak moravskou diecézi Církve československé (husitské), tak budování české pravoslavné církve. Ale více či méně zřetelné a trvalé stopy jeho působení nacházíme i v dalších lokalitách, ať už máme na mysli Řimice, Chudobín, Štěpánov, Vilémov a Přerov nebo Brno, Třebíč, Dolní Kounice aj. Proto považujeme

za logické, jestliže je tato výrazná postava českých církevních dějin 20. století připomínána na stránkách olomouckého KROKu.

Abychom mohli objektivně a bez emocí odpovědět na otázku vloženou do titulku našeho článku a posoudit, jaké místo biskupu Gorazdovi náleží v národních, a nejen církevních, dějinách, bude užiteční alespoň v hlavních rysech si přiblížit jeho životní osudy. Duchovního Matěje Pavlíka vnímáme ve třech rovinách.

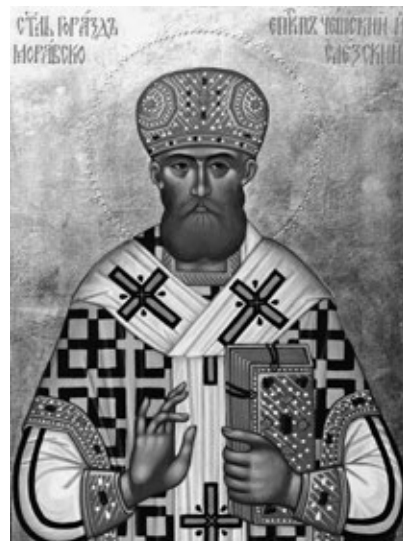
Prvním rozměrem je obraz P. Pavlíka jako katolického „cyrilometodějského kněze“, jednoho z řady moravských duchovních v časovém období na přelomu 19. a 20. století, kteří se nadchli cyrilometodějskou tradicí interpretovanou v duchu Sušilova obrozeneckého odkazu a toužili dále ji rozvíjet pod vedením spolutvůrce velehradského kultu a unionistického hnutí Antonína Cyrila Stojana. Pavlíkovy aktivity na tomto poli můžeme stopovat už od let jeho olomouckých bohosloveckých studií a nespočítaly pouze v četbě a horlivém studiu odborné literatury, ale současně organizoval, psal články a přednášel. Za trvalý zisk vycházející z tohoto Pavlíkova zájmu považujeme jeho



Kněz Matěj Pavlík.



Pravoslavný biskup Gorazd.



Ikona sv. Gorazda II., autor Makárius Tauc.

přesvědčení o potřebě bohoslužeb v národním jazyce, v obecném měřítku akceptované 2. vatikánským koncilem, které přenesl nejen do Církve československé, ale zejména v pravoslavné církvi mají jeho aktivity v liturgické oblasti rozvíjené v tomto duchu zásadní význam. Domníváme se, že cyrilometodějská tradice tvořila jeden ze zdrojů Pavlíkova slovanství, zájmu o pravoslavné Rusko a východní křesťanství, který však byl tehdy „platonický“ a směřoval k vyrovnání znalostních deficitů způsobených redukováním obsahem výuky na dobových katolických teologických učilištích a v této době nesouvisel ani s touhami po odklonu od katolicismu, ani ho nelze interpretovat jako podvědomé impulzy směřující k pravoslaví. Tematicky se k tomuto oddílu cyrilometodějství váže Gorazdovo ztotožnění „prvotní církve“ s dílem slovanických věrozvěstů na Velké Moravě. Tato teze se však objevuje až na půdě pravoslavné církve jako

účelové zdůvodnění smyslu reformy katolicismu a jeho budovatelského úsilí v české pravoslavné eparchii.

Druhá dimenze reflexe. Matěj Pavlík je pro nás nejen knězem s hlubokým zájmem o moravskou cyrilometodějskou tradici, ale současně ho vnímáme jako „produkt“ fenoménu katolického reformního hnutí, s nímž se v českém prostředí katolická církev potýkala takřka 80 let, od 40. let 19. do 20. let 20. století.

Katolický modernismus z ideového pohledu byl v českém prostředí „ohlasovým“ hnutím; z hlediska geneze se nejednalo o výsledek českého teologického nebo filozofického myšlení. Měl západoevropské kořeny a jisté skupiny katolíků jeho prostřednictvím reagovaly na nástup moderní industriální společnosti a na nové podněty spojené s expanzí idejí osvícenství, liberalismu, nacionalismu, socialismu atd., vyzývající mj. k demokratizaci společnosti

a její sekularizaci, k racionálnímu vnímání světa, k zájmu o pozemské bytí člověka a zkvalitňování jeho života důrazem na materiální hodnoty. Vatikán na zmíněnou proměnu společnosti reagoval opatřeními označovanými dnes jako politika ultramontanismu. Jejím cílem bylo katolický tábor semknout, stmelit a sjednotit, chránit ho a izolovat před negativy, jež nástup moderní společnosti skutečně nebo domněle provázela. Katolické reformní hnutí se proti politice ultramontanismu vymezovalo. Nebylo subjektivně proticírkevní, ale jeho protagonisté odmítali vidět řešení problému v prohloubení ortodoxie. Naopak sledovali myšlenku uvolnění, odstranění všeho, co se mohlo zdát jako přežilé a zastaralé. V duchu nacionalismu nakonec viděli jako svazující těsnou vazbu na Řím, k níž vytyčili alternativu v podobě konstituování národní církve. Chtěli se s moderní dobou vyrovnat přizpůsobením a převzetím těch výdobytků moderní doby, jež měly církvi pomoci nově oslovovat společnost budovanou na principech charakterizujících moderní dobu.



Vladykové Srbské pravoslavné církve Serafim (vlevo) a Gorazd (vpravo).

Matěj Pavlík jako bohoslovec a mladý kněz začínající svou pastorační na území silně národnostně promísené severní Moravy „zastihl“ ještě, díky svým stykům s P. Karlem Dostálem-Lutinovem, českou Katolickou modernu jako domácí relativně nejrozvinutější formu a vrchol předválečného reformního hnutí před jeho zákazem v r. 1907 encyklikou Pascendi dominici gregis v poslední fázi její existence. K tomu, aby byl schopen do její historie významněji zasáhnout, byl příliš mladý. Tento hendikep však vyrovnal díky studiu díla reformistů generací, jež Katolickou modernu předcházely. Hlubší pozornost věnoval zejména kruhu bolzanistů, v němž našel postavu blízkou svému srdci. Ztělesňoval mu ji kněz a filozof Vincenc Zahradník. O jeho životě a díle, ale také o jeho generačních družích připravoval monografii a sbíral si k tomu studijní materiál.

O Pavlíkově ovlivnění ideami katolického modernismu nelze pochybovat. Odnášel si z něj racionalistický, osvícenský pohled na církev a smysl pro reformu, který ho provázal po celý život, ať už byl



Biskup Gorazd jako světitel chrámu v Řimicích 21. 5. 1934.



katolíkem nebo příslušníkem jiné církve. Ve všech prostředích, jimiž prošel, je patrná jeho snaha udělat krok dopředu, měnit ve jménu pokroku a přijetí nového. Obrazně a s nadsázkou řečeno, byl vyznavačem permanentní revoluce. S programem modernistů se ztotožnil, avšak je otázkou, kterou jeho část chtěl jako člověk vybavený kritickým myšlením uvádět do života. Potíží spočívá v tom, že v časovém období do konce války nemůžeme doložit jeho kritický poměr ke katolické církvi. Z tábora modernistů nesporně převzal pohled na postavení a roli kněze v církvi, který odmítal redukci činnosti duchovního na „pouhý“ výkon pastorače a nárokoval pro něj možnost zapojení do všech aktivit občanské společnosti, pokud nejsou v rozporu se zásadami katolicismu. Z modernistického hnutí si odnesl požadavek změny systému vzdělávání a výchovy bohoslovců. Ve sféře vzdělání jim chtěl umožnit přístup ke všem poznatkům současné vědy a v oblasti výchovy odmítal dobovou tendenci jejich izolace od profánní společnosti, která je měla chránit před nástrahami moderního světa. Jako mladý kněz v pozici deficianta věnujícího se profesně žurnalistice měl smysl pro apoštolát tisku. Na toto „dědictví“ české katolické moderny Pavlík navazoval a rozvíjel je jako biskup pravoslavné církve.

Třetí rovina pohledu na Pavlíkovu osobnost je spojena s interpretací jeho proselytismu. Do roku 1918 měl kněz Pavlík v katolické církvi pověst vzorného a horlivého duchovního. Své povinnosti plnil možná více než vzorně, ať už se jednalo o novátorsky pojatou pastorači v postavení duchovního správce v kroměřížské léčebně mentálně postižených, nebo angažovanost na půdě katolického politického tábora v oblasti tisku či spolkové činnosti. Ochrannou ruku nad ním drželi

protagonisté moravského politického katolicismu Antonín Cyril Stojan, Mořic Hruban a Jan Šrámek a patřil do okruhu nadějných kněží s perspektivou dobrého budoucího uplatnění tam, kde církev bude potřebovat schopného, pracovitého, intelektuálně i organizačně schopného duchovního.

Proto poválečný vstup P. Pavlíka do reformního hnutí katolického duchovenstva prostřednictvím periodika nazvaného *Právo národa* kritizujícího katolickou církev a horlícího pro její reformu a jeho radikálně orientovaná angažovanost na půdě Jednoty katolického duchovenstva v Praze můžeme z hlediska účinků a dopadů na jeho okolí obrazně přirovnat k výbuchu bomby. Bylo to naprosto nečekané a překvapující, tím více, že se nejednalo o „řadového kněze“, ale svým způsobem o prominenta. Toto směřování Pavlík dovršil v polovině roku 1920 vstupem do „schismatické“ Církve československé, která odpoutala během poměrně krátké doby od katolické církve až jeden a půl milionu lidí. Důvody tohoto zvratu tvoří podle našeho názoru Pavlíkovu „13. komnatu“. On sám ho vysvětloval hlubokou „duchovní krizí“, kterou prošel v letech první světové války. Toto zdůvodnění však zůstalo v této poměrně obecné rovině poukazující na chování elit katolického tábora, které selhaly a nevymezily se podle jeho názoru vůči válečné apokalypse dost důrazně. Vadil mu austrokatolicismus a lojalita katolické církve vůči habsburské monarchii do posledních chvil její existence. V jeho „politickém“ hodnocení situace je nepochybně kus pravdy, přesto si však klademe otázku, zda to může být pro kněze opravdu důvodem pro změnu konfese. Nezůstalo zde přece jen něco nevyřčeného?

V Pavlíkově relativně krátkém působení v Církvi československé v letech 1920–1924 vidím dvě



Vladykové Dosítej (vlevo) a Gorazd v ulicích Olomouce při slavnosti svěcení chrámu sv. Gorazda I. 29. května 1939. Všechny použité fotografie jsou z Gorazdova osobního fondu Olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v Olomouci.

odlišné fáze. Tu první můžeme označit za radikálně-modernistickou a druhou za pravoslavnou. Fyzicky se Pavlík na založení církve (v lednu 1920) nepodílel a vstoupil do ní až půl roku po jejím vzniku. Důvody jsou dva: celý život se potýkal s nemocí očí a ve druhé polovině roku 1919 se jeho choroba natolik zhoršila, že mu hrozilo oslepnutí. Proto se léčil a byl v sanatoriu na severu Moravy. Druhým důvodem byla unáhlenost postupu, s jakou Karel Farský a jeho spolupracovníci připravili založení církve. Pavlík oprávněně poukazoval na nepřipravenost tohoto kroku a jeho nedomyšlenost především v oblasti věrouky církve. Zakládali novou církev na bázi revize katolické věrouky. Proto několik měsíců váhal, zda se zapojit do její činnosti. Když tak učinil, v zápase o teologickou orientaci CČS, kterým začala církev procházet, se prezentoval víceméně

jako umírněný radikál. Ostře odmítl koncept unijní katolické církve spojené s Římem, který počítal s kosmetickou inovací katolické věrouky. Sondoval možnosti sblížení se starokatolíky, anglikány a některými protestantskými denominacemi (Českými bratry, episkopální církví). Pravoslaví sice výslovně neodmítl, avšak jeho přijetí podmiňoval provedením zásadních reforem. Celkově však přece jen tíhl ke skupině duchovních kolem Farského, která vytyčila vizi skrytou do hesla „české reformace 20. století“ a slibovala vybudování nové, moderní církve, jejíž věroučná soustava a organizace by byla v souladu se stavem lidského poznání na prahu 20. století.

V tomto kontextu lze Pavlíkův přechod na pozici pravoslaví, pokud se vrátíme k rétorice líčení předchozího odvratu od katolicismu, označit

obrazně za další nový výbuch bomby s tím rozdílem, že tentokrát měla jen menší tonáž. Z vnějšího pohledu jeho přerod z modernisty v protagonistu konceptu přeměny Církve československé v pravoslavnou a ztotožnění se se společenstvím východních církví proběhl velmi rychle, fakticky během několika málo měsíců roku 1921. Důvody Pavlíkova počínání jsou tentokrát transparentnější. Za prvé za ním stojí jeho vystřízlivění z vize „české reformace 20. století“, které sice nikdy příliš nevěřil, ovšem reflexe jejího „uvádění do života“ ho dovedla k závěru, že se jedná o plán mimo veškerou realitu. Za druhý důvod považujeme transformaci, resp. posuny v jeho pohledu na pravoslaví. Vznikly jednak v důsledku jeho úvah křesťana, jenž si uchoval víru v Boha a východní církve vnímal jako sestru západní církve, jednak jako důsledek rozhovorů s vladykou srbské pravoslavné církve Dositejem (Vasić). Pavlíkův dialog s tímto obdobně reformě naladěným a vzdělaným biskupem vnímáme jako bod obratu, jako krok stojící na počátku vytváření konceptu českého pravoslaví. Vladyka Dositej nabídl (akceptoval) nový model spolupráce srbské a československé církve. České národní církvi garantoval na bázi unie možnost jejího budoucího „svobodného směřování“. Když tuto dohodu Srbská pravoslavná církev v září 1921 „posvětila“ Pavlíkovou biskupskou chirotonií, jeho konfesní přerod

byl v podstatě dovršen, čemuž však nesmíme rozumět tak, že byl definitivně ukončen. Jeho reformě naladěná a neklidná duše v hledání „optimálního modelu“ křesťanské církve pokračovala i v dalších letech.

Pavlíkovu konfesní metamorfózu kněze vnímáme jako jeden ze základních znaků charakterizujících pátou generaci českého katolického reformního hnutí, do níž tento duchovní patří jako jedna z vůdčích postav, a jeden z nosných projevů náboženské a církevní krize, kterou česká společnost prošla v počátečním období existence Československé republiky. Biskupa Pavlíka-Gorazda vynesla v roce 1925 po řadě peripetií do čela pravoslavné církve v českých zemích. Reprezentuje ústřední postavu zakladatelského typu ve všech oblastech jejího života. Jí zůstal necelých 20 let a odešel ve věku 62 let tragicky a předčasně od nedokončeného díla jako oběť heydrichiády. Reflexe a zhodnocení misijní činnosti a zásluh biskupa Gorazda o vybudování pravoslavné církve v Československu staví otázku oprávněnosti jeho kanonizace pravoslavným společenstvím mimo diskusi.

Studium archivních dokumentů vztahujících se postavě kněze Matěje Pavlíka nás přivádí k závěru, že máme před sebou osobnost církevního reformátora, který své životní úsilí věnoval myšlence nalezení ideální církve pro českou společnost 20. století.

---

**Pavel Marek** (\* 1949) je emeritním profesorem českých dějin na FF UP v Olomouci. Věnuje se moderním politickým a kulturním dějinám. V r. 2019 vydal ve Vydavatelství UP o biskupu Gorazdovi obsáhlou monografii.

» pavel.marek@upol.cz

# Meditující a filozofující

FRANTIŠEK VŠETIČKA

**J**iž od sklonku čtyřicátých let se v polském periodickém tisku, především v týdeníku *Tygodnik Powszechny* a v měsíčníku *Znak*, začaly objevovat básně a články podepsované pseudonymy Andrzej Jawień, Stanisław Andrzej Gruda a Piotr Jasień. Jen nepatrný okruh známých věděl, kdo je jejich autorem. Knižně podstatnou část těchto příspěvků poznala širší čtenářská veřejnost teprve roku 1980, kdy je krakovské nakladatelství *Znak* vydalo pod názvem *Poezje i dramaty*. Autorem byl Karol Wojtyła (1920–2005), kněz, bývalý krakovský arcibiskup a kardinál. V dané chvíli již druhým rokem papež nesoucí jméno Jan Pavel II.

Kniha *Poezje a dramata* zahrnovala Wojtylovu mladistvé básně, divadelní hry a články o divadle. Teprve s větším odstupem času se papež k poezii vrátil a k raným pracím přiřadil, nyní již pod jménem Jan Pavel II., rozsáhlou básnickou skladbu *Římský triptych (Tryptyk rzymski)*, 2003).

Wojtylovy básně, psané převážně volným veršem, mají cyklický ráz. Běžně se štěpí do několika oddílů, a ty pak často na menší části. Tak např. *Píseň o skrytém Bohu (Pieśń o Bogu ukrytym)* se skládá ze dvou oddílů, z toho první zahrnuje 17 částí a druhý 16. Cyklický ráz tohoto

druhu je pro Wojtylovu básnickou tvorbu příznačný.

Jeho poezie má filozofický, meditativní a náboženský charakter. Filozofická myšlenka proběhne u něho nečekaně, mnohdy v podobě jedné floskule. V cyklické skladbě *Kamenolom (Kamieniołom)* např. už v první strofě:

*Poslouchej, když pravidelné bušení kladiv,  
tak velmi své,  
přenáším do lidských niter,  
abych zkoumal sílu úderů –  
poslouchej,  
elektrický proud roztíná kamenitou řeku –  
a ve mně roste, roste den za dnem, myšlenka,  
že celá velikost oné práce leží v lidském nitru.*

*Słuchaj, kiedy stuk młotów miarowy  
i tak bardzo swój  
przenoszę wewnątrz ludzi,  
by badać siłę uderzeń –  
słuchaj,  
prąd elektryczny kamienistą rozciną rzekę –  
a we mnie narasta myśl, narasta dzień po dniu,  
że cała wielkość tej pracy znajduje się  
wewnątrz człowieka.*

Závěrečný verš vstupní strofy vtiskuje celé básni stěžejní filozofickou myšlenku. *Cyklus o kamenolomu* se přitom bezprostředně dotýká Wojtylova života. Na konci třicátých let začal na Jagellonské univerzitě v Krakově studovat polonistiku (nikoli teologii). Po vypuknutí války byla univerzita zavřena, profesori odvezeni do koncentračního tábora v Sachsenhausenu. Wojtyla z obav před nucenými pracemi v Německu začal pracovat v kamenolomu, který byl součástí chemické továrny na sodu



Wadowice, Kościelna 7, rodný dům K. Wojtyły. Zdroj: archiv Františka Všetického.

Solvay v Borku Fałęckim v Krakově. Teologii přitom studoval tajně v Krakovském duchovním semináři.

Meditativní a náboženský ráz se na Wojtylově poezii projevuje od prvopočátku, zvýšenou měrou pak v pozdním Římském triptychu. Skladba je rozvržena do tří oddílů, z nichž druhý má meditativnost vepsanu přímo do titulu – *Meditace nad knihou Genesis (Medytacje nad Księgą Rodzaju)*. V první části této *Meditace* rozjímá básník nad



Lublin, pomník Jana Pavla II. a St. Wyszyńskiego na nádvoří Katolické univerzity. Krakov, Tyniecka 10, kde žil K. Wojtyla. Zdroj: archiv Františka Všetického.

schopností vidění, kterou je obdařen především  
První Vidoucí, tj Bůh:

*Slovo – od věků vidění a od věků výpověď.*

*Ten, který tvořil, viděl – viděl, „že je to dobré”,  
viděl viděním jiným, než je naše,*

*On – první Vidoucí –*

*Viděl, ve všem nacházel nějakou stopu  
své Podstaty, své plnosti –*

*Viděl: Omnia nuda et aperta sunt ante  
oculos Eius –*

*Nahé a průzračné –*

*Pravdivé, dobré a krásné –*

*Viděl viděním tak jiným, než je naše.*

*Słowo – odwieczne widzenie i odwieczne wy-  
powiedzenie.*

*Ten, który stwarzał, widział – widział,  
„że było dobre”,*

*widział widzeniem różnym od naszego,*



Wadowice, gymnázium, které absolvoval K. Wojtyła.  
Zdroj: archiv Františka Všetického.

*On – pierwszy Widzący –*

*Widział, odnajdywał we wszystkim jakiś ślad  
swej Istoty, swej pełni –*

*Widział: Omnia nuda et aperta sunt ante  
oculos Eius –*

*Nagie i przejrzyste –*

*Prawdziwe, dobre i piękne –*

*Widział widzeniem jakże innym niż nasze.*

Čiře náboženský ráz má potom *Hora v zemi Moria*  
(*Wzgórze w krainie Moria*), třetí oddíl *Římského*  
*triptychu*. Báseň se v něm nechal inspirovat příbě-  
hem ze *Starého zákona*, v němž chaldejský Abram  
kráčí se svým synem na horu, aby zde vykonal  
oběť. Do biblického příběhu Wojtyła průběžně  
vkládá nábožensky zaměřené vložky:

*Když rody a národy samy vytvářely své bohy,  
přišel Ten, který Je.*

*Vstoupil do dějin člověka*



Wadowice, Kościelna 7, rodný dům K. Wojtyły.  
Zdroj: archiv Františka Všetického.

*a odhalil mu Tajemství skryté  
od založení světa.  
Gdy ludy i ludzie sami sobie tworzyli bogów,  
przyszedł Ten, który Jest.  
Wszedł w dzieje człowieka  
i odsłonił mu Tajemnicę zakrytą  
od założenia świata.*

Bylo-li již dříve řečeno, že Wojtyłova poezie je meditativní, filozofická a náboženská, pak třeba dodat, že všechny tyto složky se v jeho díle prostupují a navzájem ovlivňují.

Karol Wojtyła byl rovněž dramatik. Dvě jeho nejhranější hry jsme shlédli v polovině osmdesátých let v Krakově. Drama *Bratr našeho Boha* (*Brat naszego Boga*) jsme viděli v Divadle Julia Słowackého a seděli jsme v jedné řadě spolu asi s dvacítkou jeptišek, což dodávalo představení za komunismu poněkud zvláštní atmosféru. Hra jedná o malíři Adamovi Chmielowském, který zaměnil své umění za službu neplnosprávným a postiženým. Jan Pavel II. jej za svého pontifikátu svatořečil, stalo se tak v týž den, kdy do lůna svatých byla přijata také Anežka Česká. Dnes je na krakovském předměstí kostel, jenž je mu

zasvěcen. Druhou hru, *Před zlatnickým krámem* (*Przed sklepem jubilera*), jsme navštívili v krakovském Komorním divadle. Jak napovídá její podtitul, je to spíše meditace než drama.

Karol Józef Wojtyła se narodil 18. května 1920 ve Wadowicích. Rodný dům se nachází v Kościelnej ulici 7; dnes je v něm od roku 1984 papežovo muzeum. Obecnou školu, tehdy pouze chlapeckou, navštěvoval v letech 1926–1930 rovněž ve Wadowicích; v současnosti je v budově městský úřad, stojí hned vedle hlavního kostela na náměstí (placu) Jana Pawła II. č. 23. V rodném městě absolvoval v letech 1930–1938 také gymnázium; dnes lyceum Marcina Wadowity v Mickiewiczově ulici 16. V Krakově jako posluchač univerzity a později jako dělník v kamenolomu bydlel v letech 1938–1944 v Tyniecké ulici 10. Po studiích teologie v Římě se roku 1954 habilitoval a začal přednášet filozofii na Katolické univerzitě v Lublině, od roku 1956 tam zastával funkci vedoucího katedry etiky. To je jeden z důvodů, proč mu na nádvoří Katolické univerzity odhalili sousoší, představující jeho setkání coby papeže s primasem kardinálem Stefanem Wyszyńským; autorem pomníku je Jerzy Jarnuszkiewicz.

---

**František Všeticka** (\* 1932) je literární teoretik, beletrista a překladatel. Zabývá se převážně českou, slovenskou a ruskou literaturou, ponejvíce její poetikou. Odbornou práci vyvažuje prací beletristickou a překladatelskou.

» fvseticka@seznam.cz

# Faráře Jaroslava Studeného odsoudili komunisté za spekulaci

PETR JIRÁK

**J**aroslav Studený se narodil 6. května 1923 v Kozově u Litovle. Po absolvování obecné školy (1929–1934) navštěvoval gymnázium v Kroměříži (1934–1942), poté následovalo studium na bohoslovecké fakultě v Olomouci (1942–1945). Koncem roku 1942 byl krátkodobě totálně nasazen na práce do Berlína. Kvůli špatnému zdravotnímu stavu však od začátku roku 1943 až do konce války pracoval jako pomocný pracovník v tiskárně a pak v řezbářství. Po druhé světové válce jej tehdejší olomoucký arcibiskup Leopold Prečan (1866–1947) poslal na studia v Římě. Na tamější lateránské univerzitě Studený po čtyřech letech studia promoval 30. dubna 1949 na doktora teologie (ThDr.). V té době již v Československu přes rok vládli komunisté, kteří římsko-katolickou církev neměli v oblibě.

## **Církevní působení**

V září 1949 začal Studený působit na různých farnostech Československa, nejdříve jako kooperátor v Lipníku nad Bečvou, poté jako administrátor v Úvalně a Hořejších Kuncicích – Bohdanovicích. Od konce roku 1951 do jara 1954 vykonával prezenční vojenskou službu u pomocných technických praporů.

Od Archivu bezpečnostních složek ČR jsem se dozvěděl, že Státní bezpečnost vedla v letech 1959–1989 na Jaroslava Studeného několik svazků, např. v kategoriích nepřátelská osoba, kandidát agenta. Obsah spisů neznáme, poněvadž byly skartovány za komunistické totality, případně na začátku prosince 1989.

Určitý konflikt Studeného s komunisty dokládá vyšetřovací spis Krajské správy Ministerstva vnitra Ostrava z roku 1960. Její příslušníci vyslyšeli Studeného na jaře 1960, kdy měl během výuky náboženství v Osmileté střední škole (odpovídá dnešní základní škole) v Moravici sundávat obraz prezidenta Antonína Novotného a místo něho věšet na zeď kříž. Trestní stíhání kvůli snižování vážnosti prezidenta republiky bylo záhy zastaveno pro nepřesvědčivé důkazy. V Moravici byl Studený pověřen olomouckým arcibiskupstvím výstavbou kostela, protože starý vyhořel v roce 1954.

V roce 1967 Studený odešel z Moravice do Bělotína v okrese Přerov, kde si ho místní brzy velmi oblíbili, jak sám uvedl ve vzpomínkové knize *Já, odsouzený č. 11783*. V místní farnosti zorganizoval četné opravy církevních budov. Od roku 1968 se věnoval i výrobě různých tiskovin náboženského



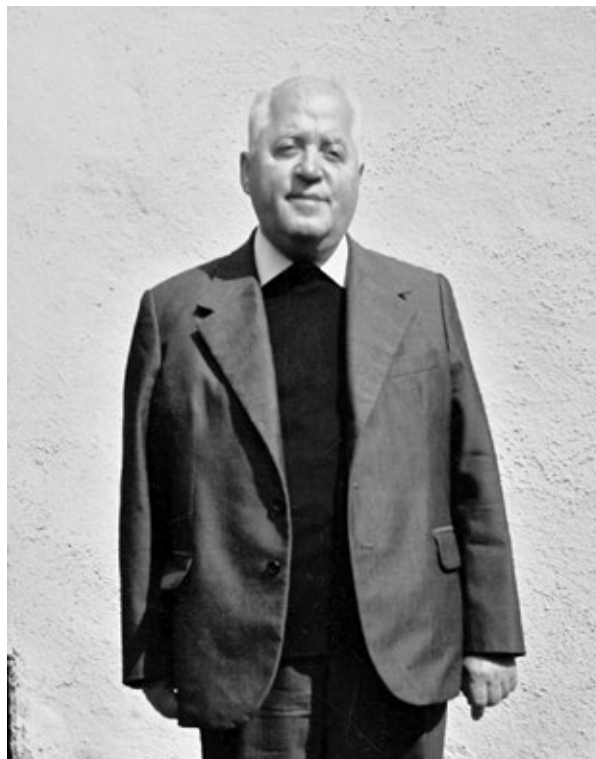
obsahu. Jednalo se např. o liturgické pohlednice s biblickými texty (cca 15 tisíc kompletů po 72 ks), barevné kartonové obaly na církevní doklady (asi 27 druhů v množství 80 tisíc ks), 11 druhů různých modliteb (po 200 tisících kusech).

### **Zatčení a první výsledky**

Výroba tiskovin se stala záminkou pro zatčení a perzekuci faráře Studeného. Z rozhodnutí Krajské správy SNB, odboru vyšetřování Veřejné bezpečnosti v Ostravě, bylo 27. března 1972 zahájeno trestní stíhání pro čin spekulace. Dne 5. dubna 1972 byl Studený zatčen a dodán do vazby ostravské věznice.

Studený během prvních výsledků tvrdil, že tiskoviny s církevní tematikou nechal tisknout od roku 1968 v několika tiskařských závodech Severomoravského kraje. Následně tiskoviny prostřednictvím řady osob rozesílal farním úřadům v celém Československu. Tiskoviny byly prodávány za cenu, již sám stanovil. K tištění materiálů měl povolení od představených i souhlas církevního tajemníka Okresního národního výboru (ONV) v Přerově. Tiskárnám předkládal objednávky potvrzené představenými i tajemníkem. Peníze z prodeje byly určeny na režii, tj. k úhradě nákladů dalších tiskovin. Cena vysoce stanovená nad výrobní náklady znamenala, že některé farnosti neměly prostředky k zaplacení, proto jim byly tiskoviny dodávány zdarma a příjem od „movitějších“ far sloužil ve prospěch těch nejchudších. Z expedice neměli Studený ani jeho pomocníci žádný hmotný prospěch.

Vyšetřovací orgány s prací nijak nespěchaly, zatímco Studený byl dlouho držěn ve vazbě a několikrát marně žádal prokurátora o propuštění. V žádostech upozorňoval na svůj nevalný zdravotní stav, mj. trpěl ledvinovými záchvaty a měl



Jaroslav Studený na snímku z devadesátých let. Zdroj: Obecní úřad Bělotín.

srdeční vadu. Celkově špatný zdravotní stav faráře Studeného zhoršovala skutečnost, že jeho matka Julie (ročník 1893) v té době stále žila.

### **Studený se hájí**

Ve vazbě sepsal dlouhé pojednání o tom, proč měl velké úspory. Při příchodu do Bělotína měl na několika vkladních knížkách zhruba 80 tisíc korun. Peněz zpočátku využíval k vydržování domácnosti, nebo když potřeboval stravu pro pomocníky, kteří formou brigády opravovali církevní stavby. Používal je též k zakoupení stavebního materiálu.



Ukázka tiskovin, kvůli kterým byl Studený odsouzen. Zdroj: SOKA Píerov.

Šlo o krátkodobé půjčky, poněvadž materiál byl po předložení dokladů zaplacen kapitulní konzistoří. Vzhledem ke starostem s opravami osmi církevních budov a péči o tiskoviny byl pohyb na vkladních knížkách velmi značný. O jednotlivých položkách výběrů a vkladů si nevedl záznamy a v roce 1972 je již ani nebyl schopen určit.

Dále se snažil vysvětlit, jak byl v posledních letech časově zaneprázdněn. V době oprav vstával ve čtyři ráno, aby ze vzdálených vsí svázal zedníky a pomocníky. Zajišťoval pro ně prakticky vše včetně stravování. Odpoledne učil ve škole a poté rozvážel brigádníky do jejich domovů. Po večerech dělal účetnictví, sepisoval práci, vyřizoval korespondenci. Kvůli kvantu práce nemohl věnovat dostatečnou pozornost pohybu peněz na účtech.

Farář připojil ke své obhajobě obsáhlý seznam církevních objektů, jež byly jeho zásluhou opraveny v letech 1950–1970. Zdůrazňoval brigádnický charakter prací a dodal, že touto činností ušetřil státu mnoho peněz (pokud by stát nechtěl nechat církevní objekty zcela zpustnout – pozn. autora). Opravy kostelů a vydávání tiskovin zajišťoval podle svých slov z lásky k bohu.

Výroba tiskovin byla Studenému přikázána – prvním iniciátorem byla

kapitulní konzistoř, která ústy kapitulního vikáře Josefa Glogara pověřila akcí právě bělotínského faráře, jenž s ní souhlasil, když se dozvěděl o souhlasu ministerstva kultury. Objednávky tisku vždy předkládal církevnímu tajemníkovi k souhlasu. Stejně věci (pohlednice, omalovánky, biblické obrázky, modlitby či knihy) nechaly tisknout všechny katolické konzistoře, jiné církve a farní úřady, proto se Studený ohradil proti tomu, že jen on byl za obdobnou činnost vyslýchán ve vazbě. Po Glogarově smrti se novým kapitulním vikářem stal Josef Vrana (1905–1987), který roku 1971 povolil Studenému dokončit tisk. Obviněný to ale nemohl dokázat, poněvadž k tomu neměl písemné potvrzení a Vrana označil jeho slova za nepravdivá.

### **Vyšetřování pokračuje**

Usnesením generálního prokurátora České socialistické republiky byla vazba prodloužena do 5. srpna 1972. Veřejná bezpečnost provedla domovní prohlídky mnoha míst, v nichž předpokládala výskyt církevních tiskovin souvisejících s případem. Úspěch zaznamenala na farních úřadech v Jakartovicích a Vlkoši či na děkanských farních úřadech v Hranicích a Kojetíně. Materiály byly vytištěny pod hlavičkou farního úřadu Bělotín v několika tiskařských podnicích Severomoravského kraje.

V červnu 1972 ministerstvo kultury a informací upozornilo na výklad platnosti předpisů o vydavatelských věcech pro církve v republice z 13. června 1969. Podle předpisu směly neperiodické publikace vydávat jen organizace, jimž bylo uděleno vydavatelské oprávnění a církvim bylo uloženo, aby publikace vydávaly v Ústředním církevním nakladatelství. Církve a jejich složky mohly bez povolení ministerstva vydávat publikace určené

k vnitřní potřebě, např. liturgické a pastorační pokyny. Česká katolická charita, zajišťující i distribuci tiskovin, měla oprávnění pro římskokatolickou církev. Podle předpisu nebyli okresní církevní tajemník ani kapitulní vikář oprávněni dát souhlas k výrobě náboženských tiskovin. Cenu neperiodických tiskovin měl určovat Krajský národní výbor v Ostravě, nikoliv Studený.

Příjmy a výdaje z „akce tiskoviny“ se nemohly stát předmětem revize, poněvadž Studený je neznamenával do pokladního deníku. Revizi ovšem byly podrobeny písemné objednávky u tiskařských závodů z roku 1971. Souhlas k vydání dal v jednom případě vikář Vrana a vícekrát Oldřich Dominiak, církevní tajemník ONV v Přerově, ačkoliv k tomu neměli oprávnění.

Revizoři provedli rozbor existujících účetních záznamů a poštovních složenek, které byly přikládány k rozesílaným tiskovinám. Nakonec dospěli k následujícímu závěru: *„Uvedenými manipulacemi s finančními prostředky mezi běžnými účty a vkladními knížkami a neprokazatelností použití vybraných částek z vkladních knížek na různé výdaje se stala evidence o prováděné ediční činnosti nepřehledná a nevěrohodná.“*

V době ukončení revize činily zůstatky hotovostí na čtyřech běžných účtech 252 tisíc korun a na čtyřech vkladních knížkách 229 tisíc korun. Celkové výdaje za tisk a úpravu materiálů se vyšplhaly na necelých 2,4 miliónu korun. Za čtyři roky činil zisk z tiskovin 306 tisíc korun. Neexpedované tiskoviny měly k 30. červnu 1972 hodnotu 793 520 korun. Revizorům neuniklo ani to, že v letech 1970–1972 Studený utratil v Pofisu Olomouc za známky skoro 100 tisíc korun. Filatelie byla totiž jeho velkým koníčkem.

## Výsledky představitelů církve

Vyšetřovatelé vyslechli řadu osob z kapitulní konzistoře v Olomouci. Ani od nich se Studený nedočkal podpory, v čemž mohl hrát roli i jejich strach. Oldřich Dominiak sdělil, že doložka „proti vytištění není námitek“ znamenala jeho vyjádření k obsahu tiskovin, nikoliv povolení k tisku. Kapitulní vikář Josef Vrana mluvil o účasti Studeného na jedné akci konzistoře v roce 1968, jež souvisela s vydáváním tiskovin. Ostatní výrobu tiskovin označil za osobní záležitost Studeného, o níž navíc sám dlouho nevěděl. Pozice bělotínského faráře se výpověďmi Vranu i jiných svědků z konzistoře zhoršila. Zároveň se však prokázalo, že Vrana minimálně jedenkrát tisk povolil.

Kvůli kontextu je důležité zmínit podstatné údaje o Josefu Vranovi. V říjnu 1969 byl zvolen do funkce kapitulního vikáře olomoucké arcidiecéze. V této funkci se nejen přičinil o provedení generální opravy olomouckého dómu sv. Václava, nýbrž také aktivně participoval na vzniku prorežimní kněžské organizace Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris*. V roce 1973 jej papež Pavel VI. jmenoval titulárním biskupem oktabijským a apoštolským administrátorem arcibiskupství. Vrana ovšem nedodržel slib daný Svatému stolci, tj. přerušení kontaktů se sdružením *Pacem in terris*. Naopak, toto sdružení podporoval ještě více, proto nebyl jmenován olomouckým arcibiskupem, o což se zasloužil kardinál František Tomášek (1899–1992). Vrana byl důležitým představitelem té části římskokatolické církve, jež v Československu spolupracovala s vládnoucími komunisty. Jeho jméno dokonce nalezneme v oficiálních seznamech spolupracovníků Státní bezpečnosti. Těžko lze předpokládat objektivnost

výpovědi takového člověka. O leccčems svědčí i Vranova nepřítomnost u hlavního soudního líčení v Přerově.

## Odsouzení Jaroslava Studeného

Podle rozsudku Okresního soudu v Přerově (předsedou byl Jaroslav Filipický) ze dne 9. listopadu 1972 využil ThDr. Jaroslav Studený zájmu církevních i laických osob o obrazové a textové tiskoviny a jiné náboženské věci k jejich nedovolenému vydávání. Tiskoviny poté nechal se ziskem 50–100 % expedovat a rozprodávat po celé republice. Jednáním dosáhl zisku ve výši nejméně 254 580 korun. Opatřil si tak předměty ve větším rozsahu, aby je se ziskem prodal (trestný čin spekulace podle § 117 odst. 1, 2 trestního zákona). Byl odsouzen nepodmíněně ke čtyřem a půl roku odnětí svobody a pro výkon trestu byl zařazen do první nápravné výchovné skupiny. Ve prospěch státu propadlo téměř půl miliónu korun, které byly vedeny na pěti běžných či vkladních účtech, dále zásoba tiskovin v ceně 793 520 korun.

Okresní prokurátor i Studený se odvolali ke Krajskému soudu v Ostravě. Podle rozsudku tohoto soudu z 12. prosince 1972 činilo propadnuté jmění odsouzeného téměř milión korun na deseti účtech, původní rozsudek byl (co do výroku o vině a trestu) nezměněn.

## Zbytek života a rehabilitace

Po předčasném návratu z vězení v roce 1975 Studený pracoval v různých dělnických profesích, ale na konci roku 1983 mohl znovu nastoupit do duchovní správy. Do roku 1990 byl administrátorem v Újezdě u Valašských Klobouk a poté 16 let farářem v Olomouci – Klášterním Hradisku.

Po pádu totalitního režimu začal učit na obnovené Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci (1990–1996). Na konci března 1993 byl jmenován docentem a o dva roky později papežským prelátem. Znovu se začal věnovat renovování i budování kostelů, kaplí a křížů.

Po roce 1989 byly přehodnoceny normalizační soudní tahanice se Studeným. Nejvyšší soud ČR (předsedou byl JUDr. Karel Beneš) projednal 21. září 1992 ve veřejném zasedání stížnost pro porušení zákona, kterou podala generální prokuratura České republiky. Rozsudky z listopadu a prosince 1972 byl v neprospěch Studeného porušen zákon. Rozsudky obou soudů byly zrušeny v celém rozsahu. Soudní rehabilitace Studeného byla mj. založena na nepřítomnosti kapitulního vikáře Josefa Vransy během hlavního líčení dne 9. listopadu 1972.

Studený se k procesu a stíhání své osoby vrátil ve vzpomínkové knize: *„Církevní tajemníci byli nejistí a povolovali i to, co se dříve neodvážili. Tak*

*i nám bylo povoleno vytisknout několik věcí, které kněží potřebovali pro duchovní správu [...] Ještě se strachem, nejistí, ale s nadšením jsme je expedovali se sestrami dominikánkami v Opavě, a to i potom, co k nám vtrhla cizí vojska a byla zahájena normalizace. Až se vypořádali se svými vlastními lidmi, přišla řada na církvev [...] Šlo o to všechny zastrašit a církvev přivést k poslušnosti. To byl účel celého inscenovaného procesu se mnou. Navenek mne obvinili ze spekulace, z touhy obohatit se na náboženských tiskovinách.“*

Jaroslav Studený zemřel 5. června 2008 ve šternberské nemocnici. O několik dní později byl pohřben na hřbitově v Cholině. Pohřební obřady za zesnulého vykonal olomoucký arcibiskup Jan Graubner. V Bělotině, kde Studený působil jako farář pět let, byla v roce 2011 otevřena jeho pamětní síň.

Údaje čerpány zejména z archiválií SOkA Přerov a autobiografické knihy J. Studeného.

---

**Petr Jiráček** (\* 1980) je archivář a historik (mj. absolvent archivnictví na FF UP v Olomouci). Od roku 2008 pracuje ve Státním okresním archivu Přerov. Zabývá se především problematikou protinacistického odboje a různými zajímavostmi z regionální historie Střední Moravy.

» p.jirak@pn.archives.cz

# Výrobci a obchodníci s liturgickými textiliemi, církevním náčiním a devocionáliemi v Olomouci

JANA KREJČOVÁ

**V** Olomouci, sídle arcibiskupa a jeho kněžského semináře, podnikala na konci 19. a v první polovině 20. století řada firem napojených na potřeby římskokatolické církve a věřících. Patřili k nim paramentáři, prodejci svatých obrázků a jiných devocionálií, ale také krejčí nebo svíčkaři a samozřejmě i malíři, sochaři, kameníci a grafici. Ti všichni na svých výrobcích a dílech zpodobovali nejrůznější světce. O světcích se nejvíce dozvíme z hagiografické literatury, ale opěvovali je i básníci, zpívalo se o nich v písních, k jejich úctě byly sestavovány modlitby. Lid s nimi byl po celý život v každodenním styku, nesetkával se s nimi jen v kostelech, ale i při cestě na pole, kdy míjel světecké sochy, kříže a boží muka. V domácnostech na stěnách visely jejich obrazy, na almarách stály sošky, ve sklenících či kredencích hrníčky donesené z poutních míst stejně jako kovové křížky, medailky a agnusky, postavy světců se uplatňovaly i na malovaném nábytku. Sochy světců zdobily náhrobky na hřbitovech. Ovšem nejvíce svatořečených se nacházelo na devoční grafice, lidově zvaných svaté obrázky,

kteří se vkládaly do modlitebních knížek, truhel a nakonec i do rakví.

Vyobrazení světců se v reliéfu uplatňovala na hlavicích biskupských či opatských berel, na agrafách (spony pluviálů) a na preciosách (kalichy, ciboria, monstrance), zhotovovaných stříbrníky a zlatníky.

Na ty, kteří stáli u vzniku bohoslužebných rouch a náčiní, devocionálií a podobného zboží, a na ty, kteří se zabývali jejich prodejem v poslední době rozkvětu tohoto průmyslu, vzpomeneme v tomto úvodním příspěvku a v dalších pokračováních věnovaných hlavním představitelům tohoto oboru. Ač jména těchto výrobců a obchodníků nebyla po celá desetiletí vyslovena, nebyla zapomenuta. V souvislosti s nimi oživíme dnes nepoužívané názvosloví a pojmy.

V Olomouci to byly především dobře prosperující a navzájem se respektující firmy Marie Anežky Nedomové, Josefa Neškudly, Františka Stadníka a Františka Dolanského. Se slavným poutním místem Svatým Kopečkem jsou spojeni především obchodník Josef Ander a vydavatel

svatých obrázků a pohlednic Jan Nepomuk Derka. Bohatý sortiment měl v nabídce již v roce 1867 Rudolf Hauptman na Dolním náměstí (nástupce Paula Primavesiho), o něco později Karel Stejskal v Koželužské ulici a Kamila Storchová v Denisově ulici. U nich však nemáme potvrzeno, zda měli své dílny, nebo zboží dováželi. Ke konci 19. století jsou v Olomouci vedeni výrobci kostelních paramentů Julie Pevná a František Pevný sídlící na Dolním náměstí, kteří zároveň měli ústav pro umělecké vyšívání, dále Františka Jelínková na Dolním náměstí a později v Denisově ulici a Anna Jelínková na Dolním náměstí. Podnik Pevných byl údajně založen již v roce 1793. V Olomouci, Brně a Znojmě měla svou filiálku vídeňská firma E. Krickel & Schweiger, kostelní paramenty.

Bývalo zvykem nabízet hotové výrobky na ukázkou, a to se zpětným poštovním zdarma a bez závazku ke koupi. Obratem a zdarma byly zaslány



Náhrobek na olomouckém ústředním hřbitově, Ferdinand Kuschel, Pieta, detail. Foto: Jana Krejčová.

rozpočty, vzory a výkresy a při větším odběru zboží se poskytovaly slevy.

Rovněž menší olomoučtí prodejci, kterých byla v Olomouci od konce 19. století do druhé světové války celá řada, se chovali stejným způsobem. Jejich počet dokazuje potřebu jejich výrobků. Vzpomeňme Matici Cyrillo-Methodějskou, která nabízela např. svaté obrázky, kalendáře, olej, kadidlo atd., modlitební knížky prodávali Balcárek a Polák na Dolním náměstí, Ernst Adolf v Pavelčákově ulici, Abraham Baumgarten v ulici 28. října, v Denisově ulici a na Žerotínově náměstí knihkupec Vladimír Žákovský. Stejný sortiment a k tomu svaté obrazy měli Gustav Karner v Denisově ulici, po něm Ferdinand Dürr (narozen 1872) a ještě později s rozšířeným sortimentem pokračující Josef Nendecker. Rámař Emil Hudeček a následně jeho vdova Emilia nabízeli svaté obrazy, pohlednice se světcí apod. Také knihkupectví, antikvariát a obchod s hudebninami a uměleckými výrobky Antonína Tomka se sídlem v Ostružnické ulici rozšířilo svůj sortiment o modlitební knihy. František Polách měl na skladě ve svých prodejnách na Dolním náměstí a ulici 1. máje modlitební knížky, kalendáře a obrazy svatých, totéž J. B. Wasservogel na Horním náměstí a Jacob Werner (žil 1842–1921) v Ostružnické ulici. Na prodej modlitebních knížek, svatých obrázků nebo větších obrazů získali koncesi tapetář a dekoratér František Židek v Dómské ulici, dále Rudolf Garten a také Nathan Groak ve Švédské ulici, Albert Klamt na ulici 1. máje, Franz Klein v Pavelčákově ulici, Ludvík (Ludevít Raimund) Pazdírek a po něm dcera Anna v Dómské ulici naproti obchodu Fr. Žídka a postupně Karl a Franz Riedlvi v Ostružnické ulici. Majitel tiskárny Laurenz Kullil (žil 1856–1928)

na Dolním náměstí nabízel modlitební knihy, růžence, obrazy svatých a kalendáře, k jejichž prodeji získal licenci v roce 1897. Oprávnění k obchodu s modlitebními knihami a svatými obrázky měl Leopold Lachnik (a po něm Konrad Schippeck) se sídlem v Denisově ulici. Modlitební knížky, kalendáře a svaté obrázky prodával Max Spausta (žil 1849–1914) na Horním náměstí.

Kancionály a v některých případech ilustrované modlitební knihy vydávali a prodávali Friedrich Grosse a Eduard Joseph Hölzel (narozen 8. 10. 1817 v Praze, zemřel 21. 12. 1885 v Salcburku), oba na Horním náměstí a totéž i český knihkupec

Romuald Promberger (žil 1856–1932) v Ostružnické ulici. Koncese k prodeji modlitebních knížek nebyla udělena Ludvíku Peterovi, Inocenci Peřinovi v Hodolanech a podobně byla zamítnuta žádost k prodeji obrazů se světci, kterou podával Engelbrecht Seitz. V ještě samostatných Hodolanech měl tzv. svaté obrazy na skladě Josef Geršl. Výhradně s kostelním náčiním obchodoval Josef Weber v Ostružnické ulici a po něm Erwin Weber. Další prodejci vedli doplňkový sortiment, např. cínař Josef Gerl ve Ztracené ulici nabízel svícný i se svíčkami, několik druhů kadidla prodával drogist Antonín Vydržel v Ostružnické ulici,



Dalmatika, farní kostel sv. Bartoloměje v Jívové.  
Foto: Jana Krejčová.



obchodník s porcelánem na Horním náměstí Josef Kratschmer nabízel sošky papeže Lva XIII. Další obchodníci, jako např. A. Hradil, se věnovali obchodu s mešním vínem. Se specifickou nabídkou přišel Eustach Vavrouch v Koželužské ulici, nabízející dopisní papír zn. Credo s vyobrazením milostných soch a obrazů nebo v Ostružnické ulici Karel Murla se svými medailonky s vyobrazením světců.

Nabídku drahých a na výrobu náročných předmětů, jakými byla paramenta nebo kostelní náčiní, doplňovali bohatší obchodníci, pokud to bylo možné, o nástěnné obrazy s náboženskou tematikou, a to rámované i volné, vše různých rozměrů, o volné rámy, diplomy pro různé náboženské spolky (mariánské družiny apod.), příležitostné, vánoční, novoroční a velikonoční pohlednice, prodávali kostelní voskové či polovoskové svíce, olej pro věčné světlo, kadidlo, mešní víno, kříže nejrůznějšího provedení, velikosti a kvality, křížové cesty v rozličném materiálu a formátu, sádrové plakety např. s tváří Krista a P. Marie, devocionálie (růžence dřevěné, kostěné, skleněné, perleťové či stříbrné různých velikostí, křížky k růžencům, do rakví nebo řádové v různém provedení a materiálu, škapulíře, agnusky, modlitební knihy v plátěných, kožených či kostěných vazbách různých provedení a betlémy).

Kostelní mobiliář a inventář včetně bohoslužebného náčiní, parament a vybavením oltáře (svícny, květiny) utvářelo charakter a atmosféru sakrálního prostoru. Některé firmy dodávaly celé oltáře, či dokonce kompletní vybavení kostelů včetně malovaných či vitrážových oken. To ale nebyl případ těch olomouckých, k takovým závodům patřil např. Mayerův dvorní umělecký ústav v Mnichově

se svými pobočkami v Londýně a New Yorku. Záleželo pak na farářích, jak dovedli výzdobu kostela zkompletovat.

Celý tento průmysl dával práci mnoha povoláním. Sochy, plastiky a reliéfy světců zhotovovali sochaři, kameníci, štukatěři, řezbáři a povrchově je upravovali pozlacovači. Malíři ztvárňovali jejich podoby na oltářních plátnech, na kostelních obrazech nebo na plátnech určených na korouhve či prapory (hasičské, spolkové aj. s patřičnými svatými patrony). Na rouchách, baldachýnech, oltářních plátnech a jiných textiliích pracovali krejčí, švadleny a vyšivačky. Zvláštní speciální prací byla výroba biretů (kvadrátků), šitím klerik pro kněze a bohoslovce, ale i civilních pánských obleků se v Olomouci živil František Špunda, otec Franze Spundy, spisovatele později žijícího ve Vídni.

Rovněž jiní výrobci a obchodníci svou nabídku orientovali k různým církevním svátkům nebo událostem. Když pomineme Velikonoce, Vánoce, Boží hod svatodušní a další křesťanské svátky, zbývala obchodníkům ještě řada příležitostí, jak své zboží prodat na poutích. S nabídkou dáreků se olomoučtí prodejci také předbíhali před prvním sv. přijímáním, bířmováním, svěcením novokněží, příp. biskupů či arcibiskupů. Mohlo jít třeba jen o hodinky či šperky (hodinář a klenotník Břetislav Rubringer v Riegrově ulici, mj. nabízející zboží pro kostel, jako církevní náčiní, ale i křížky a medailonky provedené v drahém kovu). K těmto událostem byly v nabídce dokonce i tkaniny v metráži od Jana Záletky na Dolním náměstí.

Nesmíme opomenout jiné kdysi oblíbené zboží, tj. perníky, svíčky a sošky světců z vosku, vkládané pod skleněný poklop (šturc). Jejich výrobci byli na počátku 20. století sdružení v Zemské jednotě

cukrářů, perníkářů, čokoládníků a voskařů se sídlem v Olomouci. Ceroplastiky s motivy světců běžně patřily do výbavy katolických domácností, v některých případech vosk nahrazoval tragant. Perníky se do dnešních dnů nedochovaly, formy, ve kterých se pekly, zůstaly ve sbírkách muzeí. Svíce, především ty, které nesly děti k prvnímu svatému přijímání, byly ozdobeny aplikací z malých svatých obrázků a květinami. Podobným zbožím byly kalvárie umně stavěné v láhvích.

Sklad všeho druhu voskového zboží, kostelních svíček a smolných pochodní, ale i zboží cukrové, perníkové, čokoládové, tragantové, voskové, dále svíčičky, sloupky, voskové zápalky a voskové pasty z bílého a černého vosku i různé ozdoby určené na vánoční stromky, též pravé voskové svíce všech velikostí pro oltáře, lustry, svícny a svítilny nabízel na Dolním náměstí perníkář a voskař Antonín Eder a po něm jeho vdova Kamilla. Ta v roce 1888 vyšila oltářní pokrývku, kterou ženy z tršické farnosti darovaly svému kostelu.

Menší nabídku inzeroval Josef Hajek na Dolním náměstí a tamtéž i Josef Komárek, kteří vedli voskové, stearinové a parafinové svíčky. Na Horním náměstí jim konkuroval Albert Müller, ve Ztracené ulici kostelními svícemi Marie Procházková a v Denisově ulici svícemi všeho druhu firma Jindřich Roessner, synové.

Prozatím nebyly zmíněny relikviáře. Ač v Olomouci jejich nabídka nebyla zjištěna, přece jen dokument o jejich výrobě existuje. V soukromém majetku se nachází relikviářový obrázek s domnělými (?) ostatky světců, které, vyjma sv. Vojtěcha, s naším městem souvisí. Ovšem ten mohl být křesťním patronem např. kněze, který si relikviář objednal. Rámovaná schrána obsahuje dále ostatky

bl. Jana Sarkandera a sv. Mořice a částku z Olivové hory. Zadní strana je opatřena nálepkou se jménem rámaře a prodejce obrazů Karla Bubeníka se sídlem ve Ztracené a Pekařské ulici.

Hlavním obchodním artiklem výše zmíněných olomouckých paramentářů byla bohoslužebná roucha (paramenta). Jsou to kněžská obřadní svrchní roucha zhotovovaná z drahých látek někdy protkávaných stříbrnými či zlatými nitěmi nebo zdobená složitým vyšíváním. Určena jsou především pro mešní liturgii. Patří k nim také bohatě zdobené textilní ozdoby oltáře, stěn kostela a roucha milostných soch. Na všech těchto předmětech se vyskytují rovněž vyobrazení světců, které v menší míře najdeme i na biskupských mitrách. Na ostatních paramentech, které patří do skupiny pontifikálií, se světci nezobrazují. Materiál na liturgická roucha dodávaly tkalcovny specializující se především na brokát či damašek s paramentními vzory, olomoučtí paramentáři je nakupovali v Šumperku a Rýmařově. Paramentáři, resp. jejich zaměstnanci, z nich ušili konečný výrobek. Tkalcovny také dodávaly dle přání jen části, které se do roucha všivaly, příp. našivaly (kříž, kruh s písmeny, svislý pás apod.). Dále se pak roucha zdobila v dílnách paramentářů, vyšívala nitěmi z různých materiálů rozličnými stehy či skleněnými korálky, lemovala se lampasy, bortami, prýmky a šňůrkami, doplňovala se flitry, pajetkami, terčíky, navetami atd. nebo se zdobila plochou dracounovou výšivkou a podobně, způsobů byla celá řada. Na figury či obličejy byl užíván např. polokřížkový či plochý steh, jednodušším způsobem bylo aplikování části roucha zhotoveného z hedvábí, na němž byla provedena malba štětcem.

Liturgický oděv i bohoslužebné náčiní bývalo okrášleno vyšivkami, malbou či emaily s figurami světců, především Krista či Panny Marie v mnoha ikonografických podobách, např. P. Maria Nanebevzatá, P. Maria Svatokopecká, Hostýnská atd., u nás také P. Maria Lurdská a podobně nebo též vyobrazením patronů kostela. Na dorsální straně ornátu (kasulí) a pluvíálu býval nejčastěji různě provedený kříž nebo písmena IHS (christogram) či RIP (Requiescat in pace, tj. Ať odpočívá v pokoji), symboly eucharistie (obilné klasy, hrozny vína) a Nejsvětější Srdce Ježíšovo. Ale i na nich nacházíme obrazy světců stejně jako na dalmatikách. Častěji bývaly zdobeny jen tkanými nebo nejrůznější technikou vyšívanými ornamenty či květinovými motivy. Na oltářní plachty bylo vhodné použít vyobrazení Krista Pastýře, hlavu Krista, obraz Poslední večeře. V mariánských



Detaily vyšivky z bohoslužebného roucha, farní kostel sv. Bartoloměje v Jívové. Foto: Jana Krejčová.

kostelech či při mariánských svátcích se používá plachta s nápisem Ave Maria či s mariagramem. V novější době se paramenty vyráběly dle návrhů výtvarných umělců. Paramentice a církevnímu zlatnictví se věnoval např. Josef Fanta, pracující pro Paramentní ústav Křesťanské akademie. Na rozdíl od obřadného (bohoslužebný nebo liturgický) oděvu je řeholní oděv bez jakýchkoliv ozdob.

Výrobci a obchodníci prováděli rovněž čištění a opravy starých paramentů. V případě, že se nedalo roucho zachránit, vkusně aplikovali jeho použitelné části na nová roucha.

V kostelech zajišťovali péči o bohoslužebná roucha a veškeré náčiní kostelníci. Paramenta bylo vzhledem k jejich vyšivkám a váze doporučováno neskládat, ale zavěšovat na speciálních ramínkách v určených skříních.



Nejrozšířenějším zbožím byla drobná devoční grafika, lidově zvaná svaté obrázky, navazující na dřevorytem provedené ilustrace s motivy světců a výjevů z jejich života, které byly součástí starých biblí či kancionálů a později i kalendářů. Předlohy k ní zhotovovali malíři, do měděných či dřevěných desek a později i do kamene a ocelových desek je vyrývali rytci, tiskli je tiskaři, knihaři na ně pod tlakem lepili prvky z atlasu, vysekávali okraje či široké bordury (krajky) a prodávali je obchodníci. Ti tak činili v kamenných obchodech či v krámcích, které stavěli u příležitosti poutí na různých místech. Na rubové straně byly obrázky opatřeny modlitbami, u nás je nejčastěji sestavoval P. Beneš Method Kulda. V mnoha případech autory předloh či tiskaře svatých obrázků neznáme.

Po josefínských reformách se obchod se svatými obrázky vzchopil, ale nikdy již nedosáhl předchozího rozmachu. Nastoupily sice nové tiskařské techniky, některé tiskařské firmy dokonce zahlcovaly trh obrázky v desetitisícových i vyšších nákladech. Drobná devoční grafika pokrývala široké spektrum světců, světic, blahoslavených osob, různých výjevů ze života Panny Marie, Ježíše Krista, ale zobrazovaly se také eucharistické motivy, tiskly se obrázky k misiím, prvnímu sv. přijímání, zpovědní, ať také křestní, biřmovací, pohřební (smuteční) a samozřejmě obrázky s motivy široké škály poutních míst, dále obrázky sloužící jako odměna za pilnost a dobré chování, skládané obrázky obsahující bolestný, radostný a slavný růženc, obrázky s portréty papežů. Ve větší variantě se prodávaly jako pohlednice nebo tisky na zarámování. Ne vždy tato produkce odpovídala umělecké normě a mnohdy ani nebyla

v souladu s požadavky církve, spíše podléhala vkusu kupujících. Ale jako vše, tak i svaté obrázky byly obrazem své doby. Ty dnešní jsou na tom se svou uměleckou a řemeslnou kvalitou daleko hůře. Staré svaté obrázky se nacházejí ve fondech muzeí a archivů a z velké části v soukromých sbírkách.

Pořizování nové výbavy do kostelů s sebou neslo i riziko, že nová a někdy i nekvalitní věc nahradí starou, která byla následně vyhozena, čímž vznikaly nenahraditelné škody. I proto se ozývaly hlasy volající po povznesení církevního umění a uměleckého průmyslu, které by mělo být po všech stránkách řízeno odborníky. Tento trend dokumentuje řada specializovaných výstav pořádaných ve Vídni, ale i v Olomouci, Brně, tj. na arcibiskupském zámku v Kroměříži a jinde. Olomoucké výstavy byly pořádaný od roku 1870 zpočátku Jednotou ku věčnému klanění Nejsvětější Svátosti oltářní vždy ve svatodušním týdnu, a to v rezidenci generálního vikáře Msgre. Gustava de Belrupt-Tyssaca. Jeho následovník Msgre. Jan Weinlich umožňoval výstavu jen německým firmám, v tradici výstav pak pokračoval i Msgre. Karel Wisnar. Tyto přehlídky se konaly též v arcibiskupské rezidenci, Ústavu hraběte Pöttinga či v Katolickém domě. Vystavené zboží bylo předáno chudým kostelům stejně jako výtěžek z dobrovolného vstupného. Prostory v Hotelu Lauer v roce 1875 využil pro představení svých výrobků i vídeňský dvorní umělecký ústav Karla Gianiho. Také M. Nedomová poskytla klientům příležitost, aby se přesvědčili o kvalitě jejich výrobků, ke společné výstavě v prostorách svého domu na Dolním náměstí v letech 1905 a 1906 přizvala i J. Neškudlu. Olomoucké firmy svými výrobky obesílaly různé průmyslové výstavy konané na nejrůznějších

místech, z některých si olomoučtí výrobci odnášeli medaile, které pak uváděli na svých reklamách v tisku či na dopisních papírech.

Ke vkusu či nevkusu v kostelech se v období vzrůstající se náboženské lhostejnosti, tj. po první světové válce, kriticky vyjadřovali katecheta a redaktor P. Antonín Zamazal, učitel, sběratel a zakladatel Slováckého muzea v Uherském Hradišti František Kretz, také konzistorní úředník P. František Dokoupil nebo tehdy ještě mladý P. Josef Šach z pražské arcidiecéze. Tito brojili též proti továrnímu umění a jeho dovozu, preferovali spolupráci s našimi umělci a varovali před prodejem starých kostelních paramentů překupníkům.

Podíl umělců na církevním umění prosazoval a v praxi uskutečňoval olomoucký paramentář Fr. Dolanský. Soudobým církevním uměním se

zabývali olomoucký křesťanský filosof a sociolog prof. ThDr. Josef Kachník a církevní historik a archeolog Msgre. prof. PhDr. Jan Nevěřil a v Praze pomocný biskup Msgre. ThDr. Antonín Podlaha, historik umění a sběratel devocionálií a chrámového umění. V této souvislosti můžeme vzpomenout další sběratele církevního umění, kterými byli olomoucký arcibiskup Msgre. ThDr. Leopold Prečan nebo dómský farář a člen arcidiecézní památkové komise P. Petr Křivák. Zajímavou kolekci církevního umění soustředila česká pěvkyně Ema Destinová.

Zatímco o profesním a soukromém životě majitelů firem na bohoslužebná roucha a devocionálie se podařilo informace dohledat, o jejich zaměstnancích téměř nic nevíme, ač i na nich záležel úspěch firmy.

---

**Jana Krejčová**, výtvarnice, zabývá se historií církevních objektů a osob především na Libavsku a jeho okolí.

» [janakrejцова.atelier@seznam.cz](mailto:janakrejцова@seznam.cz)

# Adam Chmielowski – sv. bratr Albert, polský povstalec internovaný v Olomouci

JIŘÍ FIALA, MARIE SOBOTKOVÁ

**K**oncem 18. století byl polsko-litevský stát vymazán z mapy Evropy. Stalo se tak v důsledku tzv. trojího dělení tohoto státu mezi jeho sousedy – v roce 1772 mezi Prusko, Rusko a Rakousko, v roce 1793 mezi Prusko a Rusko a v roce 1795 mezi Prusko, Rusko a Rakousko. Mezi léty 1807–1813 a 1815–1831 byl sice polský stát obnoven, ale ve značně omezeném rozsahu, k jeho revitalizaci došlo až po první světové válce v závěru roku 1918. Polská společnost se pokusila čelit záborům dvěma neúspěšnými povstáními, namířenými především proti ruské nadvládě – v roce 1794 povstáním vedeným Tadeuszem Kościuszkiem a na přelomu let 1830/1831 tzv. listopadovým povstáním. Dosazení carského místodržícího do Varšavy, dislokace stotisícové carské armády na území ruského záboru, zrušení ústavy z roku 1815, vyhlášení výjimečného stavu v ruském záboru, uvalení válečné kontribuce na obyvatelstvo ruského záboru, nahrazení tradičních polských vojvodství ruskými guberniemi, rusifikace státní administrativy a univerzit a v neposlední řadě perzekuce účastníků listopadového povstání, z nichž na pět tisíc uprchlo

do emigrace a jiní skončili v sibiřském vyhnanství, vedly k nárůstu odporu mezi Poláky a Litevci vůči ruské nadvládě, jenž na počátku roku 1863 vyvrcholil v důsledku hromadného odvádění mladých Poláků do vojenské služby v carské armádě. Tzv. lednové povstání bylo vyhlášeno manifestem Prozatímní národní vlády 22. ledna 1863 a zasáhlo území tzv. Kongresového Polska, Litvy, dnešního Běloruska, zčásti i dnešní Ukrajiny a Ruska. Definitivně byly povstalecké gerily zpacifikovány carskými armádními jednotkami v říjnu 1864.

Jedním z polských studentů, kteří se začlenili již v prvních dnech protiruské „insurekce“ mezi povstalce, byl osmnáctiletý student Adam Chmielowski, narozený 20. srpna 1845 v Igołomi poblíž Krakova jako nejstarší syn Józefy roz. Borzysławské a Wojciecha Chmielowského, příslušníka polské šlechty, náčelníka zdejší carské celní komory (v Igołomi se stýkaly hranice ruského a rakouského záboru a tehdy svobodného města Krakova). Mladšími Adamovými sourozenci byli bratři Stanisław a Marian a sestra Jadwiga. Po otcově smrti v roce 1853 obdržel Adam roku 1855 státní stipendium

a zahájil studia v kadetní škole v Petrohradě, a když se jeho matka a sourozenci přestěhovali do Varšavy, pokračoval Adam ve svém vzdělávání na zdejší reálném gymnáziu. Po matčině smrti v srpnu 1859 vychovávala sirotky otcova sestra Petronela Chmielowska. Adam studoval od roku 1861 na Polytechnickém a zemědělsko-lesnickém institutu v Puławách (ležících na řece Wisle mezi Krakovem a Varšavou) a podílel se na ilegálních aktivitách zdejší studentské mládeže. Lednové povstání v roce 1863 přivedlo Adama Chmielowského do oddílu, jenž ze studentů pulawského institutu zorganizoval komisař Národní vlády Leon Frankowski. Zúčastnil se několika šarvátek a bitek s ruskými jednotkami, posléze pod velením



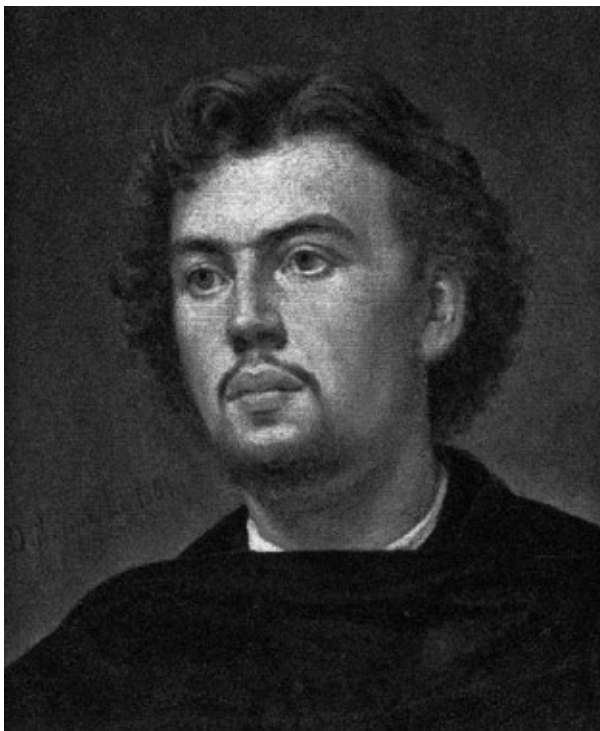
Adam Chmielowski, fotografie z roku 1879. Zdroj: weranda.pl.

diktátora povstání Mariana Langiewicze 18. března 1863 bitvy u Grochowisk v jihovýchodním Polsku mezi Pińczowem a Buskem. Polští povstalci sice v tomto střetnutí zvítězili, ale před hrozbou obklíčení byli nuceni ustoupit na území Rakouské říše, kde byli zajati a internováni (sám Marian Langiewicz se tak ocitl v Tišnově a posléze v Josefově), a to zejména v olomoucké fortové pevnosti.

Za jakých okolností byl Adam Chmielowski zajat (stalo se tak ve vsi Ujście Jezuickie, 62 km východně od Krakova) a dopraven do Olomouce, vylíčil ve svém vyprávění, zaznamenaném Wojciechem Piotrowským a publikovaném v časopise *Tęcza (Duha)* v červnu roku 1937:

*„Musím vám, moji milí, ještě povědět, jak nás Rakušané zajali na hranicích a hnali do Olomouce. Nejdřív nás zavřeli v Krakově v posádkové jízdárně Pod Kapucynami [Pod kapucíny]. Jakási hraběnka si vzala do hlavy, že musí rozhodně odtud vysvobodit Franka [tj. Franciszka Piotrowského]. Prikázala mu, aby vlezl pod její krinolínu, a tak on po čtyřech a ona s hlavou vztyčenou odcházeli. Protože však byl Franek velké chlapisko, uviděl strážník jeho boty s ostruhami, a chlapisko popadli a vrátili. Pak nás s konvojem poslali do Olomouce. Na míli [asi 7 km] před městem Olomoucí jsme zašli do hospody na jídlo a nocleh. A tu právě tábořili uherští husaři. Jak se jejich důstojníci dozvěděli, že do pevnosti ženou polské šlechtice, okamžitě se s halasem seběhli v hospodě.*

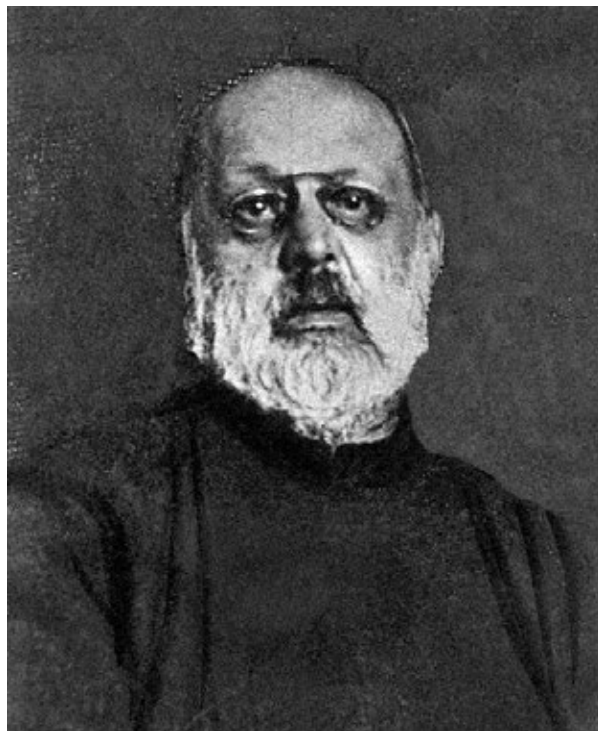
*Všichni to byli chlapi jako duby a na sobě měli nádherné uniformy, když jsme je uviděli, takřka jsme omdleli nadšením. Všichni Maďaři s černými hubami, jen jeden z nich byl Slovák, rozumějící polsky. Když uviděli, že nejsme žádní mrzáci, ale chlapi od gardy, začali nás hned přemlouvát, abychom vstoupili do husarského pluku.*



Cyprian Dylczyński: *Portrét Adama Chmielowského*. Olejomalba z roku 1865, Muzeum Narodowe v Krakově. Zdroj: Wikimedia Commons, volná licence.

*Frankovi zasvítily oči při pohledu na červené rajtky, zlatem pošíváné, atily (husarské kožíšky) a čáky. Ale já jsem mu hned připomněl, aby si nechal zajít chuť: ‚Franku, boj se Boha, my jsme přece polští vojáci, máme se bit za Polsko a za ně umírat! Přece kvůli červeným rajtkám nezradíš svou otčinu!‘*

*Protože husarští oficíři byli dobří a čestní vojáci, pochopili naše argumenty a nechali nás na pokoji. Poručili ale přinést spoustu vína a přivedli cikánskou kapelu. A tak jsme se tehdy my, husaři i naše eskorta dohromady, zpili tak, že jsme spali tam, kde každý*



Adam Chmielowski – bratr Albert. Nedatovaná fotografie, mezi léty 1900–1916. Zdroj: Wikimedia Commons, volná licence.

*padl od stolu. Pili jsme na zdraví Polska i Uher. Došlo na vzpomínky o srdečných polsko-uherských vztazích, a přirozeně i o koních a děvčatech.*

*Následujícího dne nás vystřízlivělá eskorta zavedla do Olomouce.“*

Ze soupisů internovaných polských „insurektů“, pořizovaných c. k. policejní expoziturou v Olomouci a dochovaných ve fondu *Policejní komisariát*, uloženém v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, se dozvídáme, že dne 23. dubna 1863 byl z Krakova do Olomouce dopraven 11. transport



sestávající z 19 mužů. Mezi nimi se nacházel pod č. 17 Adam Chmielowski s těmito údaji:

*„Věk: 18 (let).*

*Místo pobytu a země: Varšava, ruské Polsko.*

*Zaměstnání: Student.*

*Případné legitimace: Bez (dokladů).*

*Důvod jednání a příčiny, proč byl tento předvolán, pak druh a základ případného zavinění: Jako doznávší se účastník polské insurekce byl dopraven z c. k. okresního úřadu Rzeszów.“*

Pod č. 20 je v dotyčném soupisu 11. transportu uveden Franciszek Piotrowski, stár 19 let, místo pobytu a země: Lipia, dtto (není zřejmé, o kterou z mnoha obcí s názvem Lipie se jedná).

Hlavním ubytovacím zařízením pro internované Poláky se stal fort Tafelberg (Tabulový vrch), postavený v letech 1838–1846 souběžně s konstrukčně identickým fortem Galgenberg (Šibeničnící vrch), v držení soukromého subjektu. V současné době fort Tabulový vrch vlastní Fakultní nemocnice Olomouc, v jejíž bezprostřední blízkosti se tento fort nachází a zčásti slouží jako nemocniční archiv. V úvodu k inventáři výše uvedeného archivního fondu i v hagiografických životopisech Adama Chmielowského – sv. bratra Alberta se však uvádí, že byl ubytován ve „*staré cihelně*“ – ve skutečnosti se jedná o fort č. XIII Nová Ulice, položený dále na západ při staré („*císařské*“) silnici do Prostějova a nazývaný vzhledem k sousedství s dnes již uzavřenou cihelnou „*Lagerfort Ziegelschlag*“. Nyní v tomto fortu sídlí vojenské muzeum, jež spravuje Novara, sdružení při fortu XIII olomoucké fortové a táborové pevnosti, z. s. (s předsedou Ivo Jurášem).

O internaci Adama Chmielowského a jeho přítele Franciszka Piotrowského v olomouckém

fortu XIII – Nová Ulice se nedochovaly žádné informace. Jako ostatní internovaní Poláci měli nárok na prýčnu, slamník, podhlavník a pokrývku, jakož i erární apanáž ve výši 30 krejcarů denně. Víme ale, že z krakovské posádkové jízdnárny uvedomil Adam Chmielowski svou rodinu o tom, že žije, že je bez peněz a že kromě uniformy nemá nic na sebe, načež mu strýc Włodzimierz Kłodnicki poslal obratem 500 polských zlotých, za něž si Adam pořídil nové oblečení; rodinná rada schválila 7. dubna 1863 na Adamovo vydržování fond 2 000 polských zlatých ročně. Zdravotní péče o zraněné nebo nemocné internované Poláky, převahou mladé muže, se ujala vojenská nemocnice na Hradisku u Olomouce; v dochovaných záznamech překvapuje velký počet pacientů s příznaky syfilidy.

Můžeme soudit, že Adam Chmielowski byl tak či onak svědkem dvou událostí, jež během května 1863 zasáhly internované polské povstalce a o nichž informoval tehdejší olomoucký žurnál *Moravan*, jehož redaktor František Jaroslav Kubíček (1838–1865), rodák ze Smržic u Prostějova, nepokrytě s Poláky sympatizoval. 24. dubna 1863, tedy nazítří po příchodu A. Chmielowského a F. Piotrowského do Olomouce, napsal F. J. Kubíček mj. toto:

*„Stav Polákův zde internovaných nezměnil se v ničem až na to, že vzdělanějších toliko nepatrná částka zde pozůstala, kdežto ostatní po něčem nepozorovaně se vytratili, jak myslíme, s povolením vlády do jiných měst Rakouska. Mezi pozůstalými vzrůstá již očividně nevole a sklíčenost mysle způsobená dojistu úplnou nečinností, k jaké jich rakouské pohostinství odsoudilo. Nezdají se věru valně povděční tomuto pohostinství a zhusta slyšeti je bývá mluvit: „Aj, my odpustíme Rakousku těch denních*



Adam Chmielowski: *Ecce Homo*, olejomalba z roku 1879. Sanktuárium Ecce Homo sv. bratra Alberta v Krakově. Zdroj: Wikimedia Commons, volná licence.

*30 krejcarů, jen ať nás pustí opět na Moskala!“*

Kubíček poté poznamenává: *„Mnozí dostávají, ač různými cestami, jako přes Brusel, Badensko, Paříž atd., z domu peněžitou podporu a obyčejně vyplácí jim zdejší bankiér Szábl [Balthasar von Szábel].“*

První z oněch dvou výše zmíněných událostí byla oslava jubilea přijetí ústavy polsko-litevské unie schválené 3. května 1791 – tato ústava, první

moderní psaná ústava v Evropě a druhá ve světě po ústavě Spojených států amerických z roku 1787, zavedla politickou rovnost mezi měšťany a šlechtou a rolníky postavila pod ochranu vlády. Polský sejm však v roce 1793 prohlásil tuto ústavu za neplatnou. V *Moravanu* informoval redaktor Kubíček o dotyčné oslavě 4. května 1863 v kostele sv. Mořice následovně:

*„Slavnost Polákův. Včera slavili zdejší Poláci v kostele maurickém výroční památku polské ústavy z roku 1772 [spr. 1791], k čemuž se v oděvu co nejvíce svátečním a s trojbarevnými odznaky na ramenou v úplném počtu dostavili. Odznaky tyto způsobily velkou zvědavost lidstva i vyprávěno všelicos, mezi jiným i to, že děkují Poláci nebesům za konstituci carem přislíbenou. V kostele a okolo kostela bylo veliké množství zvědavých i očekáváno, že snad budou pěti po slavné mši s hudbou písne jako Bože, cos Polske [spr. Bože, což Polskej] aneb Zdymem pożarów [spr. Z dymem pożarów], avšak Poláci ničím nezavdali příčiny k zakročení policie i vzorně se zachovali.“*

Druhou, tentokrát truchlivou událostí bylo úmrtí devatenáctiletého polského povstalice Henryka Pireckého 8. května 1863 ve vojenské nemocnici na Hradisku a jeho pohřeb. Redaktor *Moravanu* F. J. Kubíček nešetřil 12. května rozhorlením nad způsobem, jakým na snahu internovaných Poláků vzdát zesnulému posmrtnou úctu reagovaly rakouské úřady:

*„Poláci v Olomúci. Jest nám trudno zaznamenati dnes událost, která všeho uvážení hodna jest a smýšlení nejnovější vlády rakouské naprotiv Polákům patrně objevuje. Tyto dny zemřel ve vojenské nemocnici jeden z internovaných Poláků, jak se praví, následkem ran v šarvátkách ulovených. Soudruhové nebožtíka usnesli se podle slušnosti na tom, aby se mu*

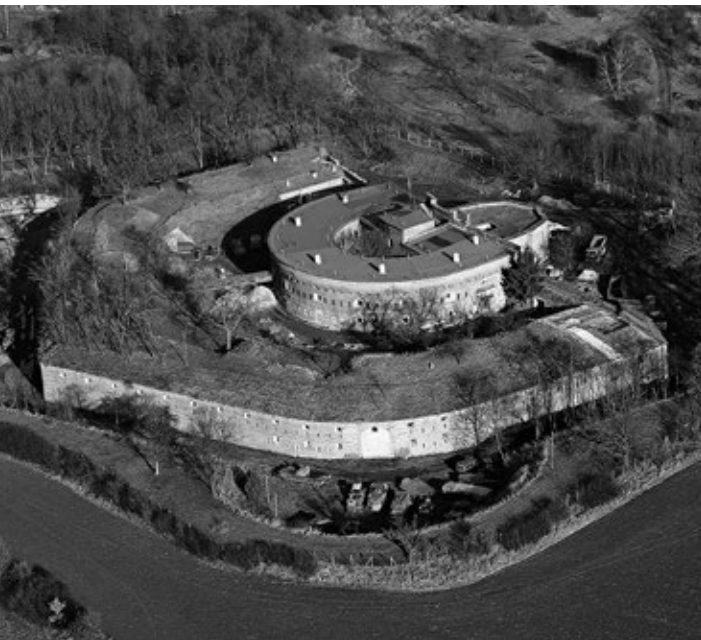
zjednal pohřeb slavný, jakého sobě hrdina zasloužil, a k tomu konci navzdor nouzi své sebrali značnou sumu peněz, objednali na městském hřbitovu [v místech nynějšího pavilonu A Výstaviště Flora] hrob, hudebníky, kněžstvo, a chtěli takto náboženský obřad. Veliké však bylo podivení veškerého obyvatelstva olomúckého, když včera zrána do města z pevnůstky Tafelbergu žádného Poláka nepřišlo mimo několik sprostých [tj. prostých Poláků – bez vojenské hodnosti], kteří potravu kupovali a ti vždy jen po třech doprovázeni byli vojákem, ručníci s bodákem opatřeným. Brzy roznesla se pověst, že všeci Poláci vězněni jsou, že nikdo z nich vyjítí ani se v pohřebu zúčastniti nesmí. A vskutku po celý den z 1 200 Polákův nikdo se neukázal. Čas pohřebu se blížil a dosud nevědělo se, odkud průvod vyjde a vůbec-li jaký bude. Němec, Neněmec, Slovan, Neslovan poptávali se po ulicích, ale ničeho zvědět nelze. Jediný Polák, který chorým jsa ve městě bydlí, staral se o to, aby krajan jeho

v Pánu zesnulý nebyl jako zločinec nějaký potajmu pochován, a s prosbami snažnými obrátil se k Jeho Excelenci panu guvernérovi města, baronu Zoblovi [tj. polnímu podmaršálkovi Thomasu Friedrichovi Zobelovi svobodnému pánu von Giebelstadt und Darstad]. Co tam pořídil, nevíme, avšak ukázalo se to později. Jedna část lidu, chtící bohatýrského národa synovi prokázati poslední čest, čekala u Marie Sněžné, jiná u Mauriců [tj. u kostela sv. Mořice], jiná až ve vojenské nemocnici na Hradisku, jiná na hřbitovu městském a jen někteří čekali na vojenském hřbitovu [nalézal se v sousedství městského hřbitova, viz výše], kde dle pověsti poslední půlhodinky měl pochován býti. Marně čekali, mrtvola byla kol města – městem na žáden způsob ji pustiti nechtěli – dovežena na Tafelberg a odtud nesli ji čtyři sprostí vojáci [tj. prostí vojáci bez hodnosti] ze sboru zdravotního na vojenský hřbitov bez hudby a bez kněze. Náhodou tam dospělo včas několik národovců moravských a ti

№№-№№	Vor- und Zuname	Alter	Geßelligkeit und Faß	Befähigung	Wohnort: Ort national-Österreich	Ursach der Erkrankung und Ursache, durch welche dießelbe hervorgerufen wurde, sowie Ort und Ort der erfolglichen Heilung	Bemerkung
17	Chmielowski	18	Waffen	(Polak)	Jan	Überhaupt keine Erkrankung im Sinne der Infektion von Rik Krankheit durch Rikosen im Zustand	Submittal
18	Piotrowski	19	Sipie	Ne	Ne	Ne	Ne
19	Ludwig	21	Waffen	Ne	Ne	Ne	Ne

Záznamy o Adamu Chmielowském, Franciszkowi Piotrowském a Michaelu Ludwigovi Górském v Seznamu polských povstalců internovaných v Olomouci, transport XI. Český překlad záznamů A. Chmielowského a F. Piotrowského je uveden v textu článku. Zdroj: Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc.

činili průvod. Za rakví šel onen chorý Polák, veďa kněžnu polskou paní Cz...tenskou [dále zmíněna jako kněžna Czetwiertenská, sestra internovaného knížete M. z D. – patrně kněžna Czetwertyńska, o níž a o jejím internovaném bratru se nepodařilo zjistit nic bližšího], která majíc zde mezi internovanými bratra již šedivého a chorého, navštívit ho přijela. Smutný to byl výjev, když tento bezhlasý průvod loukou ke hřbitovu se bral. Nikdo nemohl se slzí zdržeti. Na hřbitovu teprv čekal jeden vojenský kněz. Hudba čekala, nesměla hráti. Po obřadu bylo hned. Kněz počal se modliti německy, lid odpověděl českým otčenášem a modlil se pak sám. Slované zapěli dojmavou pohřební píseň, rakev do hrobu se spouštěla, ozdobená toliko věncem s velikou trikolorou, ježto



Fort XIII – Nová Ulice, nazývaný Fort Ziegelschlag.  
Zdroj: <https://www.strednimorava-tourism.cz/cil/fort-xiii/>

podarovaly Moravanky bratru Polákovi na moravské půdě k věčnému spánku se kladoucím. Kdo stál kolem, ronil slzy. Poláci internovaní stáli na hradbách pevnůstky, z níž nesměli, modlili se a plakali, hledíce ke hřbitovu as 1 000 kroků vzdálenému. Slované dívky s každou lopatou prsti házely do hrobu trikolory. Bylo po pohřbu. Lid se rozcházel a bral si na upomínku báseň k příležitosti této složenou, kterou doslovně podáváme.“

Dotyčnou báseň, nazvanou Nad hrobem bratra Poláka 10. května 1863, složil bezpochyby sám redaktor Kubiček a v její poslední sloce vyjádřil svoje přesvědčení, že rozchvácený polský stát bude obnoven: „Až bujná zeleň zastře můj rov,/ až na mém hrobě lilije zkvěte,/ budeš, otčino, vlastní mít krov –/, budeš se chlubit svobodou v světě! – Nežaluj, matko, máš synů dosti,/ by ti dobyli věčné volnosti!“

Olomoucké německé noviny *Die neue Zeit* (Nová doba) informovaly o této události dne 12. května 1863 následovně:

„Včera odpoledne byla pohřbena mrtvola zde internovaného Poláka, zemřelého předevčírem ve vojenské nemocnici v klášteře Hradisku. Jeho spolubojovníci chtěli mrtvého pohřbít s obvyklou pompou na městském hřbitově a uskutečnili pro tento účel mezi sebou peněžní sbírku. Kromě toho byla objednána městská kapela a v pohřebním průvodu, jenž se měl ubírat z kostela Panny Marie Sněžné na městský hřbitov, mělo být osm duchovních. Tu ale najednou přišel jiný rozkaz – podle něho byla mrtvola ve vši tichosti převezena kolem města do fortu Tafelberg a odtud byla bez hudby dopravena na vojenský hřbitov k věčnému odpočinku. S výjimkou jediného Poláka, jenž je sám ubytován ve městě, nesměl žádný z ostatních internovaných Poláků mrtvolu svého kamaráda doprovázet, takže ti hleděli na pohřeb

z výšiny Tafelbergu. Mezi doprovázejícími osobami, jichž se přesto z města vyskytl značný počet, byla spatřena polská kněžna Cy-ska v národním smutečním oděvu. Na hřbitově byla rakev, okrášlená věncem a trikolórou, vykropena vojenským duchovním a spuštěna do hrobu za zvuků chóru zpívaného slovanskými studenty. Po skončeném aktu byla mezi účastníky rozdávána česká báseň.

Tato událost ovšem zde vzbudila velkou pozornost a je dnes všeobecným tématem rozhovorů. Jak se doslýcháme, byl zákaz uspořádání veřejného pohřebního průvodu a rozkaz pohřbit mrtvolu ve vší tichosti oznámen teprve o páté hodině. Nápadné je rovněž to, že ve městě nebyl včera viděn nikdo z internovaných Poláků, jejichž počet nyní překročil jeden tisíc.“

Internací účastníků polského lednového povstání na Moravě v letech 1863–1865 se zabýval ve stati otištěné roku 2010 v časopise *Res Historica* Arnošt Skoupý. Uvádí zde mj.: „Napjaté okolnosti kolem pohřbu nezůstaly utajeny místní české veřejnosti. Avšak tu se městský a policejní úřad snažily dezorientovat, aby nedošlo k masovému projevu česko-polské solidarity. V den pohřbu, 11. května, nebyla proto rakev se zemřelým Polákem dopravena přes město, nýbrž vnějškem kolem hradeb na vojenský hřbitov.“ Skoupý zřejmě míní vojenský hřbitov v Černovíře, ten však byl založen teprve v roce 1868 – do tohoto roku se vojenský hřbitov nacházel v sousedství olomouckého hřbitova nproti hostinci U Dřevěného zvonu, tedy v místech dnešního pavilonu A Výstaviště Flora (v letech 2012–2013 byl uskutečněn záchranný archeologický výzkum tohoto zaniklého hřbitova). Zde se též uskutečnil pohřeb polského povstalece Pireckého, jak ostatně dokládá Kubičkův údaj, že pevnůstka Tafelberg byla od tohoto hřbitova vzdálena jen

tisíc kroků. Jak zjistil A. Skoupý, zemské místodržitelství v Brně si vyžádalo po olomouckém policejním komisaři Emanuelovi Weberovi vyšetření průběhu tohoto pohřbu: „Podle svědeckých informací, dodaných policejnímu komisaři Weberovi, se pohřbu mimo jiných zúčastnilo asi 100 českých studentů zdejšího německého gymnázia, reálky i skupina studentů medicíny z Prahy, kteří tu byli na praxi.“

Poměrně volný pohyb internovaných polských povstalců po Olomouci i jejím bezprostředním okolí přivedl mnohé z nich k záměru z internace uprchnout a znovu se zapojit do povstaleckých akcí. K útěku se rozhodli i Adam Chmielowski a Franciszek Piotrowski. Přítel a zpovědník Adama Chmielowského – bratra Alberta Czesław Lewandowski vylíčil okolnosti jejich útěku ve svém rukopisném životopise bratra Alberta, uloženém v archivu sester albertinek v Krakově (dotyčnou pasáž publikovala Magdalena Kaczmarczykova v 18. svazku sborníku *Nasza Przeszłość* (Naše minulost) roku 1963:

„Bratr Albert [...] začal sestavovat plán útěku, do něhož zasvětil též jistého šlechtěného rakouského vojáka. S jeho pomocí se bratr Albert a jeho druh [Franciszek Piotrowski] převlékli, jinou branou opustili pevnůstku, nasedli do najaté bryčky s koňským spřežením a poručili kočímu, aby je odvezl přes město do sousední farnosti. Do té doby se jim vše dařilo, ale když vyjžděli z města, stráž ve službě – rakouští četníci – jim nařídila zastavit a požádala je o dokumenty. Ale bratr Albert poručil kočímu, aby ujížděl dál, co budou koním stačit síly. Aby zmátli pronásledovatele, jeli bočními uličkami a pak o překot polními cestami zamířili směrem k sousední vesnici. [...] Mezitím četníci zorganizovali

pronásledování prchajících [...]. V kritickém okamžiku vjeli naši Poláci otevřenou bránou na farní dvůr, zde přítomnému faráři několika slovy vysvětlili, oč se jedná, a poprosili ho o záchranu. Šlechetný farář okamžitě pochopil jejich situaci, přikázal neprodle- ně zavřít bránu, bryčku s koňmi zamknout kdesi ve vozovně a naše povstalce požádal, aby usedli mezi jiné hosty u prostřeného stolu, a jako by se nic nestalo, začal s nimi rozmlouvat. Zanedlouho přiletěli četníci jako vichřice, a nevidouce nikde bryčky s prchajícími povstalci, vrátili se na faru, aby dokončili [...] pátrání. Zde ale narazili na velké fa- rářovo pobouření, že si dovolují obtěžovat ho v jeho domě, když on vyřizuje důležité záležitosti se svými vzácnými hosty. Četníci, vidouce tolik hostů u pro- strřeného stolu, úplně ztratili hlavu [...], opustili faru a po marném pátrání se s prázdnou vrátili do Olo- mouce. Šlechetný farář se nato srdečně ujal našich Poláků, všim je vybavil, věnoval jim nové oblečení a napsal jim doporučující listy adresované svým známým kněžím. Po mnoha obtížích a dobrodruž- stvích se naši povstalci dostali do Polska.“

Bohužel se nedozvídáme, kterého dne oba polští povstalci uprchli z olomoucké internace a který farář se tak obětavě zachoval vůči polským po- vstalcům, aniž mohl tušit, že jeden z nich vstoupí mezi světce římskokatolické církve. Životopisci Adama Chmielowského uvádějí, že se tak stalo 20. května 1863 – ale to je datum vydání krakovského deníku *Czas (Čas)*, jenž uveřejnil zprávu tohoto znění:

„Jak se sděluje z Olomouce – píše *Gazeta Lwowska* [Lvovské noviny] –, je tam již více než 800 internova- ných polských povstalců. Ve fortu *Tafelberg* se už pro ně nedostávalo místa, a musely se tak obsadit také sousední fort *Ziegelschlag*, *Nexetein* [spr. fort XV

Neředín, nyní zčásti využívaný soukromou fir- mou, dále jako hřiště pro paintball a kynologické cvičiště], a později, bude-li to třeba, budou umisťo- vání též ve fortu *Laska* [tj. do fortu XXII Lazecký v Černovíře, nyní v soukromém majetku]. V těchto dnech chtěl uniknout oddíl Poláků, ale z největší části byli pochytáni a přivedeni zpět. Kvůli častým plánům na útěk a navíc vskutku uskutečněným útekům byly uplatněny přísnější prostředky dozoru, dokonce z tohoto důvodu přijel z Brna do Olomouce c. k. policejní ředitel. [Anton Le Monnier, policejní ředitel v Brně v letech 1860–1869 a poté ve Vídni, protektor studenta Tomáše Masaryka, jenž byl spolužákem i přítelem syna Antona Le Monnier Franze na gymnáziu v Brně v letech 1865–1869 a ve Vídni]. Tak píše *Gazeta Lwowska*.“

Adam Chmielowski poté vstoupil jako pod- důstojník do povstalecké kavalerie pod velením Zygmunta Chmieleckého, rovněž v dubnu 1863 uprchlého z internace v Olomouci, zajatého ruskou armádou a popraveného na základě rozsudku carského vojenského soudu v Radomi 23. prosince 1863. V bitvě u vsi *Mełchowa* poblíž *Lelowa* (35 km východně od města *Čenstochová* v jižním Polsku) 30. září byl Adam Chmielowski ruským granátem těžce zraněn do levé nohy, padl do ruského zajetí a vojenský lékař z oddílu finských střelců mu zraněnou nohu nad kolenem amputoval. Léčil se pak v nemocnici v *Konieczpolu* (40 km východně od města *Čenstochová* v jižním Polsku), díky inter- venci své rodiny byl propuštěn ze zajetí a z obavy před represáliemi vůči povstalcům a vyhnan- stvím na Sibiři se uchýlil v květnu 1864 do Paříže. Po vyhlášení carské amnestie v roce 1865 se vrátil do Varšavy a od roku 1870 do roku 1874 studoval akademii výtvarných umění v Mnichově. Jeho

výtvarné dílo zahrnuje 61 olejomalb, 22 akvarelů a 15 kreseb, mimo jiné proslulou olejomalbu *Ecce homo (Ejhle člověk* – vyobrazení zbičovaného a trny korunovaného Krista).

V roce 1880 Adam Chmielowski vstoupil do noviciátu řádu Tovaryšstva Ježíšova (jezuitů) v řádové koleji ve Staré Wsi (asi 10 km severovýchodně od města Bielsko-Biała), ale vzhledem ke svým těžkým depresím a nervovému kolapsu noviciát opustil a od dubna 1881 do ledna 1882 pobýval v ústavech pro duševně choré v Kulparkowě, městské části Lvova. Poté se stal příslušníkem III. řehole sv. Františka z Asisi, od roku 1887 byl znám pod řádovým jménem bratr Albert. Výtvarného umění postupně zanechal a v Krakově se cele věnoval péči o nuzáky a bezdomovce. Založil pro tento účel

Kongregaci bratří sloužících chudým jako III. řád sv. Františka, posléze nazývaných bratři albertini, a v roce 1891 založil ženskou větev této kongregace s posláním pomáhat ženám a dětem v nouzi. Zemřel v Krakově 25. prosince 1916 na rakovinu žaludku, jeho tělesné ostatky byly několikrát přeneseny, v současné době spočívají pod oltářem v Sanktuáriu *Ecce homo* sv. bratra Alberta v Prądniku Czerwonym, městské části Krakova. Papež sv. Jan Pavel II. Adama Chmielowského – bratra Alberta beatifikoval 22. června 1983 na krakovských Błoních společně s jeho přítelem, bosým karmelitánem Rafalem Józefem Kalinowským, a kanonizoval ho 12. listopadu 1989 v Římě, společně se sv. Anežkou Českou; též papež kanonizoval Rafala Józefa Kalinowského 17. listopadu 1991 v Římě.

---

**Jiří Fiala** (\* 1944) je emeritním profesorem Univerzity Palackého v Olomouci. Ve své publikační činnosti se orientuje na dějiny české literatury 18. a 19. století, folkloristiku a historii města Olomouce.

» [jiri.fiala@upol.cz](mailto:jiri.fiala@upol.cz)

**Marie Sobotková** (\* 1947) je emeritní profesorkou Univerzity Palackého v Olomouci. Ve své publikační činnosti se orientuje na dějiny české literatury od 16. až 19. století a na polsko-české literární a kulturní souvislosti téže doby.

» [marie.sobotkova@upol.cz](mailto:marie.sobotkova@upol.cz)

# Sestra Maria Paschalis

RICHARD JAŠŠ

**M**noho lidí se domnívá, že skutečná historická práce se zabývá jen prastarými ději. Zálžitosti 20. století jsou pro ni nezajímavé už proto, že míra dokumentování a zachování informace se v tomto století zdokonalila natolik, že v těchto „nových“ archivních zdrojích může hledat prakticky každý. Hodnota takového bádání pak v našich očích roste s tím, kolik musí badatel vynaložit úsilí na nalezení, rozluštění a interpretaci archivních zdrojů. Je mnoho případů, které takové pojetí historie vyvracejí. Že může být bádání po některých nedávných událostech často spojeno s až detektivním úsilím, svědčí tento příběh, který se týká našeho kraje a který se odehrál historicky nedávno, asi před 65 lety. Nedlouho po skončení války byla v Sobotíně zastřelena řádová sestra Maria Paschalis. Samotný tento smutný fakt ve své době patrně nijak výjimečný, nevyvolal až do nedávna žádný zvláštní zájem. Když bylo v roce 2009 po uvážení církevních autorit rozhodnuto o zahájení procesu beatifikace, vynořilo se najednou kolem její osoby množství nejasností. Nejistota v racionálních okolnostech posledních okamžiků člověka samotnou jeho hrdinskou a mučednickou smrt nijak nezpochybňuje a nehraje v beatifikačním

procesu, který je především duchovní a mravní záležitostí, podstatnou roli. Vrhá však stín na naši jistotu absolutní schematizace a odtajnění jedince v postmoderní společnosti 20. století. Tento nejasnostmi prodchnutý příběh však není předkládán jen jako doklad onoho na počátku stanoveného badatelského diskursu, ale je zde čtenáři také podán jako velmi silné svědectví o mladé ženě, která se rozhodla pro své mravní ideály obětovat život, což je téma nadčasové a jaksí absolutně hodnotné.

Maria Paschalis se narodila 7. dubna 1916 v obci Oberneuland (dnes Górna Wieś – část Nysy) v Německu jako nejstarší ze čtyř dětí truhláře Karla Eduarda Jahna a jeho ženy Bertý rozené Klein. 10. dubna byla pokřtěna ve farním kostele sv. Jana Křtitele v Nyse (v té době Neisse) jménem Maria Magdalena. Uvádí se, že pocházela z polské rodiny, což je vzhledem k tehdejšímu čistě německému rázu Nysy a jménům rodičů málo pravděpodobné. Rodina byla spíše německá. V letech 1922–1930 chodila do obecné školy v Nyse. Poté se vyučila a pracovala v místní továrně na zpracování ovoce. Na přelomu let 1934–1935 odjela do Německa do vestfálského Herne a poté do Wuppertalu-Barmen, kde pracovala v „Katolickém domě



učedníků“. Již zde se projevoval její sklon k duchovnímu a zasvěcenému životu, když zde vstoupila do některé z mariánských kongregací. Někdy v letech 1935 nebo 1936 se však Maria opět vrací domů do Nysy, aby pečovala o svoji nevidomou sestru. 30. března 1937 vstoupila do Řádu svaté Alžběty v Nyse. Po absolvování postulátu byla 3. října 1938 obláčkou přijata do noviciátu jako sestra Maria Paschalis. Po roce v řádu se stala 19. října 1939 juniorkou. Od roku 1939 do roku 1942 pracovala postupně v řádových konventech v Kreuzburgu (dnes Kluczbork) a v Leobschütz (dnes Głubczyce). 13. dubna 1942 byla opět povolána do Domu sv. Alžběty v Nyse, kde vařila a ošetřovala staré a nemocné sestry.

Její pohnuté a ne zcela jasné osudy se začaly odvíjet v březnu 1945, na sklonku války, kdy Rudá armáda postoupila až k Nyse. Z německého Slezska proudily před sovětskými vojsky ve strachu před zvůli a krutostí osvoboditelů tisíce uprchlíků, kteří vzbuzovali svým vyprávěním o ukrutnosti Rusů strach i v zázemí. Sestra Maria Paschalis spolu se sestrou Marií Fides byla poslána matkou představenou ještě před vstupem Rudé armády do Nysy na zatím válkou nedotčenou severní Moravu.

Je zvláštní, že se představená takto rozhodla, jelikož v Sobotíně ani ve Velkých Losinách, které jsou uváděny jako působiště obou sester, před jejich příchodem žádné Alžbětinky nebyly a neměly zde ani žádné své dílo. Zde je třeba se také pozastavit nad situací, která při osvobození vládla v německé Nyse. Stejně jako z ostatních míst německého Slezska i odtud odešla drtivá většina obyvatel. Za účelem přijetí uprchlíků bylo území v moravských a českých Sudetech rozděleno do evakuačních obcí a uprchlíci byly posíláni na konkrétní



Sestra Maria Paschalis Jahn (1916 –1945), 40. léta 20. století. Zdroj: archiv sester Alžbětinek z Nysy.

místa do doby, než se budou moci po „obratu ve válce“ opět vrátit domů. Dotčený Sobotín byl například přijímací obcí pro evakuované obyvatelstvo z obce Füllstein (dnes Bohušov). Tak byly např. obce v Podesní doslova přehlceny uprchlíky ze Slezska. Dobové zdroje se zmiňují, že obce jako Velké Losiny, Vízंबरk (dnes Loučná nad Desnou), Sobotín, Petrov nad Desnou měly na sklonku války dvojnásobný stav obyvatelstva než před válkou. Kromě toho bylo do mnohých obcí v zázemí evakuováno charitní dílo řádů a nacistických sociálních



Obecná škola v Sobotíně-Štětínově č. p. 54, kde působila a byla zavražděna sestra Maria Paschalis, 30. léta 20. století. Zdroj: archiv sester Alžbětinek z Nysy.

institucí. To se týkalo především Sobotína a Velkých Losin, kde byla již před válkou tradice letních ozdravných pobytů, a proto zde existovala k těmto účelům vhodná infrastruktura.

Když byla Nysa osvobozena 24. března 1945 Rudou armádou, nacházelo se zde asi 2000 lidí (v roce 1939 mělo město přes 35 000 obyvatel). Z toho bylo přes 200 osob řádovými sestrami pečujícími o nemocné, raněné a staré lidi, kteří zůstali ve městě. Lze bez nadsázky říci, že kdo mohl, odešel ještě před příchodem osvoboditelů. Za takové situace byla potřebná doslova každá ruka, proto se rozhodnutí sestry představené zdá poněkud nejasné. Roli snad sehrály nesporný půvab, mládí sester a také nebezpečí znásilňování ze strany Rusů. Jednalo se o výjimečné opatření (drtivá většina sester zůstala), bylo však prorocké. Jen první den po obsazení města byly rudoarmějci zabity dvě Alžbětinky.

Po odchodu z Nysy působily obě mladé Alžbětinky patrně nějaký čas ve Velkých Losinách. Nemáme žádný doklad o nějakém řádovém sociálním díle v obci, ale stejně jako v ostatních obcích v Podesní i zde se nacházelo velké množství uprchlíků ze Slezska a Východních Prus, také tzv. „Bombenbeschädigte“ – lidí poškozených bombardováním z Porúří, nacházel se zde útulek pro kojence a děti atd. Na některém z těchto humanitárních programů se mohly sestry podílet. Není známo, jak dlouho se v Losinách zdržely. Po jisté době však obě přešly do Sobotína. Jak je uváděno, „zde se připojila ke skupině řeholnic, které ve školní budově ošetřovaly staré lidi“. Sobotínská farní kronika konkrétně zmiňuje působení dvou útulků pro staré. O jeden původně z Osoblahy pečovaly sestry Františkánky a druhý přestěhovaný z Langenbrücku (dnes Mostowic), který vedly Šedé sestry. Alžbětinky se patrně zapojily do práce v některém z těchto starobinců, možná i spolupracovaly na obou charitativních dílech. Františkánky a Šedé sestry stejně jako Alžbětinky se řídí třetí řeholí sv. Františka, proto ani ve spolužití sester nebyl zřejmě nejmenší problém.

Situace pracovně přetížených a v provizorních podmínkách pracujících sester se zásadně změnila příchodem Rudé armády do obce. Rudoarmějci, kteří se na německých územích chovali velmi nevybíravě k místnímu obyvatelstvu, dosáhli obce Sobotín po silnici od Skřítku 7. května 1945. Již v prvních hodinách „osvobození“ docházelo k rabování a výtržnostem, které vyvrcholily 8. května popravou šestnácti Sobotínských a vypálením jejich domů. 10. května byla napadena a znásilněna jedna z Šedých sester. Obě Alžbětinky původně bydlely ve vsi u rodiny Thielových, poté co přišli

Rusové, se ale přestěhovaly do „štetínovské“ školy čp. 54 k ostatním sestřím. „V pátek 11. května projížděl kolem jeden ruský voják na kole. Zastavil a vstoupil do budovy. Sestra M. Paschalis chtěla právě sejít se schodů. Vyděšená vběhla zpět do místnosti, kde se zdržovali staří lidé, dílem ležící na postelích. V příštím okamžiku rozrazil rudoarmějec dveře a požádal mladou sestru, aby ho následovala. Klidně řekla: ‚Já patřím Kristu‘ a ukázala na svůj kříž na růženci. Rudoarmějec ji uchopil za paži, ona se mu však vytrhla a ukryla se za stůl. Voják vystřelil do stropu. Když ji znovu vyzval, aby s ním šla, odpověděla rozhodně: ‚Zastřelte mě, Kristus je můj ženich, jen jemu patřím!‘ Poklekla, vzala do ruky kříž, políbila ho a modlila se: ‚Prosím všechny o odpuštění, jestli jsem jim ublížila. Můj Ježíši, dej

mi sílu zemřít.‘ Rus vystřelil. Sestra padla dozadu a byla na místě mrtva.“ Podrobný popis pochází z dobového písemného svědectví, které učinil tehdejší sobotínský farář P. Bruno Esch, které údajně uložil do farního archivu, poslal na pražskou kurii a také nakonec publikoval v krajanském tisku v Německu. Je ovšem jisté, že Esch nebyl přímým svědkem mučednické smrti sestry Paschalis a zaznamenal jen svědectví přítomných chovanců a možná i sester.

Druhým hodnověrným dobovým zdrojem, který zmiňuje smrt sestry Paschalis, je farní kronika Sobotína. Ta je mnohem strážlivější v popisu události. Uvádí, že „[...] Rusové zastřelili sestru Paschalis. Jeden ruský voják ji chtěl znásilnit. Ona se však vzpírala, uchopila kříž a vzkřikla: ‚Já

Nyské Alžbětky se modlí před započetím beatifikačního procesu u hrobu sestry Paschalis na sobotínském hřbitově, 2011. Zdroj: archiv sester Alžbětinek z Nysy.



*patřím Kristu, ne vám.‘ Nato ji zastřelil“.* Kronika také potvrzuje Eschovu verzi o tom, že sestra Paschalis byla pohřbena u hřbitovní zdi naproti vchodu do sakristie (toto místo je dnes opatřeno litinovým křížem a označeno nápisem). Tedy nikoli s ostatními „oběťmi posledních dní“, které byly pohřbeny do hromadného hrobu hrobníkem Franzem Hackenbergem beze zpěvů a bez účasti kněze. Na stránkách farnosti sv. Jana Křtitele v Nysě je dokonce informace, že sestra Paschalis byla pohřbena ve Velkých Losinách za přítomnosti tří kaplanů, sester a mnoha věřících. Tato informace však není nijak podložena a neobjevuje se ani ve vzpomínkách posledního německého faráře ve Velkých Losinách dr. Adolfa Schindlera. Je nepravděpodobné, že by zapomněl ve vyprávění proknaném řadou podrobností uvést takovou událost.

V kontextu poválečného dění v Československu i Polsku byly smrt i příběh německé řádové sestry zapomenuty a v samotném Sobotíně o nich, až na výjimky, nikdo nevěděl. Až v 90. letech 20. století, 50 let po její smrti, se na sobotínském hřbitově

začaly objevovat skupinky věřících i sester z Nysy, kde příběh o mučednické smrti sestry Marie Paschalis přetrval jaksi v lidové slovesnosti. Z tohoto „soukromého kultu“ se díky sestrám Alžbětinkám stalo národní hnutí. V roce 2009 bylo započato shromažďování dokumentů a informací o mučednické smrti sestry Marie Paschalis Jahn. Do beatifikačního procesu bylo zahrnuto dalších 9 sester z Řádu svaté Alžběty v oblasti Nysy. Na prvním místě je však jmenována nejmladší z nich sestra Paschalis. Samotný proces blahořečení byl zahájen v pátek 25. listopadu 2011 v katedrále sv. Jana Křtitele ve Wrocławy arcibiskupem Marianem Gołbiewskim. Do roku 2015 speciální diecézní tribunál shromažďoval a zkoumal dokumenty, doklady svatosti života a okolnosti umučení sester. Věřící byli vyzváni, aby se k nim modlili se svými úmysly a vytvářeli tak příležitost k zázračnému konání. 19. června 2021 papež František podepsal dekret o mučednictví sester, čímž se uvolnila cesta k jejich beatifikaci. Už nyní náleží sestře Marii Paschalis titul Ctihodná Boží služebnice.

---

**Richard Jašš** (\* 1974) vystudoval Přírodovědeckou fakultu UP. V současnosti provozuje likérku a destilérii Ullendorf ve Velkých Losinách. Dlouhodobě se zabývá regionální historií Šumperska a německým národním emancipačním hnutím na území Československa. Je šéfredaktorem vlastivědného časopisu Podesní a je autorem několika historických monografií.

» richardjass@seznam.cz

# Vousatá světice v Turovicích u Dřevohostic

JIŘÍ LAPÁČEK

**Z**ajímalo by vás, co mají společného vousatá světice a sv. Starosta? Snad nejdříve uvedme, že se jedná o jedno a totéž. Sv. Starosta je pojmenování světice, vzniklé překladem z německého označení Kümmernis, která jinak nese jméno Wilgefortis (odvozeno z lat. „virgo fortis“), také Ontkommer (nizozemsky), St. Uncumber (anglicky), Ontcommer, Unkommer, Unkumer (zbařená starost – die von Kummer befreit), Frasobliwa (polsky smutná), Liberata a Librada (italsky a španělsky – osvobozená) a Débarras (francouzsky – osvobozená). V Římském martyrologiu, vydané Řehořem XIII. roku 1584 z popudu tridentského koncilu, byl svátek sv. Wirgefortis uveden 20. července slovy, že v Lusitánii svedla tato panna a mučednice rozhodný boj za křesťanskou víru a počestnost. Podle tradice byla svatá Starosta dcerou pohanského lusitánského (portugalského) krále, který ji chtěl provdat za svého válečného nepřítele, krále Sicílie. Dívka jako křesťanka to však odmítla s tím, že je zaslíbena jenom Ukřížovanému. Byla uvržena do vězení, ve kterém prosila Boha o pomoc. Narostly jí vousy, které odpudily nápadníka, a rozhněvaný otec ji nechal ukřížovat. Světice je zobrazována jako dívka s vousy,

oblečená do dlouhých šatů, na kříži a bez jednoho střevice, případně s houslistou u jejích nohou.

Její vyobrazení se nápadně shoduje s dřevěným křížem s postavou Krista v dlouhém šatu východního stříhu, který má své místo v dómu sv. Martina v italském městě Lucca. Je známý jako Volto Santo (Svatá tvář) nebo Santa Croce (Svatý kříž). Podle legendy jej zhotovil Nikodém z libanonského cedru, kvůli pronásledování křesťanů byl dlouhá léta schován, až v 8. století byl nalezen, naložen na loď, která jej zanesla na italské pobřeží do města Luni. Odtud jej na voze odtáhl pár býčků, nikým neřízen, do již zmíněného města Lucca. Podle historiků je kříž, který je vystaven ve svatostánku (tempietto) od sochaře a architekta Mattea Civitaliho, dílem lombardského mistra z 1. poloviny 11. století, což je doba, kdy dóm procházel obnovou, případně kopií podle syrského originálu z 8. století. Již mnich a historik Eadmerus Cantuariensis (1060–1129) uvedl, že anglický král Vilém II. (1056–1100) přísahal „*per sanctum Vultum de Luca*“.

Ke kříži se váže další legenda, která vypráví o tom, že z Francie přišel hudebník uctít Volto Santo, ale protože neměl žádné peníze a nemohl

dát milodar, zahrál před křížem na loutnu. Kristus se nad hudebníkem smiloval a daroval mu stříbrný pantofel, který dopadl před hudebníka v kostele. Hudebník byl ale obviněn ze svatokrádeže, a teprve další projev božské milosti jej uchránil jako nevinného od trestu.

Zvěsti o Volto Santo a jeho zázračném působení se šířily díky obchodníkům po západní Evropě, zvláště ve Francii, Flandrech a Anglii. Lucca byla také pro poutníky ze střední Evropy zastávkou



Volto Santo v italském městě Lucca. Zdroj: archiv autora.

na cestě do Říma. Je všeobecně přijímáno, že transformací tak vznikl kult sv. Wilgefortis, který se šířil od 15. století z Nizozemí po Německu a jiných severských zemích.

Ke světici se obracely ženy, které se staly obětí vynuceného sňatku a různých forem sexuálního zneužívání, včetně znásilnění a incestu. Podobně byla útěchou ženám se zdravotními potížemi, jako byla rakovina dělohy, neplodnost, komplikace při těhotenství a porodu. „Silná panna“ byla schopná osvobozovat z otroctví a zbavovat starostí. Svého času byla její popularita srovnatelná s úctou k Paně Marii, ale v době osvícenství bylo její uctívání podrobena kritice samotnou katolickou církví. Obrazy, nástěnné malby, sochy s jejím zpodobněním byly odstraňovány. Protože panovaly pochybnosti o reálné existenci sv. Wilgefortis, byla na základě kritické revize v roce 1969 vyřazena ze seznamu církví uznávaných světic.

Do českých zemí se úcta ke sv. Starostě rozšířila v druhé polovině 17. století, přičemž východním bodem šíření kultu se stala Praha. Analista uvádí, že dřevěná oblékací socha sv. Starosty se nacházela v majetku Benigny Kateřiny z Lobkovic (1594–1653), která založila Loretánskou kapli v Praze na Hradčanech a byla její patronkou. Socha za jejího života byla umístěna v kapli Lobkovického paláce, po její smrti byla odkázána Loretě a umístěna do sakristie. Teprve roce 1680 bylo se souhlasem tehdejšího arcibiskupa Jana Bedřicha knížete Valdštejna (1642–1694, arcibiskupem 1675–1694) rozhodnuto, že socha může být vystavena veřejně úctě v loretánském ambitu, i když od počátku bylo velké množství odpůrců tohoto „cizozemského obrazu“. Hned toho roku jsou zaznamenány první votivní dary – Ludmila Vitášková z Bíliny darovala



Sv. Starosta v pražské Loretě. Zdroj: archiv autora.

hedvábné roucho pro oblékací sochu. Roku 1684 byla dne 27. října uzavřena smlouva na vybudování nového oltáře svěťice v ambitu Lorety nákladem 50 zl., jež pro ten účel darovala hraběnka Anna z Valdštejna, roz. z Kokořova († 25. 11. 1687). Oltář byl na místo osazen 3. února 1685.

Dnes je socha umístěna na postranním oltáři ze 30. let 18. století v kapli Panny Marie Bolesné v jihozápadní nároží ambitů Lorety. Kaple byla postavena roku 1686 podle plánu architekta Jana Jiřího Mayera a ještě téhož roku vysvěcena.

Sv. Wilgefortis byla věnována pozornost i v rozsáhlé kritické edici *Acta sanctorum* (Činy svatých), vydávané od roku 1643. Za vznikem této edice stál belgický jezuita Jean Bolland (1596–1665) a navázali na něj Godefridus Henschenius a poté Daniel Papebroch, označování jako bollandisté. V části věnované sv. Wilgefortis v dílu z roku 1727 je také pasáž týkající se Čech, přičemž podnět k zakořenění kultu podle toho přišel zřejmě bezprostředně z Belgie. Kapucín Martin z Bíliny, sakristán pražského kláštera Loreto, se o kult zajímal díky belgickému kupci, který si přál zřízení oltáře svěťice v Praze. Pater Martin si o tom něco přečetl např. v *Stammbuch Christi* od Karla Stengela, chtěl ale jednat opatrně a dozvědět se o této záhadné svatě něco více. Obrátil se proto s dotazem na nejlepšího kritika své doby, bollandistu Daniela Papebrocha z Antverp, přičemž zmínil že svěťice je v českém království zcela neznámá a lidu připadá velmi zvláštní, zvláště proto, že je zobrazována jako panna s vousy, visící na kříži s jedním zlatým střevícem. Druhý střevíc leží na zemi, kde klečí hudebník a stojí kalich. Tuto svatou nazývají Liberata, německy Ohnkummernus a říká se, že je zvláště uctívána v Belgii. Vyznal se, že přečetl mnoho knih, v nichž o ní buď není nic, nebo jen velmi málo. Papebroch odpověděl, ale Martin z Bíliny se nedržel jeho opatrné a před španělským falšováním varující odpovědi a dal na slova vlivných lidí. Např. Friedrich Steinel ho informoval 9. července 1684 o vyslyšení modliteb k sv. Starostě. Dne 20. července téhož roku bylo rozhodnuto se souhlasem hraběte Václava Popela z Lobkovic, patrona loretánské kaple, oslavit svátek sv. Wilgefortis vigilií, zpívanou mší a nešporami, ale asi stávkovali objednaní muzikanti. To nicméně nezabránilo v zavedení kultu. Jeden

dobrodinec věnoval dva cínové kandelábry, jistá hraběnka darovala votivní obraz, následovala velká svíce. Dne 27. října bylo možné na základě přijatých darů dokončit zřízení oltáře sv. Wilgefortis. Hraběnka Anna z Valdštejna se mezi dárci zvláště vyznamenala. Dne 23. prosince byl vyhotoven nový, z mědi vyrobený obraz. Odpověď na nový dotaz, kterou zaslal kapucín Dionysius z Mohučé (Luxemburgu) ohledně uctívání svaté v mohučské katedrále, byla tak zkoncipována, aby případné námitky zúčastněných rozptýlila, pokud by nějaké byly. Jiný pražský kapucín P. Josef z Bíliny, rovněž sakristán v pražské Loretě, podpořil tento nový kult literárně. Ve svém díle *Lauretanischer Blumengarten*, které vyšlo v roce 1700, otiskl podobu světice, jak

byla vystavena v pražské Loretě, vedle modliteb, litaní a chvalozpěvů. Tolik k sv. Starostě v Čechách vypoovídají *Acta sanctorum*.

O tom, že kult se po Čechách dále šířil z Prahy, máme svědectví v případě kříže se světící ve Vambeřicích v Kladsku. Tam jej nechal pořídit rytíř Daniel Paschasius von Osterberg (1634–1711), který ve dvaceti letech přišel v roce 1654 studovat do Prahy a během studií se s kultem sv. Wilgefortis seznámil. Poté, co se v roce 1668 vrátil do Vambeřic, začal v roce 1683 stavět v místě kaple, z nichž jednu věnoval právě sv. Wilgefortis. V českých zemích nedosáhla takového rozšíření jako v německy mluvících zemích kolem nás, nicméně najdou se i dnes místa s ní spojená.



DIVA WILGEFORTIS, ALITER LIBERATA  
Sponsa Iesv. Virgo. et Martir.

Zobrazení knihy *Acta sanctorum*, podle chronogramu 1684. Zdroj: archiv autora.



Zobrazení sv. Starosty z knihy Josefa z Bíliny *Lauretanischer Blumengarten*, 1700. Zdroj: archiv autora.



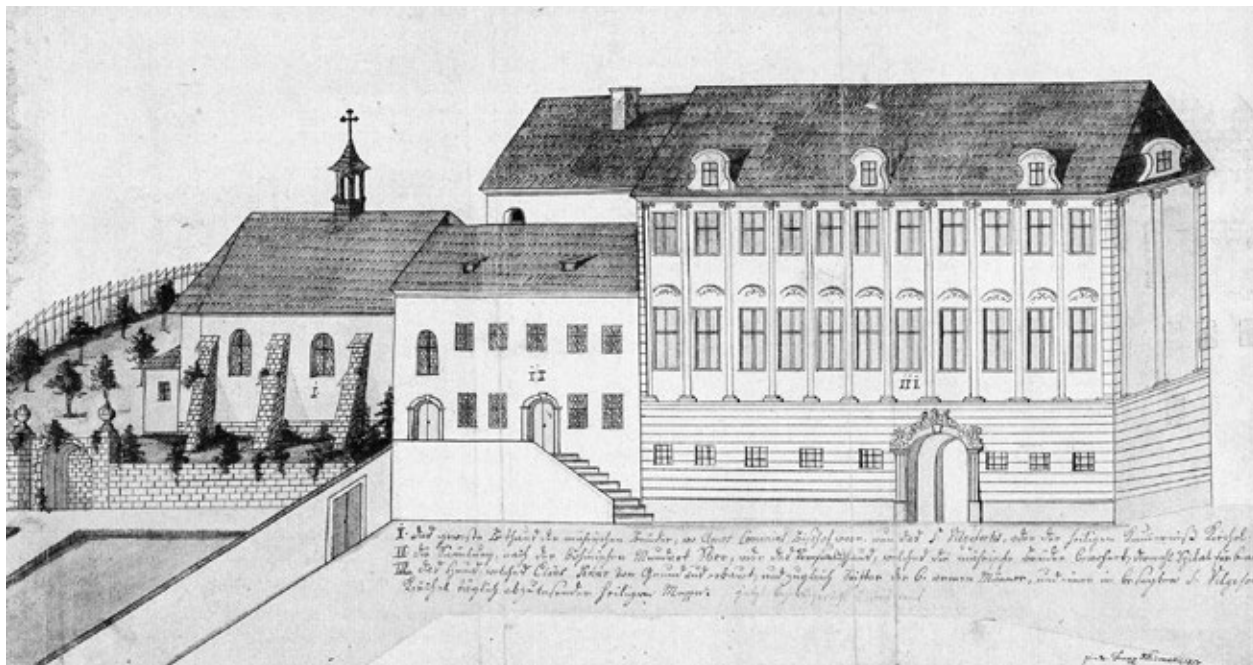
J. F. Beckovský, *Die Betrübte und nach ihrem Geliebten Seufzende Turteltaube*, 1716. Zdroj: archiv autora.



Na Moravě nejstarší doklad o existenci kultu představuje asi obraz sv. Starosty v kostele sv. Tomáše v Brně (dříve klášterní kostel obutých augustiniánů) z roku 1687, jehož autorem je malíř Jan Jiří Heinsch. Jde o ojedinělé monumentální zobrazení světice. J. J. Heinsch pocházel z Kladska, ale v roce 1679 se usadil natrvalo v Praze. Měl úzké kontakty jak s klášteřem augustiniánů kanovníků s kostelem Nanebevzetí Panny Marie a svatého Karla Velikého na Karlově, tak i s klášteřem obutých augustiniánů při kostele sv. Tomáše na Malé Straně. Nabízí se otázka, zda brněnský obraz nebyl původně určen pro Prahu, případně, zda nebyl do Brna z nějakého důvodu převezen.

V šíření kultu následoval Fulnek. Zde hrabě Jan František z Vrba prodal 12. října 1692 svému propuštěnci Eliášovi Knurovi „*onen starý dům a budovu ve městě Fulneku, který je obecně zván sbor (Sammung), jež za dob, kdy se do země vloudilo kacírství, pikarti obývali a drželi*“ i s přilehlou zahradou a jiným příslušenstvím ve městě za 500 zl. rýnských hotově zaplacených. Jednalo se o bratrský dům, ve které pobýval J. A. Komenský.

Vdova po Eliášovi Knurovi Estera Barbora uvedla v nadačním listě, datovaném 20. července 1703, že její zemřelý manžel se zavázal 8. listopadu 1691 přísahou v těžké nemoci, uzdravil-li se a bude-li svou vrchností propuštěn (pocházel z Prudniku) a podaří-li se mu koupit ve vrbovském městě



Knurův dům a kaple sv. Wilgefortis ve Fulneku. František Kledenský, poč. 19. století. Zdroj: archiv autora.

Fulneku dům, příhodný pro jeho obchodní záměry, že upraví pustý pikartský kostel, přiléhající k onomu jmenovanému domu, tak, že polovinu kostela, resp. jeho přední část upraví s povolením olomoucké biskupské konzistoře na nadační špitál pro šest chudých mužských osob, druhou polovinu pustého kostela neboli chór přestaví na kostelík sv. Wilgefortis s jedním oltářem (jednalo se o bratrský sbor, kde Komenský kázal). Knur potvrdil svůj slib na smrtelné posteli 1. března 1701 a věnoval k tomu účelu 6 000 zl., vdova dotovala nadaci ještě 3 000 zl. na řádné vybavení kaple a na plat augustiniánovi, který tu měl sloužit třikrát týdně mši a denně



Sv. Starosta v Turovicích, zač. 20. století. Zdroj: archiv autora.

kromě středy požehnání. V nadačním listu z roku 1703 se zmiňuje opět, jak má být provedena adaptace „pustého kostela“ na špitál s kaplí. Fundační instrument byl v srpnu 1704 konfirmován biskupským úřadem v Olomouci, adaptace kostela pak byla provedena v letech 1705–1706, kdy byla kaple vysvěcena. Nabízí se nám tu rok 1691 jako doba, kdy se začalo uvažovat o zavedení kultu sv. Wilgefortis ve Fulneku, spíše se ale jeví pravděpodobnější, že výběr zasvěcení provedla až vdova Estera Barbora, v tom případě připadá v úvahu rok 1703.

Kaple se sochou sv. Starosty se nachází rovněž na hranici katastru obce Turovice, sousedící bezprostředně západním směrem se zástavbou městečka Dřevohostice. Jedná se o zděnou omítanou stavbu na podélném půdorysu s polygonálním závěrem, zastřešenou sedlovou střechou, uvnitř zaklenutou křížovou hřebínkovou klenbou. Roku 2006 byla provedena její celková oprava, zřízen nový oltář s reliéfem. Sochu světičky podle dobové fotodokumentace vytvořil nově Alexandr Forýtek, protože starší dřevěná malovaná socha o výšce 70 cm byla v roce 1998 ukradena. Kaple byla slavnostně požehnána 19. srpna 2006.

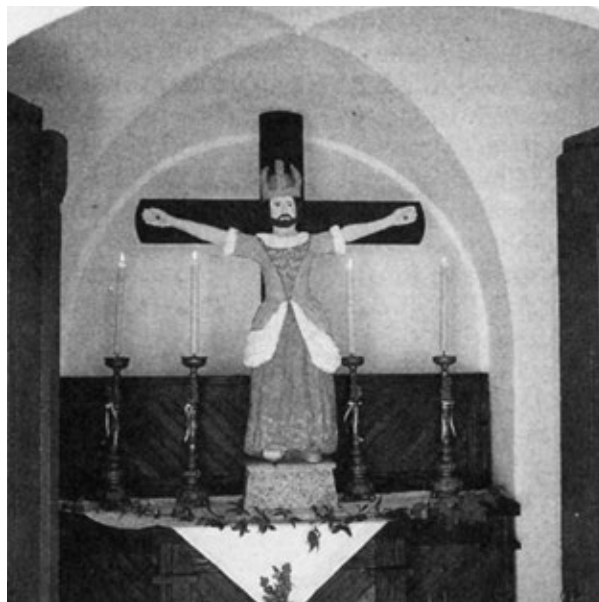
Z archivních pramenů víme, že roku 1707, před odjezdem ze svého dřevohostického zámku do Čech na své panství Miletín ve východních Čechách (mezi Hořicemi a Dvorem Králové nad Labem) kvůli vyřízení neodkladných záležitostí, požádal majitel panství Jiří Bedřich hrabě z Oppersdorfu zdejšího faráře Františka Ignáce Suchánka, aby zařídil vše potřebné u olomoucké biskupské konzistoře ve věci povolení sloužit mše svaté v nově postavené kapli. Ta byla zasvěcena svaté Wilgefortis na přání jeho manželky hraběnky Barbory Terezie Josefy, rozené z Valdštejna.

Teprve začátkem října 1707 provedl holešovský děkan Jiří Skurek vizitaci kaple a v dopisu konzistoři uvedl, že je postavena na vhodném odlehklém místě vně městečka, neobtěžována všelijakým hlukem, ve správě fary. Proto míní, že kaple má být podřízena farnímu dohledu a nic nebrání tomu, aby zde ve svátečních dnech byla čtena mše svatá. Nicméně 8. ledna 1708 se sám Jiří Bedřich z Oppersdorfu obrátil na konzistoř dopisem, ve kterém ji žádal o povolení sloužit zde mše, protože podle jeho mínění dřevohostický farář svůj úkol nesplnil.

Lidová představivost si v Dřevohosticích vytvořila podobu svaté po svém. Vznikla pověst o tom, že na zámku v Dřevohosticích žil za dávných časů velmi bohatý šlechtic, který měl krásnou dceru. Ta velmi ráda tančila, proto jí lidé začali říkat Muzikářka, a doma na ni volali Starostka, že dělala svým rodičům veliké starosti.

V její svatební den táhli od Turovic muzikanti, aby jí na svatbě zahráli. Vyhrávali smutnou píseň o červených pantofličkách, při které se krásně tancovalo. Když je Starostka uslyšela, nechala ženicha ženichem a dávala si zahrát jednu za druhou. Když už neměla čím platit, vyzula si zlatý střevíček a dala jej muzikantům místo peněz.

V tu chvíli jí narostla brada jako nějakému poustevníkovi. Mládenci ji nechali v kole stát a ženich ji opustil. Ženské, kterým přebírala mládence, křičeli, že je ve spolku s ďáblem. Sjel se panský soud a vydal princeznu Muzikářku katovi. Právě na tom místě, kde si dala od šumařů hrát, ji přibíli na kříž v těch krásných svatebních šatech a v jednom zlatém střevíčku. Jeden z muzikantů, kteří šli kolem místa, kde stál kříž, začal hrát na housle. Mrtvá začala hýbat nohama jako do tance a i druhý střevíček jí spadl na zem.



Sv. Starosta v Turovčích, 2006. Zdroj: archiv autora.

Kaple sv. Starosty v Turovčích, 2021. Zdroj: archiv autora.



Nevím, co vedlo hraběnku Barboru Terezii Josefu, rozenou z Valdštejna, k výběru světice a mučednice sv. Wilgefortis pro kapli v Turovicích. Mohla být ovlivněna šířícím se kultem přímo z Prahy, popř. prostřednictvím rodinných příslušníků, pobývajících v Praze, nebo byla informována o této tehdy módní světici a šla tzv. s dobou.

V kontextu současné postmoderní kultury, proměňující se díky feminismu, může být tato světice interpretována v novém světle. Vedle tradičního napodobení Volto Santo jsou známy i obrazy kombinující vousatou tvář s ženským tělem s naznačenými prsy, útlým pasem, oblečené v ženských šatech a ozdobené šperky. Tuto skutečnost lze interpretovat tím způsobem, že se tak dělo záměrně, aby se naplnila emocionální a duchovní potřeba žen, kterou nedovedla oficiální patriarchální církev naplnit. Je také třeba zmínit hirsutismus postihující osoby ženského pohlaví s hormonální nerovnováhou, který se projevuje abnormálním nadměrným ochlupením, kdy ženě začnou růst

chlupy na neobvyklých místech (tváře, trup, brada, oblast horního rtu, apod.).

Poutavé vizuální zobrazení vousaté ženské světice, které představuje, ale i stírá genderové rozdíly, může vyvolávat v době, kdy člověk ztrácí duchovní jistoty a kdy přestávají platit sexuální normy, nové otázky. Tváří v tvář stále rostoucím pochybnostem o platnosti absolutních hodnot jsou lidé otevřenější možnosti vidět kontroverzní nebo neobvyklé historické artefakty v nové perspektivě.

Jaký je můj vztah k sv. Starostě? Setkal jsem se s ní při studiu díla Hieronyma Bosche, který je autorem triptychu, nacházejícího se v benátském dóžecím paláci, na němž je ukřižovaná světice zobrazena. Zjištění, že kaple zasvěcené sv. Starostě se nachází v mé blízkosti, mi byla pobídkou v mém snažení dovědět se o ní něco více. O mém vztahu k svatým obecně už jen v krátkosti. Po ročním přerušení cestovatelských výprav jsem pobýval letos v září v Řecku. Po návštěvě rozmanitých antických památek jsem si v Meteore pořídil ikonu sv. Jiří.

---

**Jiří Lapáček** (\* 1960) vystudoval historii na FF UP v Olomouci. Zabývá se regionální historií, je spoluautorem dějin obcí přerovského okresu. Redakčně připravuje Sborník Státního okresního archivu Přerov.

» [j.lapacek@pr.achives.cz](mailto:j.lapacek@pr.achives.cz)

# Slavná čarodějnice Schmäter Ursel ze Zlatých Hor, 1651–1652

MICHAELA NEUBAUEROVÁ

**F**amosa saga ex Zugmantel – slavná čarodějnice ze Zlatých Hor. Tak nazval v roce 1681 údajnou královnu zdejších čarodějnic proslulý Heinrich Franz Boblig von Edelstadt, pravděpodobný přisedící místního soudního tribunálu, později pověřený vedením Inquisitions Commission (překládané jako inkviziční komise) na losinském a vízmberském panství Žerotínů a v Šumperku. Touto královnou čarodějnic (v originále Hexen-Königin) byla v dobové *Zprávě o čarodějnictví v Niském knížectví (Bericht Von der Hexerey im Neissischen Bistumb)* ze 6. října 1651 označena obyvatelka Zlatých Hor Ursula Schubertová, zvaná „Schmäter Ursel“. O ní samotné mnoho nevíme, matriky z té doby se nedochovaly a pramenů je pomálu. Velmi vzácným tak je zlomek aktů dochovaných v olomouckém archivu, kde si patrně sám Boblig poznamenal, že Schmäter Ursel „*ist einmahls auf einem Kutzschen auf Ihren Rik Plan gefahren kommen*“ (přijela jednou na pláň... v kočáře). V tomto útržku Bobligových spisů jsou zapsány i desítky jmen ze Zlatých Hor z let 1640 a 1651/1652. Je to snad důkaz, byť nepřímý, že se Boblig čarodějnických procesů na Zlatohorsku osobně účastnil? Nevíme, stále nelze dát jednoznačnou odpověď.

Stejně tak je tomu i v případě provinění a konci života Schmäter Ursel. Přesto si místní badatel a někdejší správce jesenického muzea Vítězslav Zeman v minulosti popustil uzdu fantazie a ve svém dochovaném, ale nepublikovaném díle o ní píše následující: „*Schmetterová byla považována za korunovanou královnu zlatohorských čarodějnic – na mukách také korunovaci, provedenou samotným knížetem pekel musila doznat – navíc však jmenovala dalších 46 osob, které k čarování svedla. Celý tento proces i poprava musil být zvláště senzační, protože pozdější losinský inkvizitor Boblig i po 40 letech vzpomíná na své korespondenci na zlatohorskou královnu čarodějnic, kterou nazývá ‚famosa saga de Zuckmantel‘. A není divu, sama poprava, provedená neobvyklým způsobem svědčí o výjimečném postavení odsouzené Uršuly. Přesto, že všechny 4 byly přiváděny na popraviště společně, byla katu předána zvlášť a také rozsudek nad ní byl zvlášť přečten. Zdůrazněno v něm, že má být popravena jako první a s tou zvláštní milostí, že bude napřed státa. Důvodem této neobvyklé ceremonie nebyla ovšem pomyslná hodnost královny čarodějnic, ale tzv. účinná lítost. Vždyť přece jmenovala 46 osob, převážně majetných občanů zlatohorských, které se čarodějnických rejdů*

také dopustily.“ Ze Zprávy o čarodějnictví v Niském knížectví bezpečně víme, že byla zatčena 5. července 1651 a že její „galán“ se jmenoval Hänsel. Tzv. galány lze díky Bobligově latinské poznámce v jednom z výslechových protokolů z období losinských procesů ztotožnit s incubem, tedy ztělesněním mužského ďábelského démona, který má pohlavní styk se ženami. Je možné, že díky tomu, že se ke všemu



Let na čarodějnický rej s pomocí ďábla, z pojednání Ulricha Molitora *De Lamiis et Pythonicis Mulieribus*. Zdroj: Wikimedia Commons volná licence.

plně doznala a udala další své učedníky z řad svých přátel a rodiny, kteří se čarodějných rejů také zúčastnili, byla jí udělena niským zemským hejtmanem hrabětem Georgem Maximilianem von Hoditz und Wolframitz milost a před spálením byla 28. července téhož roku státa mečem. Spolu s ní byly popraveny patrně stejným způsobem další čtyři ženy, které ovšem celým jménem neznáme. Tím začínají čarodějnické procesy na zlatohorském panství vratislavských biskupů, které byly natolik rozsáhlé, že v dobovém tisku *Theatrum Europaeum* (1651) bylo uvedeno: „Ve Slezsku je toho času opět čarodějnictví, které se hrůzně vzdmáhá u mužů, žen i dětí, krutě potlačováno a jen ve Zlatých Horách je osm katů, kteří mají každý den plno práce.“

Kromě desítek svých sousedů, především žen, způsobila Ursula svým doznáním a denunciacemi i smrt svých tří dcer. První obviněnou byla její mladší dcera Marianna Tittelová, manželka měšťana ze Zlatých Hor, která byla uvězněna ve stejný den jako její matka, tedy 5. července 1651. Dále víme, že Marianna udala své sestry, Ursulu Kupferschmiedovou, žijící v Praze, a Barbaru Geierovou, ženu radního ve Zlatých Horách, a obvinila je ze stejných zločinů jako prováděla ona sama.

Marianna Tittelová měla v době svého zatčení a vyšetřování pro čarodějnictví 39 let, narodila se tedy patrně v roce 1612. Již v době prvního velkého honu na čarodějnice na Zlatohorsku byla pro podezření z tohoto výjimečného zločinu v roce 1639 vyšetřována, před smrtí ji uchránil vpád švédských vojsk, jímž byly zdejší procesy probíhající v letech 1639–1641 načas přerušeny. Při další vlně procesů však již takové štěstí neměla. Ve vězení nakonec strávila mnoho měsíců, byla mučena na čarodějnické stoličce, na které měla sedět dvě a tři čtvrtě

hodiny, a nakonec se ke všemu přiznala. Stoli-  
ce (*Hexenstuhl*) se používala jako zvláštní, lehčí  
stupeň tortury u zlatohorského soudu s údajnými  
čarodějnicemi. Zbytky takovéto stolice prý byly  
nalezeny v polovině 19. století na půdě hospody  
v tehdejší Arnoldsdorfu (Jarnołtówek v Polsku,  
poblíž Zlatých Hor). Zhotovil ji neznámý zlatohor-  
ský truhlář, kterému byla vzorem ševcovská kulatá  
trojnožka, bez opěr, vyrobená z bukového špaluku.  
Kolem rovné sedací plochy byla upevněna obruč,  
ke které byly připevněny železné hroty. Nejvíce  
hrotů, celkem až 150, bylo přímo na sedací ploše.  
Na nohách stolice se nacházela železná pouta,  
do kterých se připínaly nohy. Na čarodějnické  
stolici byli vyslýcháni posazení a na několik hodin  
přišroubováni, což muselo být až nesnesitelně  
bolestivé, protože se jim ostny po dlouhou dobu  
zabodávaly do těla. Když týrané osoby přemohla  
z přemíry bolesti milosrdná mdloba, měl jim být  
podán zvláštní nápoj a mučení nastalo nanovo:  
*„Když se jim ale doušek podá a jejich /zlý/ duch zaže-  
ne, pocítí znovu bolest a vše přiznají.“* Na čarodějnic-  
ké stolici byla prokazatelně mučena vedle Tittelové  
i její sestra Barbara Geierová.

Ze soudních aktů se následně dozvídáme, že  
Marianna měla být ve svých dvaceti letech ještě  
jako svobodná svedena a vyučena vlastní matkou  
Ursulou Schubertovou čarodějnickému řemeslu (*„[...]  
von ihrer eigenen Mutter, da sie noch eine Jungfrau  
gewesen, verführet, unndt Zur Hexereij gebracht wor-  
den seÿe.“*) Také doznala, že se ve spánku účastnila  
čarodějnické schůzky na niských pastvinách (polská  
Nysa, něm. Neisse), kde byla posazena vedle své  
matky a poté tancovala s mladým, černě odě-  
ným chlapíkem jménem Hannß Kiettel. Další rok  
na svatodušní svátky večer odjela v kočáře taženým



Hostina na čarodějnické schůzce, dřevorezba, 1613, z knihy  
*Hexenwelten* Richarda van Dülmen. Zdroj: reprofoto z knihy.

čtyřmi vraníky spolu s matkou na niskou pastvinu  
znovu. Po jídle se svému galánovi na nátlak své  
matky oddala tělem i duší. Pod pohrůzkou bitím  
potvrdila svazek s ním zápisem do černé knihy,  
zřekla se Boha a popřela svůj křest. Za svého Boha  
musela přijmout Hannße. Na čarodějnické schůzky,  
ať už na niské či zlatohorské pastviny, nebo miku-  
lovickou planinu, vyrážela fyzicky nebo ve spánku  
tříkrát ročně, na filipojakubskou (valpuržinu),  
svatodušní a svatojánskou noc. Předtím ji nejprve  
matka natřela kouzelnou masťou. Na otázku, jak se  
taková masť připravuje, odpověděla, že nikdy nevi-  
děla, jak ji matka vyrábí, ale jejíž hlavní přísadou  
byl popel z obětí spálených na předchozí čar-  
odějnické schůzce. Sama měla pomáhat ničit úrodu,  
když způsobila špatné počasí, zchromit svou služku  
a způsobit uhynutí dobytka. K čarování měla svést  
Georga Rautenstraucha a Annu Schmelzerovou ze

Zlatých Hor, udala ovšem i další zdejší obyvatele, mezi nimi i ženu Martina Siegela, která byla uvězněna 3. srpna 1651 a popravena patrně ještě ten měsíc. Dne 2. října téhož roku pak byla upálena její nevlastní teprve osmnáctiletá krásná dcera, která je ve *Zprávě o čarodějnictví* označena jako Jungfraw Siglin. Tittelová rovněž popsala, že před dvěma lety,



Čarodějnice způsobuje nemoc střílením kouzelného šípů, z pojednání Ulricha Molitora *De Lamiis et Pythonicis Mulieribus*.  
Zdroj: Wikimedia Commons volná licence.

tedy roku 1649 jí její matka Schmäter Ursel předala svou vládu jako královny čarodějnic. Svou dosavadní hodnost označovala jako podplukovnice (*Obriste Leutenanntin*), v hierarchii čarodějnic, podobně jako ve vojenské, druhá nejvyšší hodnost.

Barbara Geierová byla starší sestrou Marianny Tittelové, v době procesu měla 42 let. Podle extraktu její výpovědi podepsaném fiskalistou a právníkem vratislavského biskupství Casparem Nase se doznamenala, že před osmi lety byla svedena Lucretií Schönwälderovou k čarodějnictví. Ta ji tehdy pozvala do Mahlerova domu, kdy už byla spousta lidí, kteří hodovali. Poprvé se prozatím ale k ničemu nezavázala. Schönwälderová k ní znovu přišla večer na svátek Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna), aby spolu vyrazily na kolesce na nízké pastviny, kde opět byly davy lidí, kteří se kromě hodování, tancování a popíjení „dopouštěly neřestí“. Krátce nato k ní přišel jeden v modrém oblečení, o němž víme, že se jmenoval Hanß, který ji vyzval k tanci. Barbara se nechala přemluvit. Kromě toho, že se s ním pak tělesně stýkala, slíbila mu sloužit a probouzela se se slovy: „Ve tvém jméně vstávám a tvá zůstanu.“ Také se na naléhání Schönwälderové a jejího galána zřekla Boha a musela uctívat jeho. Dvakrát do roka jezdila na nízkou planinu, a když minulý rok na Vánoce nemohla přijet, byla nejvyšší čarodějnící (*Obristin*) jmenována jedna tlustá žena s dlouhým nosem z Nisy. Barbara Geierová byla popravena 28. srpna 1651.

Vraťme se ovšem k několik měsíců uvězněné a neustále vyslýchané Marianně Tittelové. Při výslechu 15. listopadu 1651 potvrdila všechna svá dosavadní přiznání a zároveň obvinění proti své sestře Ursule Kupferschmiedové, která již šest let žila v Praze, a také Goldschmiedové a jejím dvěma



dcerám z Hradce Králové, z nichž nejstarší a nejkrásnější se jmenovala Dorothea. Sedm nebo osm let předtím prý vyjela s pěti dalšími, v době procesů již popravenými zlatohorskými ženami do Hradce Králové na jednom ze čtyř nebeských kočárů taženém černými koňmi a u Goldschmiedové se svou sestrou Ursulou setkala. Marianna nakonec udala, že všechny jmenované ženy jsou čarodějnice, protože její sestra Ursula s Goldschmiedovou tehdy spolu mluvily česky o tom, že „*co v Čechách a ve Slezsku na zemi a na stromě roste, na podnět zlého ducha zahubit by chtěly*“. Ursula to měla přetlumočit do němčiny a vzkázat všem ostatním čarodějnícím ve Slezsku.

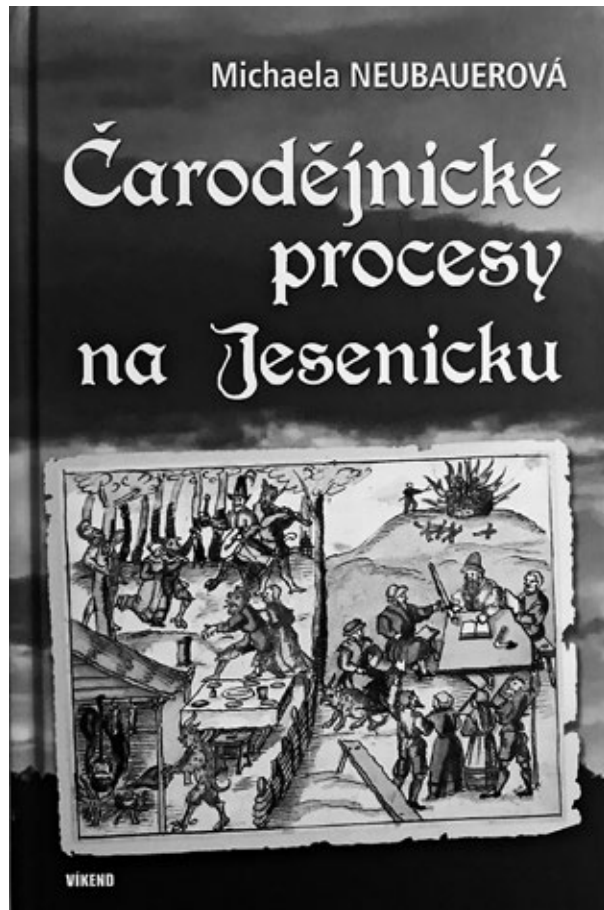
Zmínka o Hradci Králové a Praze vedla k rozšíření soudního řízení i do Čech. Kupferschmiedová byla v listopadu zatčena a vsazena do vězení na staroměstské radnici v Praze, kde čekala na výslech, ke kterému došlo až 4. března roku 1652. V prosinci roku 1651 pražský apelační soud rozhodl o zahájení procesu s Kupferschmiedovou, Goldschmiedovou i jejími dcerami. Enormní zájem o vyšetřování měl zejména hrabě Hoditz, který zatím shromažďoval udání získaná ve Zlatých Horách a v Nise a intenzivně jednal o společném postupu proti všem obviněným sestrám s městskou radou Hradce Králové i s Prahou. Jeho snahou bylo získat z vyšetřovaných žen doznání co nejrychleji, protože až do výsledku šetření v Praze a Hradci Králové musel s popravou Tittelové ve Zlatých Horách, kterou soudy potřebovaly kvůli případné konfrontaci, počkat. Královští místodržící o rozsáhlém procesu a dobrozdání, tedy odborném posudku apelačního soudu v Praze, informovali císaře Ferdinanda III., který po prostudování případu postup podle instrukcí pražské apelace v lednu 1652 schválil. V Hradci Králové byla



Dvě čarodějnice přivolávají bouřku tím, že přidávají do lektvaru hada a kohouta, z pojednání Ulricha Molitora *De Lamiis et Pythonicis*. Zdroj: Wikimedia Commons volná licence.

vyslýchána jen Dorothea Goldschmiedová, protože její matka zemřela před dvěma lety a mladší sestru se nepodařilo nalézt. Kupferschmiedová byla poprvé vyslýchána 4. března 1652 a musela odpovědět „*po dobrém*“ na 76 připravených otázek. Na přímý

nátlak, zda byla svedena svou matkou k čarodějnickví, řekla, že nikdy neviděla na matce nic zlého a ani neslyšela, že by její sestry Barbara a Marianna byly čarodějnice. Že by ji matka svedla k čarodějnickví vehementně popírala. Negativní výsledek neuspokojil ani soud ani apelaci. Měla být proto vyslýchána podruhé, a to mnohem přísněji. Výslech se konal v dubnu téhož roku. Smyčka kolem ní se



Obálka knihy Michaely Neubaurové. Foto: archiv autorky.

začala stahovat. Na další otázky směřující na její spolčení s matkou a svými sestrami ve Zlatých Horách již ovšem odpovědět nestihla, Ursula Kupferschmiedová zemřela ve vězení na Starém Městě pražském 30. dubna 1652 po osmnácti týdnech věznění. Zpráva o její smrti doputovala v květnu téhož roku i do Nisy. Hejtman Hoditz, který stále musel Tittelovou držet ve vězení, mohl podle svých slov s úlevou přistoupit k popravě ženy, „*tak dlouho zavřené (sedící) a o smrt sama prosící*“. Marianna Tittelová byla popravena krátce po 17. květnu 1652.

Rodinná tragédie Schmäter Ursel pokračovala uvězněním její vnučky Magdaleny narozené v Pardubicích, překrásné manželky zlatohorského řezníka a radního Zottmantela (či Zotthansela). Magdalena, dcera Ursuly Kupferschmiedové z prvního manželství, žila od svého dětství u babičky Ursuly Schubertové (Schmäter Ursel) ve Zlatých Horách, kde se i provdala. Poprvé byla vyslýchána 28. září 1651, „*načež doznala, že před 6 nebo 7 lety, když měla Ursula Schubertová svatbu, jí její babička Schmäter Ursel navrhla, že jí díky ní lepší život zajistí, k čarodějnictví ji přivedla*“. Magdalena nejprve odmítla, ale když jí Schmäter Ursel pohrozila bitím, nakonec souhlasila. Magdalena dále popsala, že si poté sedla na krytý vůz, který táhli čtyři vraní koně. Když přijeli k močálu, Schmäter Ursel představila krásného kavalíra jménem Merttin, který byl celý v černém krásném oblečení, s kloboukem s peřím, vysokými holinkami s ostruhami. Kavalír ji následně vyzval k tanci. „*Můj Bože*“, odpověděla Magdalena, „*co mám na tomto neznámém místě dělat?*“ Načež ji babička nabádala, že by neměla mluvit k Bohu, ale „*aby svému kavalírovi pozornost věnovala a k němu se připojila, zcela a šťastně s ním šla*“. Magdalena se nechala přemluvit, vzala ho za ruku a začala s ním tancovat. Během tance ji

na prostředním prstu stiskl tak silně, až jí začala téct krev. Zatímco s ním dále tančila, byly na místě již připravené prostřené tabule s jídlem. Poté co pojedli a popili, předal jí její galán titul *Feldwebelin* (šikovatelka) a ona odjela domů. Nezůstalo ale u jediného setkání s černým kavalírem. Po čase opět jela se svou babičkou na místo u bažiny, kde opět stály stoly s jídlem a pitím. Načež se mu tělem a duší oddala. „*Boha všemohoucího a jeho drahé matky Marie se zřekla a zapřela, protože Bůh na nebi není pravý Bůh, nýbrž má prázdné jméno, naproti tomu její kavalír je pravým Bohem.*“ On jediný ji mohl udělat šťastnou a stát při ní v každé nouzi. Kromě zřeknutí se Boha a Panny Marie se musela ke svému kavalírovi (myšleno ďáblu) modlit. Třikrát ročně, na filipojakubskou a svatojánskou noc a před Božím hodem vánočním jezdila v krytém voze k močálu na čarodějnické schůzky, kde se musela zavázat k ničení úrody. Tittelová rovněž popsala, že před dvěma lety, tedy roku 1649 Schmäter Ursel na svůj post rezignovala a předala vládu své dceři Marianně. Magdalena byla ve svých devatenácti letech upálena.

„*Kolik zdejších čarodějnic bylo upáleno a kolik jich zdejších ještě sedí, z toho vyvozeno být má.*“

*Všechny se přiznaly, že nejprve vyjíždějí na určité místo, kde je prostor, /kde/ se schází.“* Procesní řízení se Schmäter Ursel a jejími dcerami bylo jen jednou z částí čarodějnických procesů na Zlatohorsku. Zajímavou skutečností je, že vypukly paralelně s procesy na jesenickém panství, tedy v létě roku 1651 a končily na jaře příštího roku. Celkové počty uvězněných a popravených obyvatel Zlatohorska v tomto období jsou poměrně přesné, uvádí se 58 lidí, kteří pocházeli ze všech sociálních vrstev a společenského postavení. Kromě chudých žen (hadrnice, nemajetná stará žena), to byly především manželky zámožných obyvatel města, hostinských, řezníků, obchodníků, běličů plátna, nebo dokonce manželka radního, jako tomu bylo v případě Magdaleny Zottmantelové. Proto můžeme předpokládat, že procesy zasáhly nejvíce střední a bohaté vrstvy, tedy tak jak tvrdí *Zpráva o čarodějnictví v Niském knížectví*, stejně jako evropské noviny *Theatrum Europaeum*, že „*obviněno bylo mnoho významných a postavených osob*“.

Publikovaný článek je ukázkou z autorčiny připravované knihy o slavné čarodějnici Schmäter Ursel a jejích třech dcerách.

---

**Michaela Neubauerová** (\* 1976) je archivářka a historička. V současné době pracuje ve Státním okresním archivu v Jeseníku. Dlouhodobě se zajímá o místní vlastivědu, především to jsou čarodějnické procesy, působení ženských řádů a kongregací a poutní místa Jesenicka. V roce 2019 ji vyšla populárně-naučná kniha *Čarodějnické procesy na Jeseníku*.

» [m.neubauerova@je.archives.cz](mailto:m.neubauerova@je.archives.cz)

# Putování za Šternberskou madonou

VLASTA HLÚZOVÁ

**D**nes je již Šternberská madona v celém kulturním světě známým pojmem. Navíc se o této malé, jen 84 cm vysoké sošce z opuky (šířka 37, hloubka 18 cm) v našich i zahraničních uměleckých kruzích po několik desetiletí vedly odborné diskuse a probíhalo též umělecko-historické bádání.

Co vlastně slovo madona (s původním italským pravopisem ma-donna) znamená? Je to podstatné jméno obecné označující Matku Boží anebo výtvarné (sochařské či malířské) ztvárnění Panny Marie s Ježíškem. V případě slavné Šternberské madony, jedné z nejvýznamnějších soch českého krásného gotického slohu z doby předhusitské, historici umění dodnes hovoří o epochálním objevu. Usoudili, že by soška mohla pocházet z doby kolem roku 1400 (1390–1400), uvádějí se i 80. a 90. léta 14. stol. nebo první desetiletí 15. století. V dataci vzniku sošky se odhady předních českých i německých historiků umění rovněž liší, stejně tak jako v interpretaci symboliky barev líce, rubu i lemu Mariina bohatě řaseného, v četných záhybech lahodně splývajícího červeného pláště, místy v nich odkrývajícího i jeho kobaltově modrý rub, a světle okrové roušky. Liší se také výklady

pevného postoje madony, esovitého prohnutí jejího těla, gest rukou, výrazu něžného, širšího oblého, souměrného obličejce s vysokým čelem a mandlovýma očima, rámovaného zvlněnými zlatými vlasy. Různé jsou i výklady, týkající se Mariina vychýlení hlavy k levému rameni a jejího způsobu držení neoblečeného Ježíška s jablkem v levé ruce (Dle kunsthistoriků představuje jablko symbol spásy). Roztomilý Ježíšek se zclacenými kudrnami na hlavice drží pravou ručkou cíp matčiny roušky a obličejkem se vytáčí k věřícím. Šternberská Marie, se zadumaným výrazem ve své půvabné tváři, přidržuje Ježíškovo nahé tělíčko pevně pravou rukou, přičemž jsou její štíhlé prsty do jeho tělíčka mírně vtlačeny, jako by jej chtěla chránit. Levou rukou pozdvihuje nožku dítěte – dle historiků umění snad v předtuše, že bude jednou probita hřebem.

Badatelé pátrali i po inspirativních zdrojích autora této sošky a po shodných prvcích v okruzích řady autorů gotických madon v Toruni, Wroclavi, Bernu i jinde. Všichni se však shodli v tom, že v případě Šternberské madony se jedná o jednu z nejkrásnějších gotických madon na světě.

Z rozsáhlého srovnávacího materiálu brněnského historika umění a vysokoškolského pedagoga

prof. PhDr. Alberta Kutala, DrSc. (1904–1976) vyplývá, že její autor zřejmě vzešel z pražské parléřovské huti a byl též obeznámen se starší českou dřevorezbou a malbou. Kolem roku 1390 vytvořil Düsseldorfskou madonu jako výchozí typ skupiny madon, mezi něž patří i Šternberská madona, a ještě před rokem 1400 i Toruňskou madonu. Přijímal rovněž prvky, které jsou typické pro okruh Mistra Krumlovské madony. Vzájemné ovlivňování u obou autorů krásných madon je dle A. Kutala natolik významné, že lze předpokládat současnou práci obou sochařů v téže dílně. Datace některých děl z ní odpovídá době, kdy byli v Praze činní synové Petra Parlěře, tzv. Junkeři (Panicové).

Šternberská madona patří mezi madony korunované, tj. nanebevzaté. Typologicky vychází z (nedochované) takzvané Toruňské madony, představuje tedy typ „krásných madon“ hluboce emocionálního stylu.

Madonka je vzadu opatřena rytou signaturou, kamenická značka se však také vykládá různě, ale opět vede ke vzniku sošky v pražské parléřovské huti. Čtení zkratky Hen(ricus) jako Jindřich by mohlo ukazovat na jejího tvůrce Jindřicha Parlěře (Jindřich z Gmündu), synovce Petra Parlěře, jednou z řady alternativ čtení kamenické značky je i Hen(us), což by otevíralo možnost autorství madonky spíše mladšímu synu Petra Parlěře Janovi, který zastával v letech 1398–1406 po svém otci a starším bratru Václavovi místo vedoucího mistra hutě katedrály sv. Víta v Praze. V současné době zůstává autorství Šternberské madony nadále ve stadiu pro umělecko-historické bádání neuzavřených hypotéz.

Soška byla náhodně objevena v kapliče sv. Floriána v obci Babičích – středně velkém sídle, vzdáleném asi 3 km severozápadně od moravského

města Šternberka v okrese Olomouc. V roce 1951 na ni byl upozorněn jistou studentkou šternberský farář P. J. Pospíšil a ten ji pak později (udávají se roky 1951, 1954 i 1958) převezl na vypůjčeném trakaři do Šternberka. Jméno oné studentky, která si jako vůbec první povšimla zajímavé sošky v babické kapliče sv. Floriána, se mé šternberské kolegyni, učitelce Jarmile Frýdecké (1930–2020), a to ani prostřednictvím jejího syna Pavla Frýdeckého, bohužel zjistit nepodařilo (jednalo se o jeho bývalou gymnaziální spolužačku).

Babická kaplička (o půdorysu asi 3×4 m), v níž byla soška nalezena, stávala v obci při cestě a při regulaci potoka Kaminky (též Kamínky či Babického potoka) byla v r. 1982 zbořena. Babičtí místo nálezu vzácné památky ve své obci později označili křížem.



Kříž v Babičích u Šternberka na místě kaple sv. Floriána, kde byla v roce 1951 nalezena Šternberská madona. Zdroj: archiv obce.

Při mém „putování za Šternberskou madonou“ na místo jejího nálezu jsem zhruba před deseti lety získala ještě některé další upřesňující informace o madonce i od pana Karla Dvořáka (1927–2017), v letech 1970–1988 řídícího učitele zdejší základní školy a rovněž dlouholetého babického kronikáře, nadšeného místního patriota a pamětníka poválečné historie obce.

Místo, kde stávala kaplička, se nachází na konci obce za kostelem, nedaleko silnice, na menší zatravněné ploše s parkovou úpravou, naproti historického hostince U Lípy (dnešní Základna U Lípy s hostincem a kulturním sálem).

Připomínka místa nálezu je zhotovena ze zbytků kamenného kříže, který dříve stával v polích na cestě z Babic ke šternberskému pivovaru. Torzo tohoto kříže bylo nahoře doplněno novým černým kovovým křížkem s pozlacenou plastikou ukřižovaného Krista, na pravé straně kamenného soklu pak mramorovou pamětní destičkou s nápisem:

V TĚCHTO MÍSTECH STÁVALA KAPLE  
SV. FLORIÁNA MÍSTO NÁLEZU ŠTERNBERSKÉ  
MADONY V ROCE 1951  
Obec Babice  
Město Šternberk  
Regionsservis s. r. o.

Soška Šternberské madony pochází zřejmě z prvních dob šternberského kostela a s ním sousedícího augustiniánského kláštera, založených r. 1371 knížetem Albertem (též Albrechtem či Alešem) II. ze Šternberka, jedním z nejvýznačnějších představitelů šlechtického rodu Šternberků. Tento vzdělanec, vysoký církevní hodnostář, diplomat, rádce, oblíbenec a přítel Karla IV., považoval Šternberk za hlavní sídlo moravské rodové větve Šternberků; proto

mu jako jeho budovatel vtiskl podobu středověkých měst, jaká poznal při svých cestách Evropou v doprovodu Karla IV. Sídlní hrad ve Šternberku považoval za svoji hlavní rezidenci a vybavoval jej, stejně tak jako kostel a klášter, hodnotnými uměleckými díly soudobé gotiky, ale i vzácnými rukopisy a knihami.

Dle historiků umění mohla být soška madony umístěna ve zdejším kostele, v klášteře nebo (dle A. Kutala) i v hradní kapli. Uvádí se, že do Babic se zřejmě dostala po zrušení kláštera císařem Josefem II. (roku 1784), za posledního preláta Andrease Tempese, jenž byl pak jmenován ve Šternberku farářem (babický kostel zůstal nadále filiálním kostelem šternberského chrámu).

Nezapomínejme ovšem, že od Albertových časů uplynula staletí. Městem se za tu dobu opakovaně prohnaly mory, cholera, požáry, za husitských válek byly šternberský farní kostel a klášter vypáleny a za třicetileté války znovu klášter i celé město, v němž pak „nezůstal kámen na kameni“ až na základy několika málo domů ze 16. století. Tyto zlé časy by mohla madonka snad „nejlépe“ přečkat v hradní kapli... Klášter i kostel byly pak znovu budovány. Nynější mohutný šternberský dvouvěžový barokní chrám Zvěstování Panny Marie byl nově postaven v letech 1770–1783. V roce 1784 rušil císař Josef II. v habsburské monarchii kláštery; byl zrušen také klášterní řád šternberských augustiniánů.

Po svém mnohem, mnohem pozdějším nálezu v Babicích byla madonka nejdříve experimentálně umístěna v kapli šternberského hradu (na kdy si sem dodatečně vložené konzole s reliéfním zpodoběním kameníka), pak byla přemístěna na boční oltář šternberského farního kostela. Zde

si jí v roce 1957 blíže povšiml a pro dějiny umění ji objevil historik umění PhDr. Bohumil Samek (nar. 1932) se svou budoucí manželkou Evou Zlatníkovou, když v té době prováděli průzkum umělecko-historických památek na tehdejších okrese Šternberk. B. Samek si nechal ještě potvrdit vysokou uměleckou hodnotu sošky z období tzv. „krásných madon“ u brněnského profesora Alberta Kutala, dodnes mezinárodně respektované osobnosti českých dějin moderního umění. Albert Kutal o rok později nález analyzoval, pojmenoval a publikoval.

V roce 1958 a znovu roku 1999 sošku restauroval a konzervoval akademický malíř a proslulý restaurátor památek František Sysel (1927–2013). Zanechal také rukopisný *Zápis o restauračních pracích na kamenné polychromované gotické Madoně ze Šternberka* (Kroměříž 1958) s podrobným popisem mechanického poškození i několika vrstev polychromie celé plastiky. Madona měla drůbež na hlavě i vysokou krásnoslohovou korunu, která byla později odtesána. Po odstranění nejhrubších olejových vrstev pořídil F. Sysel sádrový odlitek sošky a v roce 1959 na něm imitoval zjištěnou starou polychromii. Každá část plastiky (líc i rub pláště a jeho lem, šat, inkarnát, rouška atd.) byla totiž v minulosti přetírána a různě vyspravováána, a to třemi až sedmi vrstvami barev.

Letopočet objevu madonky i jména těch, kdo mají zásluhu na jejím objevení, se však také různí – zřejmě dle úhlu pohledu nebo převzetí informace z určitého pramene. Např. Valíčkova *Kronika města Šternberka II* z let 1951–1969 uvádí, že byla gotická madona v babické kapli objevena až roku 1959, na internetových stránkách Babic se uvádí nález šternberským farářem P. J. Pospíšilem v roce

1958, přičemž na babickém kříži s pamětní deskou je uveden rok 1951. Na internetu nalezneme též sdělení, že soška zůstala až do roku 1954 (či až do r. 1958) ve staré babické kapli a také sdělení, že byla v téže době uložena a poté i nalezena v babickém kostele...

Jako „objevitelé“ madonky je také zmiňováno několik osob: roku 1951 farář P. J. Pospíšil ze Šternberka, v roce 1957 historik umění Bohumil Samek, v roce 1958 A. Kutal, který ji tehdy pojmenoval a odborně ocenil. V publikaci Ivo Hlobila *Šternberská madona – krásná socha krásného slohu* (Šternberk 2007) se uvádí, že byla socha objevena roku 1957, a to v sakristii vesnického filiálního kostela v Babicích díky laskavosti P. Pavla Randýska, faráře v Litenčicích, tehdy kaplana šternberského faráře v Babicích. Tento údaj o nálezu též převzaly různé internetové zdroje (včetně Wikipedie). Národní památkový ústav Praha Šternberskou madonu jako národní kulturní památku zařadil do Katalogu památek (Šternberská madona, katalogové číslo 165 1942676).

PhDr. B. Samek kdysi líčil v dobovém pořadu Michala Prokopa *Krásný ztráty*, ale i v jiných rozhovorech s dotazy na téma nálezů Šternberské madony, která madonku ve šternberském chrámu Zvěstování Panny Marie v roce 1957 objevil a vyfotografoval s pomocí své budoucí manželky, která přitom aranžovala pozadí sošky jeho vysvěceným hubertusem... Někteří babičtí i šternberští pamětníci tvrdí, že sošku madonky přivezl do Šternberka P. J. Pospíšil již v roce 1951, na internetových stránkách se v poslední době setkáme také se sdělením, že sošku madonky P. J. Pospíšil přivezl do Šternberka na trakaři až v roce 1954, a do té doby byla na místě svého nálezů bez povšimnutí...

Příběh Šternberské madony, gotické sošky neznámého autora, je tedy ve spojitosti s letopočtem jejího objevení, místem nálezu a jménem jejího „objevitele“ i v odborné publicistice zúročen různorodě; podstatné však je, že tento, v Babičích objevený klenot gotického umění, přečkal těžké doby naší národní historie (včetně let padesátých, která náboženskému citění obyvatel a církvím nepřála) a že nedošlo k jeho zničení v oněch časech obecného nezájmu o umění, zvláště s duchovní tematikou.

Umělecky ztvárněný symbol nezemské ženské krásy, hluboké mateřské lásky a milosrdného odpuštění v podobě Šternberské madony je mistrovské dílo, obdivují je lidé i za hranicemi naší vlasti. Lidé věřící uctívali Pannu Marii od nepaměti jako světici a Bohorodičku a ve svých modlitbách ji prosili o pomoc a přímluvu u Boha. Oslovuje ji např. i druhá nejznámější křesťanská modlitba po Otčenáši (Zdrávas čili Andělské pozdravení), která se vyskytuje i v mutaci latinské, anglické, německé, italské a španělské. Českou mutaci nepochybně všichni známe:

*Zdrávas, Maria, milosti plná,  
Pán s tebou;  
požehnaná ty mezi ženami  
a požehnaný plod života tvého, Ježíš.  
Svatá Maria, Matko Boží,  
pros za nás hříšné  
nyní i v hodinu smrti naší.*

Šternberská madona reprezentovala gotické výtvarné umění na řadě významných výstav:

1966: *Les Primitifs de Bohême, L'art gothique en Tchécoslovaquie 1350–1420*, Brusel, Rotterdam.

1970: Měla být součástí výstavy české gotiky v Paříži, která se kvůli nástupu normalizace neuskutečnila.

1978: *Die Parler und der schöne Stil*, Schnütgen Museum Kolín nad Rýnem (uspořádaná Antonem Legnerem u příležitosti šestistého výročí úmrtí Karla IV.).

1999: *Od gotiky k renesanci – Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, Muzeum umění Olomouc.

2000: *Ultimi fiori del medioevo – dal gotico al rinascimento in Moravia enella Slesia*, Palazzo Venezia, Řím.

2005: *Prague – The Crown of Bohemia*, The Metropolitan Museum of Art, New York (v Metropolitaném muzeu v New Yorku patřila do kolekce 160 děl českého gotického umění z doby Lucemburků).

2006: *Karel IV., císař z Boží milosti – Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1343*, Pražský hrad.

2006: *Slezsko, perla v české koruně – Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů*, Národní galerie v Praze, Valdštejnská jízdárna.

2014: Ve dnech 10. 3. až 7. 9. 2014 byla instalována na výstavě v pražském Anežském klášteře spolu s replikou Krumlovské madony, gotickou sochou sv. Petra ze Slivence (Slivice) a dvěma gotickými díly z rakouského muzea v Logangu. Je zde nyní trvale vystavena v expozici středověkého umění.

Koncem dubna 2005 byla Šternberská madona prohlášena národní kulturní památkou.

Originál sošky Šternberské madony byl Římskokatolickou farností Šternberk a prostřednictvím olomouckého Muzea umění zapůjčen do stálé



expozice Arcidiecézního muzea v Olomouci, kde se nachází ve sbírce středověkého umění. Stala se logem tohoto muzea.

Mimoto existují její četné repliky, např. ve Šternberku jsou nyní umístěny na zdejším hradě, v kostele i v bývalém augustiniánském klášteře. Byly zhotoveny bílé sádrové i patinované odlitky, a to jak staršího, tak novějšího typu madonky, v posledních letech vznikají také kopie z umělého kamene a dřeva. Sošku Šternberské madony zachycují rovněž propagační turistické materiály a okénkové pohlednice města.

V řadové zástavbě jednopatrových historických domů ve Šternberské Bezručově ulici čp. 4 můžeme vidět jednu z dalších replik Šternberské madony. Bělostná soška madonky je od 90. let minulého století umístěna v nehluboké prosklené nische na průčelí tehdy rekonstruovaného soukromého domu.

Hold Šternberské madoně vzdal před léty i olomoucký PhDr. Leoš Friedl (nar. 1935), jenž úspěšně vedl v letech 1981–2007 Smíšený pěvecký sbor

Šternberk. Tento uznávaný dirigent byl též komponistou řady drobných skladeb a sborových písní. Kontakty s městem a jeho pozoruhodnostmi se mu staly inspirací pro tzv. *Šternberské miniatury*: *Město svahů Ecce Homo* (1982), *Čas – tempus fugit* (1983), *Šternberská madona* (1983), *Sojkova zatáčka* (1987).

Pokloňme se krásné Šternberské madoně alespoň symbolicky, slovy PhDr. Leoše Friedla, i my čtenáři.

Leoš Friedl, *Šternberská madona* (z cyklu *Šternberské miniatury*, text pro Smíšený pěvecký sbor ve Šternberku, 1983):

*Věky už shlíží klidný tvůj úsměv,  
na rukou s dítětem nezdáš se velká,  
Madono ze Šternberka.  
Co už tu před tebou postálo lidí,  
prostých i vznešených, zdravých i nemocných,  
pro všechny úsměv zbyl,  
Madono ze Šternberka.  
A co nám prozradíš z lásky své zmučené,  
že není srdce tvé opravdu z kamene,  
Madono, Madono ze Šternberka.*

---

**Vlasta Hlůzová** (\* 1935) žije ve Šternberku, kde také působila jako učitelka na základní škole (aprobace český jazyk, dějepis, výtvarná výchova). Zabývá se kulturní historií šternberského regionu.

» [bronslav-hluza@volny.cz](mailto:bronslav-hluza@volny.cz)

## Všichni padlí letci míří do nebe

Příběh Jaroslava Lančíka (1921–1941)

FILIP GREGOR

V letošním roce uplynulo 100 let od narození a zároveň 80 let od úmrtí přerovského rodáka a letce RAF Jaroslava Lančíka. Jeho jméno je spojeno především s leteckým neštěstím, které se odehrálo v roce 1941 nad Lower Park Farm u britského městečka Mere. Co dalšího se ale skrývá za osudem tohoto mladého letce, kterého v Přerově připomínají tři pamětní desky?

### **Mládí a studentská léta**

Jaroslav Lančík se narodil 12. května 1921 v Přerově. Jeho otcem byl tamní obecní funkcionář František Lančík, jeho maminkou pak žena v domácnosti Hermína (roz. Dvořáková). Společně s rodiči a sestrou Evou vyrůstal v jednopodlažním rodinném domě čp. 1880 na dnešní ulici Lančíkových. Po studiu obecné a měšťanské školy nastoupil v roce 1936 na přerovskou Obchodní akademii. Zdatný obchodník se z něj ale nestal. Po vypuknutí 2. světové války studium přerušil a zapojil se společně se svými rodiči do odbojové činnosti, jež stála všechny členy rodiny kromě otce život.

### **Začátky v zahraničním odboji ve Francii**

Brzy poté, co odešel Jaroslavův otec do zahraniční armády (červenec 1939), dospěl s matkou k názoru, že i on by ho měl z důvodu bezpečnosti následovat. Samotný přechod byl naplánován na 31. prosince 1939. Skupina ve složení Jaroslav Lančík, Jaroslav Tomčík a Vojtěch Bubílek dorazila tzv. balkánskou cestou začátkem března 1940 do francouzského města Agde, kde se již organizovala čs. armáda na západě. Jaroslav byl ihned odveden a pod číslem F-2327 jako nejmladší voják zařazen k telegrafní rotě. Opět se setkal se svým otcem a na velitelství odevzdal kód pro příjem šifrovaných zpravodajských sdělení. Využit však z důvodu nefunkčnosti nebyl. Jaroslav operoval na území Francie těsně do její kapitulace 25. června 1940. Následně byl stažen a společně s dalšími vojáky evakuován do Anglie, konkrétně do tábora Cholmondeley u Chestru.

### **Střelcem u britské 311. bombardovací perutě**

Jaroslav se v Anglii chtěl zařadit mezi letecký personál. To se mu nakonec po přijetí přihlášky

podářilo. Poté, co splnil telegrafní a střelecký kurz, byl dne 14. března 1941 zařazen v hodnosti četaře k 311. bombardovací peruti (základna Honington) na pozici zadního střelce. Na této pozici ale nechtěl zůstat trvale. Chtěl si dokončit středoškolské vzdělání a poté nastoupit do pilotní školy, kde se z něj po splnění šestiměsíčního kurzu měl stát stíhací pilot. Také chtěl do konce války získat vojenskou hodnost poručík-stíhač. Ani jeden z těchto plánů se mu však splnit nepodařilo.

### Osudný let

Pravidelné operační lety Jaroslavovy posádky probíhaly vždy úspěšně. Výjimkou se však stal noční let z 1. na 2. července roku 1941. Jejich Wellington Mk. IC R1516 (KX-U) při návratu z akce nereagoval na výzvu britské pozemní stanice k identifikaci, byl proto považován za nepřátelský a ihned na něj byla vedena ostrá palba. Nakonec byl sestřelen a všech šest členů posádky zahynulo, tzn. první pilot Oldřich Helma, druhý pilot Antonín Plocek, navigátor Richard Hapala, telegrafista Adolf Dolejš, přední střelec Jaroslav Petrucha a zadní střelec Jaroslav Lančík. Tři dny trvalo, než se podařilo všechny identifikovat. Jaroslavův otec se s touto tragédií nikdy nesmířil. Dne 6. července proběhl pohřeb. Ostatky pěti letců byly uloženy do dvou společných hrobů č. 6-121 a 6-123 na hřbitově Old-Sarum v Salisbury. Pouze ostatky Jaroslava Lančíka byly se souhlasem anglických vojenských úřadů převezeny do krematoria v Southamptonu, kde byly následně zpopelněny. Až dlouho po válce byly uloženy do rodinného hrobu rodiny Lančíkových na městském hřbitově v Hulíně. Příběh Jaroslava Lančíka se uzavřel v 90. letech, kdy byl „In memoriam“ povýšen do hodnosti podplukovníka ve výslužbě.



Jaroslav Lančík v uniformě letce, Leamington 1941.  
Zdroj: SOKA Přešov.

### Závěr

Jaroslav Lančík nalétal coby pilot celkem 200 operačních hodin. Měl smysl pro spravedlnost, rád sportoval a na ruce nosil zlatý prsten od matky, kterého si velmi vážil. Zemřel ve věku 20 let během leteckého neštěstí. S touto tragédií se nikdy nesmířil jeho otec, který se v roce 1942 dozvěděl další



Jaroslav při cestě do zahraničního vojska. Bejrút, 5. 2. 1940, sedící zleva Rudolf Husár, Josef Juříček; stojící zleva Jaroslav Lančík, Rudolf Mašek, Petřík. Zdroj: SOkA Přerov.

ránu – o popravě své manželky Hermíny a po válce i o popravě své dcery Evy. Na jejich památku vysadil na zahradě svého domu tři smrky, které měly symbolizovat tři zmařené životy. Tyto smrky zde dnes ale již nenajdeme, byly pokáceny. Vzpomínku na těžký osud rodiny Lančíkových dnes v Přerově připomíná jedna z ulic nesoucí jejich jméno nebo přímo Jaroslavovo jméno na dvou pomnících obětem 2. světové války v ulici Čechova a třídě Generála Janouška a jedné pamětní desce uvnitř budovy Obchodní akademie v Bartošově ulici.

### Zdroje

Údaje čerpány z archiválií SOkA Přerov (fond Lančík František), VHA Trnava (fond Kmenové doklady), publikací autorů Jiřího Rajlichy a Jaroslava Tomčíka a webových stránek Spolku pro vojenská a pietní místa a Klubu vojenské historie 276th Sqdn. (reenacted) RAF.

---

**Filip Gregor** (\* 1993), rodák z Přerova, od roku 2019 pracuje v Muzeu a galerii v Prostějově na pozici historik, kurátor sbírky Literární památky. Zabývá se regionálními dějinami a tematikou prostějovských Židů.

» [fgregor@muzeumpv.cz](mailto:fgregor@muzeumpv.cz)

# Za rodinou Nikoly Šuhaje do Jeseníků.

Jak se žije se jménem legendárního karpatského zbojníka

MATĚJ MATELA

**Z**de jest tedy onen mackbethovský příběh o nezranitelném Šuhajovi, o loupežníku Nikolovi Šuhajovi, který bohatým bral a chudým dával a nikdy nikoho nezabil leč v sebeobraně nebo ze spravedlivé msty. Neboť to jsou ctnosti všech zbojníků celého světa v zemích, které ještě dovedou milovati loupežníky a ctíti je jako národní hrdiny.“ (Ivan Olbracht: *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha 1933, s. 12.)

Letos 16. srpna uběhlo rovných 100 let od chvíle, kdy se polonina Žalopka, vypínající se nad tokem říčky Suchar, zbarvila krví dvou bratrů z nedaleké Koločavy. Jejich vrazi a zároveň bývalí druhové ve zboji, Adam Ivanič, Danilo Markus a Ivan Burkalo, v tu chvíli jistě netušili, že svými sekerami a puškami právě zahájili zrod fenoménu Nikola Šuhaj. Příběhy o činech koločavského kriminálního by snad z chudých rusínských chalup časem vymizely, kdyby sem o deset let později nezavítal český spisovatel Ivan Olbracht (1882–1952), kterého Šuhajova osoba zaujala natolik, že se rozhodl její osudy literárně zpracovat. Svůj baladický román *Nikola Šuhaj*

loupežník vydal o dvě léta později a ihned s ním slavil úspěch. Zároveň tím jménu Šuhaj zajistil pevné místo v české kulturní sféře, o čemž svědčí nejen stále nová vydání této knihy, ale i četná divadelní představení o Šuhajových osudech (nejznámější je bezesporu Uhdeho *Balada pro banditu*), filmové adaptace, hudební nosiče či reportáže na internetových zpravodajských serverech referující o současném životě v někdejší nejvýchodnější výspě ČR, o Koločavě a samozřejmě o stopě, kterou v tomto kraji Šuhaj zanechal. Literárně velice zdatně vystavenému příběhu o lásce a zradě, jenž se odehrává v panenském prostředí ukrajinských Karpat, je skutečně těžké nepropadnout, nicméně – stejně jako u mnoha dalších kriminálních živelů – je třeba mít na zřeteli, že ani v případě Šuhaje se jeho „druhý život“ s realitou příliš neshoduje...

Etnograf Adam Votruba ve své publikaci *Pravda u zbojníka. Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě* (Praha 2010) definuje zbojníka jako osobu, která za života provozovala obyčejnou kriminální činnost bez jakýchkoliv vyšších motivů, avšak z níž se po její smrti díky bohaté fantazii lidové

slovesnosti postupně stane kladný hrdina bojující za sociální spravedlnost (k tomuto jevu často dochází právě v karpatských oblastech). Ústní tradice, předávaná a utvrzovaná generacemi vypravěčů, pak vytvoří legendu většinou natolik pevnou, že zcela překryje fakta. Nikola Šuhaj se tak zařadil po bok slovenského Juraje Jánošíka, beskydského Ondráše, maďarského Rózsy Sándora, ukrajinského Oleksy Dovbuše a dalších banditů, od nichž se Šuhaj svými přísouzenými atributy nijak neliší: také on prý chudým bral a bohatým dával, ani jeho nebylo snadné polapit, neboť byl očarován kouzlem, také on nastřádal poklady nevýslovné hodnoty a ve výčtu bychom mohli pokračovat. Olbrachtovi tak plně



stačilo jen naslouchat frustrovaným rusínským horalům, kteří si v osobě Šuhaje vytvořili mytického vykupitele z těžkého života, a jejich barvitě líčení ve své románové fikci rozvinout. Dnes tak můžeme hovořit o dvou Šuhajích – vybájeném, jenž bojoval proti útisku pánů a vzbuzoval naději na lepší zítřky, a o tom reálném, který přepadal, loupil a zabíjel.

### **Nejmladší bratr slavného zločince**

Následující řádky jsou důkazem pravdivosti známého rčení o tom, že svět je malý. Budeme-li se totiž chtít vydat po stopách Nikolvy Šuhaje, nemusíme cestovat až na Podkarpatskou Rus, do kraje medvěďů, divokých lesů a stále živého folkloru. Stačí zamířit do Široké Nivy, vesnice o necelých šesti stech obyvatelích ležící mezi Vrbnem pod Pradědem a Bruntálem. Právě tam totiž najdeme dům, jehož majiteli jsou dva Nikolovi přímí synovci.

Nemohu si odpustit být na chvíli osobní. Široká Niva je místo, kde jsem strávil značnou část svého dětství. Chalupa mých prarodičů shodou okolností sousedí právě s domem, kam jsem jako malý kluk velice rád docházel na besedy k Ljubě Šuhajové, sympatické a dobrosrdečné stařence, jež byla vdovou po Nikolovu nejmladším bratrovi Andrejovi. Třebaže ona sama Nikolu osobně nepoznala, již jen díky její existenci pro mě podkarpatoruský zbojník od raného věku lavíroval mezi postavou zahalenou mlžným oparem fikce a člověkem z masa a kostí. V jak reálných konturách pak Nikolu museli vnímat ti, kteří zažili Andreje Šuhaje...

Andrej Šuhaj (1914–1985) se narodil jako nejmladší dítě koločavského rolníka Petra Šuhaje

Takhle Andreje Šuhaje zvěčnil známý fotograf Milan Šusta. Zdroj: *Mladý svět*, 4. 12. 1979, s. 10.

a jeho manželky Hafie, rozené Pištové. Završil tak dlouhou řadu dětí, na jejímž počátku stál o šestnáct let dříve právě Nikola. Jakmile divoká atmosféra rozvířená kriminální činností nejstaršího syna po jeho smrti postupně utichla, život rodiny Šuhajových se v průběhu meziválečného období v podstatě – snad kromě zvýšené pozornosti československých úřadů – nijak neodlišoval od drtivé většiny podkarpatoruských obyvatel. Z každodenní tvrdé dřiny, ať už v lese, či na vlastních málo úrodných polích, vytrhovaly chudé Rusíny pouze návštěvy kostela, narození potomků, svatby anebo pohřby. O realitě venkovských oblastí Podkarpatské Rusi ostatně velice věrně pojednal několikrát zmíněný Olbracht ve svých románech i reportážích.

Zřejmě v období okolo vypuknutí druhé světové války se Andrej Šuhaj ocitl v některém ze sovětských gulagů. V komunistických lágrech tehdy skončilo mnoho Rusínů, kteří po anexi Zakarpatí Maďarskem zvolili útěk do SSSR s cílem zapojit se do odboje. Sovětské úřady však na tyto utečence pohlížely jako na maďarské občany a takto s nimi i zacházely. Zdali se dezerce stala příčinou uvěznění i Andreje Šuhaje, nebo v tom sehrál roli jiný důvod, zůstává prozatím tajemstvím, ze Sibíře si nicméně odnesl celoživotní silnou averzi vůči komunistům (např. netrpělivě očekával chvíli, kdy „Stalin konečně zdechne“, a až do smrti po večerech poslouchal Rádio Svobodná Evropa). Zmíněný restriktivní přístup Sovětů k rusínským utečencům se zčásti změnil až s vypuknutím sovětsko-německé války roku 1941, kdy se stovky propuštěných Rusínů přidaly k 1. československému armádnímu sboru generála Ludvíka Svobody. To byl případ i Andreje Šuhaje. Se svou jednotkou se jako tankista účastnil bojů „od Kyjeva až po Duklu“ (Vasil Jovbak: *Pravda*

*o 1. čs. tankové brigádě v SSSR*, 2. díl. Kroměříž 2000, s. 707.). Z války si odnesl neuvěřitelné vzpomínky i lehkou hluchotu způsobenou výbuchem. Jeho velitele na něj později vzpomínali jako na odvážného, poctivého a spolehlivého bojovníka. Mimochodem když na podzim roku 1961 projížděl Širokou Nivou generál Ludvík Svoboda, mířící tehdy na Javorníko, nechal zastavit u místní hospody, aby Šuhaje a další chlapce Ukrajince z protifašistického odboje pozdravil a připil si s nimi vodkou na zdraví.

Šuhaj coby voják se dokonce dostal i do literatury. Krátký odstavec mu ve svém beletristicko-dokumentárním díle *Bylo jim devatenáct. Osudy bojovnic Svobodovy armády* z roku 1975 věnovala spisovatelka Růžena Lukášová: „*Matka, ta dětem zpívala. Vyprávěla jim pohádky. Nejraději měly ‚pohádku‘ o Nikolovi Šuhajovi. Až jim povím, že nejmladší bratr Nikolky, Andrejko Šuhaj, také ušel a také se dal na vojnu! Viděla jsem ho: krásný chlapec, svižný, tmavovlasý, se smělýma očima v snědě tváři. Právě tak jsem si v dětství podle maminy ‚pohádky‘ představovala Nikolku; Andrejko prý mu z oka vypadl. Byl příkazníkem velitele pěší roty, který si Andrejka jako bystrého, odvážného a věrného vojáka nemohl vynachválit. Vojáci o něm rádi vyprávěli. Ve Vasilkovu, kam jsme se po dobytí Kyjeva přesunuli, uvázla jejich rotě někde kuchyně. A tak Andrejko ještě se dvěma chlapci rotě pomohl: vyfoukli fricům dva vykrmené čuníky.*“ (s. 197)

Do Široké Nivy (tehdy ještě Bretnova, něm. Breitenau) se Andrej dostal s koncem druhé světové války. V podhůří Jeseníků pracoval jako lesní dělník a s manželkou Ljubou, rozenou Gluščenkovou, vchoval dva syny, Vasila a Josefa. Přestože pozornost veřejnosti nevyhledával, svým příjmením nutně vzbuzoval zájem. O vzpomínky na staršího

bratra se tak – i přes svou samotářskou a zádumčivou povahu – několikrát podělil. Roku 1979 za ním např. přijel novinář Karel Moudrý, který dojmy ze své návštěvy následně přetavil do čtyřdílného podzimního seriálu pro *Obranu lidu* a článku pro oblíbený časopis *Mladý svět*. Moudrého texty se staly významným zdrojem i pro tento článek.

### Z Nikoloy šel strach

Když Nikolu a bratra Juru ubili, bylo Andrejovi pouhých sedm let. „*Vidím postavu, tvář, ale nemůžu si vzpomenout na to, co říkal. Ale vidím ho jasně,*“ odpovídal Andrej na otázku, jak si na Nikolu pamatuje. „*Vím ještě, že měl obrovskou sílu. Ten kdyby mě jednou rukou vzal, tak mě přes borovici přehodil,*“ smál se Andrej, z jehož perfektní češtiny by málokdo poznal ukrajinský původ. Co si však vybavoval naprosto přesně, byly plameny šlehající z jejich chalupy, kterou několik dní před Šuhajovým koncem zapálili četníci v obavách, aby se tam hledaný neukryl. Stejný osud mimochodem potkal i stavení Eržiky, Nikolovy ženy. Rozšafný Petro Šuhaj však za pomoci sousedů stavení zase brzy postavil.



Jediná dochovaná fotografie Nikoloy (vlevo) a Jury Šuhajových pořízená krátce po jejich zabití. Zdroj: Wikimedia Commons.

„*Ze všech sourozenců jsem mu byl prý já nejvíce podobný*“ dodával ve shodě s výše uvedeným citátem z knihy R. Lukášové starý Andrej. Nezbývalo než mu věřit, neboť z jediné dochované Nikolovy fotografie se o jeho tváři (kromě černých vlasů a knírku) mnoho nedozvíme. V nátuře by se však, podle vzpomínek Andrejových současníků, nějaké ty podobnosti s Nikolou opravdu našly – nejmladší Šuhaj byl rovněž znamenitý střelec, který prý nikdy neminul, zároveň se ale jednalo přinejmenším o podivínského člověka, s nímž nebylo vždy jednoduché vyjít. Obraz, kdy zamračen kráčí Širokou Nivou s neodmyslitelnou sekerou zavěšenou na paži, se vryl do paměti každému, kdo jej poznal.

Když se Andreje na nejstaršího bratra ptali, většinou tazatele odkázal na svého spolubojovníka z armády Michala Ivaninu (1912–1983), jemuž přátelé říkali Miška (o něm více viz Matěj Matela: *Partyzán s velkým karpatským srdcem. „Brateček“ Michal Ivanina ze Široké Nivy*. Sborník bruntálského muzea 2021). Tento rodák z vesnice Ruska Mokra, jež leží necelých 20 km od Koločavy, byl



Na vstup do koločavského skanzenu dohlíží socha Nikoloy Šuhaje, která nese zřetelné prvky idealizace. Foto: Roman Šulc.



o téměř dva roky starší než Andrej, a na Nikolu si proto vzpomínal o něco lépe – dle svých slov mu prý dokonce pásl krávu. „*Jednou přišel [Nikola – pozn. autora] do vsi a povídá: Umíš pást jalovičku? Umím, já na to. Dobře, řekl, když mi budeš pást jalovičku, dám ti nové boty. Boty, to byla velká vzácnost a tak já zase: Kde bys pro mě sehnal boty, Nikolko? A on se smál: Zabojuju a budou boty. A byly. Já pásl jalovičku, Nikola si, bratečku, chodil pro mlíko a já měl boty,*“ vzpomínal po desítkách let Miška Ivanina, v jehož paměti zůstal Nikola zapsán jako veselý chlapík, který si vykračoval po poloninách s flintou fešácky přehozenou přes rameno a prozpěvoval si písničku. Kterou ale, to už si Ivanina nepamatoval.

Vzpomínky Andreje Šuhaje i Michala Ivaniny na slavného zbojníka mají výrazně útržkovitý charakter a je otázkou, nakolik se zakládají na skutečnosti a do jaké míry byly podvědomě ovlivněny obrazem, jaký zbojníkovi přisoudil pozdější veřejný diskurz (viz kupř. Andrejova vzpomínka na Nikolovu obrovskou sílu, tj. atribut, který bývá připisován všem zbojníkům). Ani všeobecná glorifikace Nikolvy Šuhaje však žádného z pamětníků nedokázala přimět k tomu, aby zamlčeli podstatnou věc – oba (Andrej pak mnohem silněji) si vybavovali tíživou atmosféru strachu, kterou Nikola svou přítomností vyvolával. Jejich svědectví o tom, že se Šuhaje vedle bohatších obyvatel Koločavy obávali i chudí chalupníci, a dokonce vlastní rodina, tak jen potvrzuje skutečnost, že zde nehovoříme o spravedlivém sjezdavateli sociálního pořádku, ale o obyčejném kriminálníkovi. Tento fakt ostatně plně koresponduje s vytvářením zbojnické legendy, kdy pozdější obdiv dané venkovské komunity k banditům neplyne pouze z materiálních benefitů či pocitu ochrany,



Andrej Šuhaj na sklonku druhé světové války jako jeden z příslušníků Svobodovy armády. Zdroj: Slezské zemské muzeum.



Josef Šuhaj se svému otci Andrejovi velice podobá. Takže vlastně i Nikolovi... Foto: autor článku.

ale je značnou měrou formován právě obavami z lupičovy osoby jako takové – vždyť co lépe podní-  
tí lidskou obrazotvornost než strach...

### **Stigma Šuhaj (?)**

Že na Nikolu neměli příliš pozitivní názor ani jeho nejbližší, mi potvrdil Andrejův mladší syn Josef Šuhaj (nar. 1947), který v 70. letech Koločavu navštívil spolu s otcem (do rodné vsi se Andrej vracel pravidelně). *„Když jsme se tam potkávali s mými strýci a tetami, nepamatuju si, že by někdo z rodiny o Nikolovi mluvil v dobrém. Pokud se tedy o něm vůbec chtěli bavit. Starší otcův bratr Josef, můj jmenovec, to okomentoval výstižnými slovy, že Nikola nepřinesl do rodiny nic, jen zlo.“*

Na otázku, jak on sám vnímá skutečnost, že je synovcem legendy, pak Josef Šuhaj odpovídá: *„Být příbuzným Nikoloy Šuhaje se mi líbilo možná napo-  
sledy jako malému klukovi, kdy jsem se tím mohl  
ohánět při různých hrách s kamarády. Postupem  
doby jsem ale zjistil, že není na co být hrdý. Jakýmsi  
mezíkem se pro mě stala ta Koločava a rozhovory  
s těmi, kteří si Nikolu pamatovali.“* S nadsázkou  
pak říká, že jediné chvíle, kdy této rodinné přízně

„využil“, nastávaly s kamarády v hospodě. Má-  
lokterý ze spolustolovníků mu totiž uvěřil, že je  
skutečně synovcem Nikoloy Šuhaje, načež se Josef  
s pochybovačem vsadil. V ten okamžik položil  
na stůl svůj rodný list, jímž svá slova prokázal  
a sázku – obvykle tekutého charakteru – vyhrál.  
Rodný list Josefa Šuhaje jsem zhlédl rovněž,  
a na vlastní oči se tak přesvědčil, že svět je sku-  
tečně malý, jestliže si člověk může v ranním oparu  
letní zahrady popovídat se synovcem jednoho  
z nejslavnějších zbojníků středoevropského prosto-  
ru. Zbojníků, o nichž sice všichni dobře víme, co  
byli zač, a přesto se často nejsme schopni ubránit  
sympatiím k té světlejší stránce, kterou jejich  
osobu obestřeli naši pradědové a kterou živíme  
i my sami – k romantické nespoutanosti zákonem,  
sepětí s přírodou a svobodě tak široké, jak rozlehlé  
jsou hřebeny Karpat.

*Zakukala zezulička  
u zelenom haju,  
čemu že te nevideti,  
Nikolo Šuhaju?*

(úryvek z podkarpatoruské lidové písně)

---

**Matěj Matela** (\* 1992) se soustředí na střípky kulturního dědictví původního německého obyvatelstva Jeseníků, zejména vysokohorských oblastí, stejně jako na osudy příslušníků národnostních menšin dosídlených sem po válce. Zabývá se výraznými regionálními osobnostmi či dějinami lesnictví. Působí jako odborný pracovník ve Vlastivědném muzeu Jesenicka.

» [matejmatela@seznam.cz](mailto:matejmatela@seznam.cz)

# Hmotné a písemné doklady k rekvizicím olomouckých zvonů za 2. světové války

LEOŠ MLČÁK

**R**ekvizice zvonů za druhé světové války probíhaly v roce 1942 také na území Velké Olomouce. Vládní nařízení o odevzdávání zvonů pro válečné účely publikovalo Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností v Praze 26. listopadu 1941. Současně, po dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty, byl všem okresním úřadům, politickým expoziturám, Magistrátu hlavního města Prahy a vládním komisařům v Brně, Olomouci a Ostravě zaslán prováděcí manuál. Podle těchto pokynů měly být odevzdány všechny bronzové zvony, jejichž hmotnost převyšovala jeden kilogram. Vyňaty z rekvizic měly být zvony signální a zvony uložené již před uvedeným nařízením v muzeích. Všichni majitelé zvonů byli povinni trojmo vyplnit zasláné dotazníky a do osmi dnů ode dne doručení je vrátit rozesílateli.

Podle tohoto stanoveného časového harmonogramu byli jednotliví majitelé povinni zvony nahlásit a okresními úřady vrátit rozeslané ohlašovací listy. Tyto vyplněné listy měly být do 20. ledna 1942 zaslány ve trojím vyhotovení územně příslušnému památkovému úřadu, což byl v případě Olomouce Památkový úřad v Brně. Ohlašovací list pro bronzové zvony měl k vyplnění jedenáct

rubrik. Deset jich vyplňovali majitelé, jedenácté obsahovalo zvonu přidělenou kategorii ochrany. Vyplněna měla být váha v kilogramech, dolní průměr, výška, ladění, rok vzniku a jméno zvonaře, část nápisu, použití, způsob zavěšení a informace z jakého důvodu byl zvon ponechán při rekvizici za první světové války. Jeden z ohlašovacích listů zůstal uložen u památkového úřadu, dva zbylé byly odeslány Ministerstvu obchodu.

V zasláných výkazech byly zvony rozděleny do čtyř skupin, a to podle svého stáří, historické a uměleckohistorické hodnoty. Zvony nejnižší hodnoty byly označeny písmenem A, zvony nejcennější písmenem D. Zvony označené písmenem A byly určeny k okamžitému rozliti, zvony skupiny B tvořily na shromaždištích první spotřební rezervu a zvony skupiny C byly určeny k delšímu skladování na sběrných místech. Zvony kategorie D měly být pro svou uměleckou, historickou nebo hudební hodnotu zachovány a ponechány na místě. Na pláště krků rekvírovaných zvonů bylo barvou čitelně zapsáno místo a okres, z něhož byl zvon odebrán. Na ústředních sběrných místech, v Praze a v Ostravě, byly pak zvony podle šablony označeny značkou shromaždiště a pořadovým číslem.

Na ministerstvu se kontroly a konečného třídění ujal pracovní výbor, který byl složen ze zástupců Ústředního svazu řemesla pro Čechy a Moravu a odborníka památkového úřadu. Podle potřeby mohl předseda pracovního výboru, jmenovaný ministrem průmyslu, obchodu a živností, přizvat k poradám i jiné osoby, zejména zvonáře. U okresních úřadů byl zřízen pomocný výbor pro bronzové zvony. Jeho předsedou byl okresní hejtman. Ten jmenoval dva členy pomocného výboru. Jednoho na návrh okresní jednoty živnostenských společenstev, druhého na návrh památkového úřadu. Dva zkontrolované, upravené a orazítkované ohlašovací listy byly vráceny okresním úřadům, které byly pověřeny organizací plánované rekvizice ve výkazech k tomu vybraných zvonů. Je přirozené, že došlo k řadě intervencí, zejména farních úřadů, jimž bylo ojediněle vyhověno.

Každá farnost nebo náboženská obec měla nakonec právo ponechat si jen jeden funkční zvon.



Negativní sádrový otisk plastické výzdoby zvonu ze sbírky odlitků Vlastivědného muzea v Olomouci. Foto: Leoš Mlčák.

Zvony skupiny D zůstaly na svých místech, zvony ostatních skupin byly sejmuty a dopraveny na předem stanovená shromaždiště. Velká shromaždiště, jak již bylo uvedeno, byla v Praze na Maninách a v Ostravě. Z Prahy byly zvony dopravovány lodí do centrálního shromaždiště v Hamburku, v Ostravě měly být zvony roztaveny v tamních hutích. Protože hrozil postupný zánik všech rekvírovaných zvonů, byla po zkušenostech s rekvizicemi za první světové války prováděná jejich dokumentace.

Na brněnském památkovém úřadu tuto dokumentaci koordinoval jeho ředitel doktor Karel Friedrich Kühn (1884–1945), který počátkem roku 1942 zaslal všem zainteresovaným památkovým konzervátorům a jejich pomocníkům účastníkům se soupisu metodické pokyny, které obsahovaly vedle informací o typologii, historickém vývoji zvonů, také praktické návody k pořizování sádrových odlitků a fotografování. Zvony určené k rekvizici měly být co nejlépe popsány a vyfotografovány. U vybraných částí jejich plastické výzdoby měly být provedeny jejich sádrové odlitky. Ojediněle byly provedeny i kartáčové otisky starších nápisů. Pořizování této dokumentace ale nesměly zdržovat předem stanovené termíny prováděných rekvizicí.

V Olomouci se do průzkumu, evidence a dokumentace místních zvonů zapojil muzejní pracovník Robert Smetana a městský archivář Alfred Lehmann. Smetana si vytvořil vlastní formulář, do něhož byly přepsány informace zjištěné v terénu. Průzkum v terénu byl velmi náročný, protože přístup k některým zvonům byl velmi obtížný, což se týkalo zejména sanktusníků, hodinových cimbalů na radnici i věžiček některých kaplí z okrajových částí města. Vytvořený dokumentační soubor 70 zvonů byl uložen v městském muzeu a kopie

# Meldebogen für Bronzeglocken Ohlašovací list pro bronzové zvony

Politischer Bezirk: **Olmütz-Stadt**  
Politický okres:

Der Meldebogen ist unverzüglich an  
die Bezirksbehörde einzusenden.  
Ohlašovací list bude ihned zaslán  
okresnímu úřadu.

44  
35

Ort/Místo: **Olmütz** Straße, Platz/Tfida, náměstí: **Ring** Adolf Hitler-  
Nr./Čís.: Post/Pošta:

Name des Bauwerks/Název budovy: **Rathausgebäude**

Inhaber/Majitel: **Gemeinde Olmütz** Anschrift/Adresa:

Eigentümer/Vlastník: **Gemeinde Olmütz** Anschrift/Adresa:

(oder Vertretungsberechtigter/jeho osoba k nakládání oprávněná)

a*) Lfd. Nr. Řídkové číslo	b*) Gewicht in kg Váha v kg	c*) Größerer oder kleinerer Durchmesser in cm Největší nebo nejmenší průměr v cm	d*) Höhe bis zum Glockenrand in cm Výška až k okraj zvona v cm	e*) Ton Laťóní	f*) Gußjahr und Gießer Rek. kdy byl slit a jmeno zocane	g*) Glockeninschrift, soweit vorhanden Případně nápis na zvonu	h*) Verwendungs- zweck Použití	i*) Art der Aufhängung Způsob zavěšení	k*) Anzahl, ob u. n. aus welchem Grund die Glocke im Kriegs- 1914-1918 lassen wurde Čís. zda a z jakého důvodu byl zvon za války 1914-1918 pouštěn	Gruppe (von dem Meldeenden nicht auszufüllen) Skupina (nepřipíše ohlašova- tel)
1	unbekannt	172	67		1605 Meister Johann Bonoler	Gegossen worden 1605 sind diese Uhrschaalen auf Befehl Veit Steinhausl	Uhrschaalen d. Turmuhr	fest in Turmlaterne	Entfernung d. Schalen nicht möglich.	D C
2	..	96	37				..	..	..	
3	..	85	80		1603		Diese Glocke war eine Sturmglocke.			C
4	In der Kunstuhr befinden sich 16 Glocken im Durchmesser von 18 1/2 cm bei einer Höhe von 14 cm bis 40 Ø und 35 1/2 cm Höhe, als Glockenspiel. Diese Glocken sind gegossen von Peter Hiltzer in Wiener-Neustadt im Jahre 1899 und sind genau aufeinander abgestimmt. Dieses Glockenspiel wurde im Jahre 1914-1918 nicht abgenommen, da es ein fester Bestandteil der Olmützer historischen Kunstuhr ist.									

Ort/Místo: **Olmütz** Datum: **18.2.1942.**

(\*) Abkürzungen unzulässig! / Vysvětlivky viz na rubu listu!

12. II. 1942  
Im Auftrage:  
[Signature]  
[Stamps: POLYTESIS, OLMOUC, etc.]

Výkaz zvonů na olomoucké radnici. Zdroj: archiv autora.  
byla společně s fotografickou dokumentací zaslána na památkový úřad. Tak vznikl velmi cenný písemný doklad z válečných rekvizic olomouckých zvonů. Předností této poměrně rozsáhlé dokumentace, jejíž formulář obsahoval okótovaný nákras jednotlivých částí zvonů, jsou poměrně věrné opisy nápisů, částečný popis plastické výzdoby, základní rozměry a zjištění orientačního ladění nárazového tónu, což nebylo pro pozdějšího známého muzikologa Smetanu nijak obtížné. Na zabavené zvony

byla majitelům vydávána stvrzenka, *Empfangsbcheinigung*, s jejich udanou finanční hodnotou. Po válce se za rekvírované zvony předpokládala náhrada ve zvonovině, nebo v penězích. Olomoucké rekvírované zvony převzal olomoucký magistrát 15. června 1942. Byly odvezeny do Prahy a odtud lodí po Vltavě a Labi do Hamburku. Některé nerozlité zvony se po skončení války vrátily ze svých shromaždišť a byly buď vráceny původním majitelům, nebo poskytnuty náhradou jiným.

Druhým dokladem z rekvizicí olomouckých zvonů za druhé světové války jsou jejich sádrové odlitky, o kterých se dlouho nevědělo, zda jsou zachovány. Bedny s těmito odlitky byly nalezeny při stěhování detašovaného muzejního depozitáře z Choliny do Olomouce. Obsahují několik kusů odlitků vybraných zvonů, z nichž se některé vrátily po skončení války opět na svá původní stanoviště. Kromě olomouckých zvonů byly takto zdokumentovány i některé zvony z okolních obcí, což dokládá reliéf zvonu ze Štěpánova, ulitého roku 1650, který byl na své místo vrácen. Podobné sbírky odlitků vlastní i jiná muzea. Ke zvláště obsáhlým patří například sbírka sádrových odlitků zvonů v muzeu v Hradci Králové. Sbírkou 60 odlitků je uchovávána ve vyškovském muzeu, kde z nich byla dokonce uspořádána výstava. Přímo na místě byly ve věžích pořizovány sádrové formy s negativním otiskem plastické výzdoby, z nichž byly následně v muzeu odlévány jejich patinované sádrové pozitivy.

Jak byla dokumentace zvonů na místě tehdy náročná, nám přibližuje ve svých vzpomínkách její autor Robert Smetana. Cituji je podle přepisu olomoucké muzejní historičky Markéty Dolákové: *„V třesuté zimě jsme prolézali nejen věže v Olomouci, nýbrž i malé zvoničky s malými zvonky (jako např. zvoničku v Pavlovičkách aj.). [...] Na výběr a klasifikaci zvonů jsme neměli vliv a také ani faktické rekvizice jsme se neúčastnili. Fotografování zvonů bylo všude ztíženo minimálním odstupem od zvonů a účinně jsem si pomáhal v této práci tím, že jsem zvony fotografoval ,na slepó, totiž na formát 9/12 prastarým širokoúhlým objektivem z ohniskové vzdálenosti 112 mm, který bylo možno zaclonit na světelnost 1:70. Kameru jsem s otevřenou kasetou podle dané vzdálenosti nastavil a postavil na nějaký trám a co nejdále od zvonu a exponoval snímek tím, že jsem sňal víčko z objektivu. Napořád jsem takto získával dokonale ostrou kresbu celého zvonu.“*

---

**Leoš Mičák** (\* 1948), historik umění, absolvent FF UP Olomouc. Působil jako památkář v Památkových ústavech v Ostravě a Olomouci a jako kustod Muzea umění v Olomouci. Zabývá se dějinami barokního malířství, kampanologií a regionálními dějinami umění.

» mlcakleos@seznam.cz.

# Hraničtí čtenáři jsou nároční, důležité je zaujmout děti

**N**a naší další výpravě za knihovnamí Olomouckého kraje jsme se vydali do Hranic. Zde má na starosti Městskou knihovnu a její pobočky paní vedoucí Marie Jemelková. Budova knihovny prošla v minulých letech rekonstrukcí a samotná knihovna působí velmi útulně. Jak říká paní vedoucí, jen pěkné prostory nestačí, k uspokojení potřeb hranických čtenářů, kteří jsou prý velmi nároční, je toho potřeba mnohem víc.

## **Řekněte nám něco o historii hranické knihovny, kdy byla založena?**

Naše knihovna byla založena v roce 1894, ale již v roce 1811 místní vlastenec Josef Heřman Agapit Gallaš založil ze svých vlastních knih knihovnu. Půjčoval je všem zájemcům v Hranicích, takže to byla také svým způsobem veřejná knihovna, ale oficiálně zde byla založena knihovna v onom roce 1894. Já sama jí říkám stěhovací knihovna, protože během své historie se stěhovala snad desetkrát. Jen já jsem ji za svého působení stěhovala třikrát. Putovala různě po městě, byla v různých budovách a v současné budově je od roku 2002. To je rekord, že je v jedné budově skoro dvacet let.

## **Jak se vám to dařilo v době covidových opatření?**

Upřímně řečeno, byli jsme v tom jak ryba ve vodě, velmi rychle jsme se se všemi nařízeními vyrovnali. Měli jsme zavřeno, ale měli jsme i tak spoustu práce, zrekonstruovali jsme naši pobočku a udělali jsme revizi fondu. Hned, jak bylo možné půjčovat přes okno, tak jsme okamžitě tuto možnost využili. Čtenáři se na nás vrhli, občas se dokonce tvořily fronty, zájem byl veliký. Jsem ráda, že jsme dokázali okamžitě reagovat, obesílali jsme čtenáře mailem, že si mohou knihy zase u nás půjčit. Jen mě mrzí, že se nám kvůli covidu moc nevrátily děti. To je fenomén, který vidíme i v ostatních knihovnách.

Máme pro ně připraveno spoustu akcí, různé přednášky a dílničky, spolupracujeme úzce se školami, ale v tomto prostě ten covid zanechal určité stopy. Zvládli jsme v tom období rozvolnění uskutečnit velké pasování prvňáčků, to se nám povedlo a za to jsem ráda. Jsme také zapojeni do projektu MAP pro Hranicko zaměřený na čtenářskou gramotnost, spolupracujeme s pedagogy, prostě máme mnoho aktivit a programů zaměřených na děti.

### **Změnilo se nějak chování čtenářů?**

Čtenáři se obecně více přesunuli do toho online světa. Objednávky se v mnohem větší míře než dříve realizují přes internet. Zajímavé je, že nám ani v tom covidu neklesl počet výpůjček. Lidé si objednávali knihy stejně, jako když bylo normálně otevřeno, zřejmě se knihami zásobili, protože se obávali, že bude zase zavřeno. Dokonce loni padl rekord výpůjček, před svátky byla obrovská vlna výpůjček. Letos už ale tento trend tolik nepozorujeme, z hlediska čísel se obávám, že to bude horší.

### **Jak se dařily další akce určené veřejnosti, které za normálních okolností pravidelně organizujete?**

Covid nám narušil plány v oblasti kulturně vzdělávací činnosti. My se v knihovně zabýváme hlavně vzdělávacími přednáškami a také besedami s autory a spisovateli. Je zde velká konkurence, máme v Hranicích mnoho kultury, fungují zde divadla, spolky, atd. My nechceme jejich činnost duplikovat, takže jsme se našli ve vzdělávací činnosti.

Děláme přednášky o cestování, o různých zemích a cestovatelských projektech. Vybírám různé kontroverzní země, jako je Kongo, Severní Korea nebo ukrajinský Černobyl, prostě takové netradiční destinace. Také se mi líbí, když ti cestovatelé putují různými zajímavými způsoby, třeba na kole nebo jen tak pěšky. O tyto přednášky je vždy velký zájem. Pro děti také pořádáme pravidelné přednášky, zveme je v podstatě od mateřské školy až po deváté třídy, chodí sem i středoškoláci. Pořádáme nejrůznější besedy, autorská čtení, literární a výtvarné dílničky, hrají se zde deskové a společenské hry. Spolupracujeme s dalšími knihovnami a u nich se také inspirujeme.

### **Co nové technologie, například audioknihy?**

Audioknihy u nás nejsou nějaký velký trend, na ty se zeptá tak jeden člověk za půl roku. Lidé si koupili různé čtečky, ale sami říkají, že to není úplně ono, že prostě kniha je kniha. Audioknihy zase vnímám spíše jako pomůcku pro slabozraké, ale jinak mi to přijde docela pohodlné takto knihy





poslouchat, ten zážitek asi není stejný, jako když knihu čtete. My se snažíme maximálně vycházet vstříc našim čtenářům, pokud vidíme, že je o něco zájem, tak na to reagujeme, skutečně velmi nám na tom záleží. Audioknihy ale zatím nejsou u našich čtenářů žádané. Nejde o nějakou novou technologii, ale zmínila bych, že zde máme boxy na odložené knihy. Lidé do nich mohou dávat knihy, které už nechtějí mít doma. Má to velký úspěch, čtenáři sem chodí brát si knihy z těchto boxů. Třeba sami ani vůbec nejsou registrovaní v knihovně, ale na tyto knihy si chodí. Mně to nijak nevadí, jsem ráda, že lidé čtou a že se knihy nevyhazují.

### **Dá se nějak zobecnit, jak se vyvíjel zájem o knihovny v čase?**

Dá se říct, že v devadesátkách byl velký sešup, lidé přestávali chodit do knihoven, protože bylo kolem spousta nových lákadel, počítače, technologie, cestování atd. V novém tisíciletí se to začalo zlepšovat, lidé se do knihoven zase vrátili a jak jsem říkala, loni jsme dokonce dosáhli absolutní rekord asi o dvacet tisíc. Je to i tím, že je dostatek peněz na pořizování nových knih, to vidím jako zásadní předpoklad pro fungování každé knihovny. Naši hraničtí občané jsou nároční a jsem ráda, že nám město vyšlo vstříc a peníze nám na nové knihy poskytuje. Výsledkem pak je, že jsme nejnavštěvovanější kulturní zařízení ve městě. Knihovna je místem setkávání a povídání a jak říkám, hlavně chceme, aby se nám sem zase vrátily děti.

*Tomáš Chalupa*

◀ Interiér Městské knihovny  
v Hranicích. Foto: Tomáš Chalupa.



Knihovnu vede Marie Jemelková. Foto: Tomáš Chalupa.



Vstup do hranické knihovny. Foto: Tomáš Chalupa.

# Historici na cestách

Pracovní stáže zaměstnanců Vědecké knihovny v Olomouci v Německu, Polsku a na Slovensku

LUBOMÍR NOVOTNÝ, MARTIN HÁJEK

**C**eloživotní vzdělávání není pouhou formální frází, jež plní stránky periodik či powerpointových prezentací školitelů se cvičenými úsměvy obchodníka s deštěm. Každý rozumný zaměstnanec i zaměstnavatel ví, že bez propracovaného programu vzdělávání se dnes nelze obejít. Nejde jen o utilitární postoj, který si zaměstnavatel odškrtně jako splněný úkol, jenž po něm žádá doba, ani o nuceně splněnou aktivitu stran zaměstnance. Na celoživotním vzdělávání by měly mít zájem obě strany. Forma takového vzdělávání musí ovšem být smysluplná. V této oblasti lze za nejrozzumnější nástroj k rozvíjení a prohlubování kompetencí pracovníků považovat zahraniční stáže. Právě proto se Vědecká knihovna v Olomouci (dále VKOL) rozhodla využít dotace z programu „Erasmus+ MOBILITY AGREEMENT FOR ADULT EDUCATION STAFF“. Projektová žádost byla podána v roce 2019 s výhledem, že zahraniční mobility zaměstnanců VKOL proběhnou v roce 2020. Známé okolnosti spojené s vypuknutím pandemie covid-19 celý projekt osudově ovlivnily. Stihly se z něj uskutečnit pouze čtyři pobyty.

Zaměstnanci knihovny tak mohli navštívit pouze knihovny ve Stuttgartu, v Bratislavě, v Krakově a Kielcích.

## **V Krakově, Kielcích a Bratislavě**

Na podzim 2019 se zaměstnanec VKOL Martin Hájek, který se věnoval věcnému popisu (obsahové analýze) knih, vydal hned do tří zahraničních knihoven. Jeho hlavním cílem bylo seznámit se s metodami věcného popisu v sousedních zemích, které používají podobný systém práce. Vybral si tři knihovny, jejichž práce byla pro něj inspirativní – Univerzitou knižnicu v Bratislavě, Biblioteku Jagiellońskou v Krakově a Wojewódzkou Biblioteku Publiczną im. Witolda Gombrowicza v Kielcích.

Univerzitná knižnica v Bratislave byla založena v roce 1919 společně s první slovenskou univerzitou – Univerzitou Komenského. Přestože od samého počátku hrála roli univerzitní knihovny, nikdy nebyla přímou součástí univerzity. Protože teprve bylo potřeba vytvářet slovenské národní instituce na zelené louce, od počátku měla plnit i úlohu slovenské národní knihovny s právem povinného

výtisku. Jelikož Slovenská národná knižnica jakožto nejvýznamnější a největší knihovna sídlí v provinčním Martine, bratislavští intelektuálové, pedagogové a studenti vysokých škol, ale i běžní čtenáři využívají především univerzitní knihovnu.

Každého knihovníka, který navštíví bratislavskou univerzitní bibliotéku, zaujme především centrální datový archiv, ve kterém jsou uchovávána data mnoha slovenských paměťových institucí. Inspiraativní službou, již poskytuje oddělení digitalizace, je, že po naskenování a zpřístupnění novin a časopisů, je o každém titulu založen článek na Wikipedii a přidávají se k němu odkazy na naskenovaná periodika na svém webu. Tímto se raketově zvýší zájem o skenované dokumenty a většina přístupů je právě z Wikipedie. Je to jednoduchá propagace, která nestojí žádné peníze a má velký efekt. Tento nápad by mohl sloužit jako inspirace pro české knihovny, které také masově skenují periodika.

Také Biblioteka Jagiellońska byla původně založena jako univerzitní knihovna. Její tradice sahá až od středověku, do doby založení krakovské univerzity. Její fondy byly původně rozesety po všech možných univerzitních prostorech, teprve od přelomu 15. a 16. století získala samostatnou místnost. Současné sídlo knihovny bylo budováno podle moderních představ 30. let 20. století. Kvůli stále se zvyšujícím nárokům na prostor pro čtenáře i pro uložení knih došlo k dvěma dostavbám (1961–1963, 1995–2001), které budovu dále rozšířily. Z důvodu přírůstku okolo 100 tisíc knih ročně se bude knihovna za několik let opět potýkat s problémem skladovacích prostor. Knihovna plní hned několik funkcí – jednak je spolu s Bibliotekou Narodową ve Varšavě příjemcem povinných výtisků z celého Polska, takže je jakousi druhou

národní knihovnou, dále slouží jako univerzitní knihovna pro Uniwersytet Jagielloński a další místní vysoké školy, v neposlední řadě je veřejnou knihovnou města Krakova.

Biblioteka Jagiellońska je proslulá především svými historickými fondy. Velmi progresivní je i automatická distribuce knih po budově, která zrychluje proces půjčování knih a šetří práci knihovníků. Podobné systémy je ale ovšem možné vytvářet pouze v nově postavených budovách. Zajímavá je i praxe, že všechny knihy jsou ještě před prověřováním chemicky ošetřeny. Chrání se tím zdraví zaměstnanců, kteří musí s knihami pracovat, brání se tím i pozdějšímu šíření plísní ve skladech, a pokud knihovna knihy nevyužije a nechá je rozebrat čtenářům, tak ani ti se nemusí obávat zdravotních potíží. V Krakově funguje též velkorýse pojatá „klinikapapíru“, ve které se odkyselují staré knihy, čímž se zvyšuje jejich životnost. Tuto službu poskytují i široké veřejnosti, takže je



Budova Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej v Kielcach. Foto: Martin Hájek.



Dvorana Univerzinej knižnice v Bratislave. Foto: Martin Hájek.

možné si u nich nechat za peníže odkyselit i knihy z domácí knihovničky, na kterých nám záleží.

Zatímco výše zmiňované knihovny v Bratislavě a Krakově jsou obrovské instituce (druhé největší knihovny v daných zemi), Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Witolda Gombrowicza v Kielcích je mnohem menší regionální knihovnou. Od roku 2007 sídlí v jedné budově, která vznikla adaptací bývalé střední školy nedaleko centra města, takže je velmi dobře dostupná čtenářům. V Kielcích mohou knihovníci načerpat informace o novém katalogizačním systému Alma, což je moderní nástupce systému Aleph, který využívá VKOL. Knihovna je velmi orientovaná na čtenáře. Díky dobré elektronické ochraně knižního fondu se čtenář může volně

pohybovat po budově a není nutné odkládat svrchní díly oblečení. Většina knih se nachází ve volném výběru, takže je možné si je hned prohlížet, číst na pohodlných sedačkách nebo si je nechat vypůjčit domů. Kromě klasické role knihoven na sebe bere i podobu jakéhosi kulturního centra. Velmi důležitou úlohu přikládá knihovna v Kielcích propagaci. Čtyři její zaměstnanci se vedle své hlavní činnosti věnují na částečný úvazek i Facebooku, ostatní zaměstnanci jim zasílají zajímavosti, které by měly být propagovány. Vedle toho má knihovna i vlastní youtubový kanál, na kterém zveřejňuje krátká videa z kulturních a společenských akcí.

### **V hlavním městě Württemberska**

V lednu 2020, těsně předtím než wuchanský virus hibernoval život v Evropě, se vydala tříčlenná skupina olomouckých historiků (Petra Kubíčková, Lubomír Novotný a Rostislav Krušínský) do Stuttgartu vykonat návštěvu v Zemské knihovně ve Stuttgartu (Württembergische Landesbibliothek Stuttgart, dále WLB), největší vědecké knihovně v Bádensku-Württembersku. V té chvíli ještě netušili, že je to naposled, kdy v roce 2020 a nejspíš i v letech následujících pracovně opouští hranice naší vlasti.

Zemská knihovna se nachází v centru města, jen několik stovek metrů od Nového zámku, barokní rezidence württemberských vévodů a později králů. Průvodcem olomouckých historiků byl teolog a též historik dr. Christian Herrmann vedoucí oddělení historických sbírek a sbírky starých a cenných tisků. Ten návštěvníky seznámil s historií knihovny, jejím stavebním vývojem, historickým vývojem, situací během a po druhé světové válce, kdy byl Stuttgart opakovaně podroben, jakožto významné hospodářské centrum nacistického Německa,

těžkým náletům. Dr. Herrmann představil nejenom staré tisky a prvotisky, jež uchovává WLB, seznámil olomoucké kolegy s ediční a vědeckou činností knihovny a poté se osvědčil jako průvodce po skladech WLB. Zde zaujala především významná sbírka Biblií, jedna z největších sbírek na světě s vydáními ve více než 700 jazycích a dialektech. Ve WLB se nacházejí i další světoznámé fondy. Více než 15 000 rukopisů ze středověku a novověku, inkunábule, dvorní knihovna württemberského krále, badatelský archiv Friedricha Hölderlina či básníka Stefana George, vynikající hudební díla a též rozsáhlá sbírka map a fotografií vztahujících se k Bádensko-Württembersku.

Druhou částí programu prvního dne byla návštěva Knihovny pro soudobé dějiny. WLB totiž není pouze specializovanou knihovnou na dějiny středověku, raného novověku či 19. století, ale badatel zde nalezne i rozsáhlé fondy vztahující se k soudobým dějinám. Průvodkyně dr. Irina Renz renomovaná autorka, spoluautorka, editorka publikací a odborných textů z období moderních a soudobých dějin (např. *Besiegt und befreit. Stimmen vom Kriegsende 1945*, *Enzyklopädie Erster Weltkrieg* apod.) představila odbornou literaturu, na níž se WLB a ona sama autorsky podílela. Za pozornost stál i archiv Knihovny pro soudobé dějiny, v němž WLB uchovává řadu cenných dokumentů např. pro období druhé světové války.

Po absolvování celodenního náročného programu se olomoučtí historici následující dva dny věnovali bádání ve fondech WLB, a to časově od období raného novověku po 20. století. Kromě několika bohemik, které porovnávali s prvotisky uloženými ve VKOL, si prohlédli dvě blokové knihy, což jsou knihy vzniklé technikou předcházející knihtisku,

kterých se ve světových veřejných knihovnách a soukromých sbírkách dochovalo jen okolo 650 kusů, přičemž nízký náklad a dochovanost z nich činí artefakty nesmírné hodnoty. Dále pracovali s několika vzácnými exempláři tisků kázání florentského reformátora Girolama Savonaroly z unikátní sbírky 26 Savonarolových prvotisků apod.

Na doporučení hostitelů navštívili olomoučtí historici i další významné kulturní stánky a podniky ve městě. Z nich žádný návštěvník Stuttgartu nemůže vynechat především městskou knihovnu, Státní galerii a muzeum firmy Mercedes-Benz. Městská knihovna se nachází v nádherné, moderní novostavbě a svým pojetím splňuje nejmodernější přístupy ke knihovnictví. Jedná se o instituci postavenou na volném výběru, otevřenou vůči veřejnosti ve všech směrech a aspektech. Moderní architektura dává knihovně přitažlivou tvář, uživatelům (nikoliv pouze čtenářům) poskytuje



Budova Zemské knihovny ve Stuttgartu. By Rolf Gebhardt – photo taken by Rolf Gebhardt, CC BY-SA 3.0. Zdroj: Wikimedia Commons, volná licence.



Interiér městské knihovny ve Stuttgartu.

Foto: Rostislav Krušínský.

neopominutelným (a pro návštěvníky Stuttgartu neopominutelným) informačním, kulturním a vzdělávacím centrem města. Státní galerie ve sbírce moderního umění uchovává skvosty umělců, k jakým náleželi Pablo Picasso, Joan Miró, Max Beckmann, Max Ernst, Hans Arp, Marc Chagall či Marcel Duchamp včetně ikony pop-artu Andyho Warhola či vystavuje práce abstraktního umělce Jacksona Pollocka. V sekci věnované 19. století je návštěvník oslněn výtvarnými díly vlastně celé francouzské impresionistické špičky. Sbírkou středověkého umění jsou též zastoupeny díly Lucase Cranacha staršího, Bernharda Strigela či Hanse Holbeina staršího. Muzeum Mercedesu je potom uchvacujícím představením, jež v sobě spojuje tradici, futurismus, minulost, současnost

i budoucnost. Již samotná budova muzea dokladuje sílu značky Mercedes a její finanční a vlivové zázemí. V devíti etážích na celkové ploše 16 500 m<sup>2</sup> vystavuje firma Mercedes-Benz více než 1 500 exponátů. Návštěvníci tohoto úžasného muzea jsou tak seznámeni nejen s historií firmy, dějinami rodin Benzů, Mayerhoffů, Daimlerů, ale i historií výroby automobilů od roku 1886 do dnešních dnů včetně výhledu do elektrifikované budoucnosti. Tato idea spojení tradice a odvážných futuristických vizí se odráží i v architektuře muzejní budovy. Interiér budovy je pak špičkou v současném pojetí muzejního výstavnictví.

### Závěr

Covid-19 přerušil slibně se rozvíjející možnosti v oblasti rozšiřování zahraničních vztahů VKOL. Po letech oboplně úspěšné spolupráce s Vojvodskou veřejnou knihovnou v polském Opolí, s níž VKOL uspořádala několik společných projektů, uskutečnila výměnné výstavy, vydala několik zajímavých katalogů, se chystala Vědecká knihovna rozšířit portfolio zahraničních partnerů o německojazyčnou knihovnu. Již vzhledem k historii českých zemí, města Olomouce a více než 450 leté tradici VKOL je takováto spolupráce potřebná. Předpokladem pro tento typ spolupráce je kvalifikovaná, odborně i jazykově připravená pracovní síla. Forma zahraničních stáží či výměnných pobytů je v tomto ohledu pro zaměstnance VKOL nenahraditelná. V programu Erasmus+ MOBILITY AGREEMENT FOR ADULT EDUCATION STAFF by tedy bylo vhodné pokračovat.

# Aktuality z knihoven

## Olomoucký kraj zná svého nejlepšího venkovského knihovníka za rok 2021

Vítězkou soutěže se stala Lenka Janků z Místní knihovny Oskava (na fotce drží mikrofon), druhé místo obsadila Zdenka Šimíková z Obecní knihovny Lipová-lázně a třetí místo patří Věře Hradilové z Městské knihovny Rudolfa Zubera Javorník. Poprvé také odborná porota udělila četné uznání za příkladnou spolupráci knihovny a obce, a to paní Marcelle Kolomarové z Obecní knihovny Skorošice. Ceny výherkyně převzaly z rukou radního pro oblast kultury Jana Žůrka, předsedy kulturní komise Josefa Ťulpíka, vedoucího odboru Petra Flory, vedoucí oddělení památkové péče



Sabiny Souškové a ředitelky Vědecké knihovny v Olomouci Ivety Tiché. Výherkyním pogrataloval i profesor Jindřich Štreit.

## Poselství budoucím generacím v makovici Červeného kostela



V pondělí 18. října byl do tří nových měděných schránek za účasti hejtmána Olomouckého kraje Josefa Suchánka, radního pro kulturu Jana Žůrka a zástupců Vědecké knihovny v Olomouci, ředitelky Ivety Tiché a historiků Petry Kubíčkové a Lubomíra Novotného, vložen zpět obsah původní schránky (vyjmutý v srpnu 2021 v rámci rozsáhlé rekonstrukce Červeného kostela), který byl doplněn o předměty z roku 2021.

Budoucí generace ve schránkách najdou mimo jiné zapečetěný vzkaz z minulosti, aktuální tisk, fotografie, upomínkové předměty Olomouckého kraje i knihovny, mince či plány rekonstrukce Červeného kostela. Překvapením určitě bude placatka slivovice a chybět nemůže ani respirátor.

# Kulturní itinerář

## Muzeum a galerie v Prostějově, p. o.

nám. T. G. Masaryka 2

### Karbon – Pozdrav z prvoroh

9. 9. 2021 – 23. 1. 2022

Pro podzimní období letošního roku jsme připravili autorskou výstavu věnovanou předposlednímu útvaru prvoroh. Karbon začal přibližně před 360 miliony let a byl nazván podle černého uhlí, které v té době vznikalo. Jednalo se o velice neklidnou a dramatickou dobu, v níž probíhaly horotvorné pochody variského vrásnění. Horniny spodního karbonu jsou na Prostějovsku značně rozšířené, budují Dražanskou vrchovinu a také nejznámější „hanáckou horu“ Velký Kosíř.

Výstava nabídne podobu kontinentů tehdejšího světa, najdeme zde také naši republiku pod žhavým rovníkovým sluncem. Ponoříme se do šera kamenouhelných pralesů pod koruny rostlinných obrů – stromovitých přesliček, plavuní a kapradin, seznámíme se s obrovskou pravázkou Meganeurou a dalšími skupinami členovců, především hmyzu. Poznáme také bizarní obyvatele močálů a tůní – obojživelníky, kteří dokázali vystoupit na souš a v průběhu karbonu ovládli celou Zemi. Hlubiny spodnokarbonského moře rozlévajících se také na Prostějovsku obývali hlavonožci, mlži a trilobiti. Díky zkamenělinám rostlin a živočichů z muzejních sbírek spatříte tento dávno zaniklý svět a můžete převzít „pozdrav z prvoroh“, který pro Vás připravil tandem geologů prostějovského a olomouckého muzea (RNDr. Vladimíra Jašková a RNDr. Tomáš Lehotský, Ph.D.).

## Lidové podmalby na skle / Restaurované poklady našich sbírek

2. 12. 2021 – 17. 4. 2022

Tato výstava poprvé za dobu historie prostějovského muzea představí kolekci podmaleb z jeho sbírek. Více jak stovka obrázků, které se do muzea dostaly většinou jako dary sběratelů, zahrnuje svoji šíří téměř všechny oblasti Čech a Moravy, kde podmalby vznikaly, zejména v průběhu 19. století. To bylo obdobím největšího rozmachu tohoto řemesla, které zaniklo na jeho konci s nástupem nových technologií, zejména litografií a olejotiskem. České země patřily v 19. století k jedné





z nejproduktivnějších oblastí výroby obrázků na skle, ve které se rozvinuly různé regionální varianty lidového malířství. Zastoupeny jsou nejvýznamnější dílny ze střední Moravy, z okolí Brna, Ždánic, Českomoravské vysočiny, ale i severní Morava nebo podmalby ze severních Čech, vyznačující se zrcadlovým pozadím.

Podle těchto oblastí jsou i obrázky ve výstavě rozděleny a provázeny nezbytným podrobným výkladem. Texty jsou zaměřeny nejen na celou historii malování na skle a technologické postupy, ale také na průběh jejich záchrany, tedy restaurování. Ve sbírkách se totiž mnohdy setkáváme nejen s obrázky dosud nedotčenými pozdějšími zásahy, ale nejvíce do muzea přicházejí obrázky už někým opravované či upravované, poškozené nesprávným uložením, nešetrným zacházením, znečištěné či rozbité. Restaurování podmaleb je souhrnem mnoha odborných úkonů, vyžaduje pečlivost, přesnost a trpělivost v práci, cit pro křehký materiál a znalost techniky malby na skle. Chystaná výstava tak umožní představit nejen prostějovskou sbírku, ale i práci restaurátorů, podílejících se na jejich záchraně.

## **Galerie Špalíček**

Uprkova ulice č. 18

### **Výstava betlémů**

25. 11. 2021 – 30. 1. 2022

Jako každoročně i letos nabídne prostějovské muzeum veřejnosti výstavu betlémů, která bude k vidění od 25. 11. 2021 do 30. 1. 2022. Po loňských papírových betlémech sběratele Stanislava Dostála, budou letos k vidění dřevěné vyřezávané betlémy z dílen hned několika regionálních autorů.

Jmenujme alespoň Břetislava Vávru, který bude vystavovat velký betlém sestávající z věrné kopie zámku Úsov a života v podzámčí, nebo známého loštického řezbáře a recesistu Jaroslava Beneše. K nim se připojí jeden z našich nejvýznamnějších současných betlémářů – Bedřich Šilar z Lanškrouna, autor dřevěného pohyblivého betlému a mnoha dalších kolorovaných betlémů zasazených do kulís konkrétního prostředí.

Druhá část výstavy bude zaměřena na ručně paličkovanou krajku s tematikou Vánoc a narození Ježíše. Půjde převážně o práce přerovské paličkářky a výtvarnice Mileny Malinové a jejich žaček. Současně s nimi dostane v galerii místo i jedna z našich předních paličkářek, Jana Štefková z Vamberka, nositelka řady celostátních ocenění.

## **Vědecká knihovna v Olomouci**

Bezručova 2

### **Čti Jeseníky – představení knihy**

30. 11. 2021 / 17.00 / sál volného výběru

Kuriózní příběhy, osobnosti a zajímavosti spjaté s Jeseníky, a to prostřednictvím velkoformátových koláží historických fotografií, nabídne nová unikátní encyklopedie *Čti Jeseníky* ([cti-jeseniky.cz](http://cti-jeseniky.cz)), která vychází koncem listopadu. Knihu představí členové autorského týmu Lukáš Abt a Jiří Glonek. Rezervace předem na [www.vkol.cz](http://www.vkol.cz).

### **Po stopách předků**

11. 1. 2022 / 17.00 / sál volného výběru

Další z oblíbených přednášek genealoga Martina Kašpara, na které se návštěvníci dozvědí, jak vypátrat své předky, různé informace o nich a spoustu

dalších věcí z oblasti genealogie a historie. Rezervace předem na [www.vkol.cz](http://www.vkol.cz).

### **Z historie lokálky Olomouc–Čelechovice**

18. 1. 2022 / 17.00 / sál volného výběru

Trať Olomouc–Čelechovice vznikla z iniciativy cukrovarů a sladoven, ve své době patřila k nejnvýnosnějším v Českých zemích. Přednáška Martina Kašpara, iniciátora záchraný nádraží v Náměšti a předsedy spolku Nádraží Náměšť, přiblíží její historii i budoucnost a také snahu o záchranu nádraží v Náměšti na Hané. Rezervace předem na [www.vkol.cz](http://www.vkol.cz).

### **Kambodža, Laos a severní Vietnam – v sedle skútru**

27. 1. 2022 / 17.00 / sál volného výběru

Dobrodružná cesta Tomáše Štěpána v sedle skútru do pohraniční oblasti mezi severním Vietnamem a Čínou, kde se nachází jedny z největších rýžových teras. Do míst, kde se zastavil čas a lidé zde stále žijí tradičním způsobem života. Rezervace předem na [www.vkol.cz](http://www.vkol.cz).

## **Výstavy**

### **Historie basketbalového klubu Dukla Olomouc**

leden–únor 2022 / Galerie Biblio, Bezručova 2

V roce 2022 to bude 60 let od vzniku basketbalového klubu Dukla Olomouc. K této příležitosti proběhlo 11. září 2021 setkání bývalých hráčů Dukly, kteří si na hřišti opět změřili síly, a v rámci této akce byla připravena výstava mapující činnost klubu. Návštěvníci výstavy se mohou těšit na ukázkou dochovaných kronik, fotografií, medailí, pohárů, dresů a dalších relikvií, mimo jiné z výher nejvyšší československé ligy (mistři republiky v letech 1973

a 1975), ze soutěží ve Vietnamu, Japonsku, Číně nebo z olympijských her.

S klubem jsou spojena jména jako Válek, Dzurilla, Sedlák, Kos, Dvořák, Tomajko, Váňa, Vrba, Pekárek nebo Hecl. Vědecká knihovna v Olomouci zdigitalizovala dochované kroniky Dukly Olomouc z 60., 70. a 80. let minulého století.

## **Vlastivědné muzeum Jesenicka**

Zámecké nám. 1

### **Vánoční překvapení**

1. 12. 2021 – 9. 1. 2022

V hlavním výstavním sále Vlastivědného muzea Jesenicka bude již tradičně k vidění každoroční výstava s vánoční tematikou, na níž si návštěvníci budou moci prohlédnout historické hračky ze sbírek jesenického muzea a Muzea Náchodska. Výstava bude zároveň doplněna povídkami o tom, jak nejkrásnější svátky roku slaví naši sousedé, Skandinávci, Srbové či Gruzíni.

### **Zmizelý Hrubý Jeseník**

14. 9. 2021 – 2. 1. 2022

Obraz nejvyššího moravsko-slezského pohoří v dobách, kdy ze stěn shlížela tvář dobrotivého císaře a později prvního československého prezidenta, přináší fotografická výstava, kterou lze navštívit v Galerii Vlastivědného muzea Jesenicka. Několik desítek unikátních archivních snímků, pocházejících z muzejních sbírek i od soukromých sběratelů, jsou díky moderní technice zároveň doplněny současnými fotografiemi, a návštěvník tak může sám posoudit, nakolik se dané místo do dnešních dnů změnilo.

# Vlastivědné muzeum v Šumperku

Výstavní síň  
11. – 28. listopadu 2021



## Výstava fotografií z historie festivalu Blues Alive

otevírací doba: úterý–neděle / 9.00–17.00  
(ve dnech festivalu 9.00–21.00)

vstupné: plné 50 Kč, snížené 30 Kč,  
děti do 6 let zdarma

V souvislosti s epidemiologickou situací  
sledujte případně změny programu  
na [www.muzeum-sumperk.cz](http://www.muzeum-sumperk.cz)

[www.bluesalive.cz](http://www.bluesalive.cz)

Photo © Tomáš Turek, 2021

# Čti Jeseníky

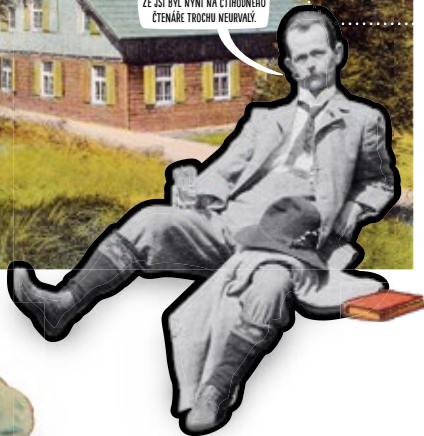


**Praděd**  
Zažíval jsem jen vzrušení, radost, pocit prapůvodní síly,  
stoje na nejvyšším místě celého horského kraje  
a pohlížaje na hemžící se svět hor a dolin (Mayer, 1844).  
Více o Pradědu se dozvíte na straně 90 →



TAK NA CO ČEKÁŠ?  
ZAČNI ČÍST!

MYSLÍM, DRAHÝ HUBERTE,  
ŽE JSI BYL NVYNI NA CTHOMNÉHO  
ČTENÁŘE TROCHU NEURVALÝ.



Altwater-Gebirge